

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• XI. évfolyam • 2019 • 3. (41.) szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Kozma László versei	3
A bennünk élő Erdély. Bevezető és Utószó	
Kozma László Erdély 100 szonettben című könyvéhez	5
Kozma László: Bevezető	5
Székely András Bertalan: A szerkesztő utószava	6

IRODALOMTÖRTÉNET

Bertha Zoltán: Magyarország és európaiság.	
In memoriam Szilágyi Domokos	8
P. Buzogány Árpád: Amit a kényes testű gondolat, a vers hordoz	12
Horváth István: A nyelv csak élve tündököl	14

ÉLETMŰ

Kozma László: Októbertvégi orgonák.	
Áprily Lajos költészete (III.)	15

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében XXXVIII.	32
---	----

MÚZSA ÉS LANT

P. Buzogány Árpád versei	38
Fülöp Kálmán verse	40
Székely-Benczédi Endre: Megsárgult, füstös papíron... ..	41
Székely-Benczédi Endre versei	42
Kozma László: Erdélyi szonettek (VII.)	46
Brauch Magda prózája	51
Albert-Lőrincz Márton versei	56
Pálffy Tamás Szabolcs verse	59
Hadnagy József versei	60
Beke Sándor versei	64

Molnos Ferenc: Rodostó felé II.	67
Márton Károly versei	73
Szente B. Levente versei	74
Márton Tímea versei	76
Ráduly János: Félperces történetek	77
Regéczy Szabina Perle versei	78
Márton Tímea: Csillagbirodalom (I.)	80
Ráduly János: Haikuk	87
MÚZSÁK AJÁNDÉKA	
Ráduly János fordítása: Mihai Eminescu: Az Estcsillag.....	88
Ráduly János: Stănescu — Eminescuról	94
Mihai Eminescu: Kámadéva.....	95
ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK	
Asztalos Enikő: Erdélyi néprajz marosszéki gyűjtésekben III.	
A Kis-Küküllő mente székely népviselete	96

Erdélyi Toll

• Alapította: **Beke Sándor** • Alapítási év: **2009** •

- Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó •
- Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** •
- Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** •
- Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** •
- Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** • Gazdasági vezető: **Beke Klára** •
- Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 •
- Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, Str. Tamási Áron nr. 87. jud. Harghita, RO •
- Honlap: www.erdelyigondolat.ro • E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu •
- Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó • Nyomda: Erdélyi Gondolat •
- A megjelent írások nem tükrözik feltétlenül a szerkesztőség véleményét! •
- Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza •
- A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen •
- Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 18 EUR •
- Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban •
- A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette • Borítóterv: Beke Sándor-Olivér •
- Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc •
- ISSN 2066 — 8929 •

Kozma László

Tavasza a Tolvajos-tetőn

Halk léptekkel tolvaj oson
Keresztül a Tolvajoson.

Mi elveszett, visszalopja —
Zöld reményt a havasokra.

Út mellé lop málnát, epret,
Mit a vándor szemelgethet.

Ahol patak tükre lángol,
Hidat épít napsugárból.

S ahol léptünk útra lelhet,
Hegytetőre lop keresztet.

Szentmise a csíksomlyói bazilikában

Zúgni hallom a
Harang szavát,
Látom a Szűzanya
Mosolyát.

Ahogy az árnyból
Rét felderül,
Tiszta sugárból
Köpeny terül.

Nem futó álom,
Széthullt való.
Előtte járjon
Mind, aki jó.

Mind, aki kérő,
Hozzá siessen
Megtartó, élő
Kegyelemben.

Mária álljon
Sorsom fölött,
Fénylő oltáron
Napba öltözött.

Szívem az ostya,
Hozzá emeljem,
Krisztusi sorsra
Hogy Ő vezessen.

Csíkszentdomokos 1944 október

Fűnőtte hely. Lágyan lengenek
Virágok és zöldellő füvek.
De az utat nem jelzi semmi sem,
Hogy testük itt, egy kert mélyén pihen.

Csak a szilvák, szelíd almafák
Ritmusa, amely bokrokra vált,
Csak a szél, mely zúgó és örök,
Muzsikál a keresztjük fölött.

A gyilkos ősztön életükre tört —
Békét hirdetnek, szelíd szenvedők.
Kik lerogytak a csapások alatt,
A markukból búzaszár fakad.

Jézusfaragó

Pál Gergely oroszhegyi szobrásznak

— Mit írsz, szobrász? — Ezt csinálom:
Székely sorsot faragcsálom.

— A kezedbe mi ad vésőt?
— Szélcsapás, mely fenyőt széttört.

Ott leltem arra a törzsre,
Melynek arca lesz örökre.

Hargitán ha vihar támad,
Ott leltem meg szoborfámat.

Szélben zúgtak bükkök, hársak,
Kemény tölgyek harsonáztak.

Ott maradt a fa kidőlvé,
Föltámasztja szobrász ökle.

Hajnalban, ha hull a harmat,
Kell, hogy kaput megfaragjak.

Hogyha eljő, ki betérjen,
Leültetem a vendégem.

Aki belép nap- s holdfényben,
S kereszt csillan a kenyéren.

A bennünk élő Erdély

Bevezető és Utószó
Kozma László
Erdély 100 szonettben
című könyvéhez

Kozma László

Bevezető

Az elmúlt száz esztendőre a Kárpát-medence népei különböző érzelmekkel tekintenek. A történelmi Magyarország felbomlása fokozottabban kell előtérbe állítsa értékeink megőrzését, újak létrehozását. Az Erdély 100 szonettben című kötet versei az erdélyi magyarság kulturális, történelmi értékteremtését, helytállását tükrözik, biztatást fogalmazva meg a jövő számára is. Berzsényi szavai jutnak eszünkbe: „Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.” Belső szabadságunk nem függ külső körülményektől, azt magunk teremthetjük. Nemzeti himnuszunknak is ez a központi gondolata: Isten előtt kell megállnunk, számot vetve nem csupán eredményeinkkel, hanem hibáinkkal is, hogy azokat leküzdve, elnyerjük a Teremtő kegyelmét. Az elmúlt évszázad mindketőre adott példát. Reményik Sándor *Istenarc* című versében írta: „Egy istenarc van eltemetve bennem, / A rárakódott világ-szenny alatt. / A rámrakódott világ-szenny alól, / Kihűlt csillagok hamuja alól / Akarom kibányászni magamat.” Történelmünk változásai között sok arcon csillant meg az istenarc: egyházaink papjai az üldöztetést is vállalva teljesítették küldetésüket, a hit, a kultúra, a magyar nyelv védelmét. Az erdélyi művészet, a festészet, szobrászat, irodalom tartalmi mondanivalójában és stílusában felelt a történelmi-emberi kihívásokra. A versekben megjelenő arcképek a művészi, emberi hitvallás példái, melyek sokakat képviselnek. Mai életünk elválaszthatatlan a történelmi hagyományoktól, a mindennapi életnek a néprajz által leírt tradícióitól. De történelmünk része a velünk együtt lélegző táj, a Hargita magaslata, a Maros és az Olt robajló folyama, a források csendessége, a hozzájuk kapcsolódó mondavilág. A bennünk élő Erdélyt, táj és nép elválaszthatatlan egységét kívánja ez a kötet az olvasó elé állítani.

A kötetet Bara Ferenc csíkdánfalvi plébános emlékezése zárja, aki 1978–80 között volt Márton Áron titkára, segítője. Erdély nagy püspökének élete jelképezi az erkölcsi tisztaságot, a töretlen hűséget hitéhez, népéhez, példát és erőt ad napjainkban is.

Székely András Bertalan

A szerkesztő utószava

A tradicionális értékekhez szilárdan ragaszkodó szerző verseit jóleső érzésekkel forgathatja, s végigolvasva teheti le a versszerető ember. Kozma László számára meghatározó a kereszténysége, a magyarság évezredes történelme, szellemi és tárgyi örökségünk, a táj s a benne élő nép.

Erdélyhez érzelmi és személyes szálak fűzik — nemcsak azért, mert anyai ágról a gyökerei oda kötik, hanem azért is, mert jó néhányszor járt ott, több lelkipásztorral s más személyiséggel készített interjút. A különböző kötetekben közreadott beszélgetések során az egyes életutak mögött a megszenvedett történelem hiteles képe is kirajzolódik, mind az egyes ember, mind a közösség szemszögéből.

A száz szonettből mélységes azonosulás árad a székelyföldi, az erdélyi magyarság lelkivilágával. Fontos számára a hűség, a nyelvvel összefüggésben is: „Isten, amit benned megteremtett / Őrizzed a szót, az anyanyelvet / Kemény kő a forrás csobogását” (*Csángó mise, Berszán Lajoshoz*). Otthonosan mozog a tájnyelvben, alkotó módon használja azok elemeit. Ugyanakkor jól él az archaikus nyelv eszközeivel, lett légyen szó akár Tinódi, akár Rákóczi fejedelem megidézéséről. Verseinek többségét átlengi a korábbi korokra jellemző emelkedettség, pártosz, a szépségre, jóságra, mint vezérlő elvekre való törekvés. Megkérdőjelezhetetlen számára, hogy szeretnünk kell az élő és élettelen természetet, a hazánkat, a „nagy” s a helyi történelmünket.

Az egyetemes és erdélyi magyar história, tudomány és kultúra olyan személyiségei köszönnek vissza a költeményekből, mint szent királyaink és hercegeink (István, László, Imre), Szent Gellért, Zsigmond király, Hunyadi Mátyás, Bethlen Gábor fejedelem, Dózsa György, Mikes Kelemen, Bolyai János, Orbán Balázs, Gábor Áron, Gál Sándor, Mikó Imre, Bernády György, Kallós Zoltán vagy Szabó T. Attila. Gondolatban bejárhatunk olyan földrajzi helyszíneket, mint Csíkszék (Dánfalva, az Egyeszkő, a Hargita és a Madarasi Hargita, a Jézushágó, Menaság, Somlyó, Szereda, Szentkirály), a Szent Anna-tó és a Gyilkostó, Gyergyóújfalu, Rapsonné vára, Parajd, a Gyimesek, Kézdivásárhely, Brassó, az Olt, a Küküllő, a Maros, Marosvásárhely, a Mezőség, Kolozsvár, Nagybánya, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Ompolygyepű, Almás, Zalatna, Detunáta, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti.

Nehezen feledhető hangulatokat teremt, elég, ha a borvizet, a kenyérsütést, a havas leányát s pásztorait, a csíkszeredai eledelszentelést, a Marost meg az Oltot vagy a hosszú utakat megidéző verseire gondolunk.

A mélységes katolikus hite közvetlenül vagy közvetve gyakorlatilag az egész költészetét átlengi. Az ismert és kevésbé ismert egyházi személyiségek bemutatása vagy érintése olyan mennyiségű, hogy a teljességre törekvés nélkül csak néhányat szeretnék megemlíteni: Pázmány Péter, Márton Áron, Kájoni János, Zöld Péter, Darvas-Kozma József, Daczó Lukács Árpád, Papp Asztrik vagy Berszán Lajos.

Az irodalom, a képzőművészet (a festészet, a szobrászat, az építészet, a fotográfia), a zene- és színházművészet Kozma László számára testvérműzsák. A szonettek valóságos tárházát adják a régebbi korok s a jelen alkotóinak s műve-

iknek. Felvonul a tollforgatók között Ady Endre, Áprily Lajos, Arany János, Beke Sándor, Benedek Elek, Horváth Imre, Janus Pannonius, Juhász Gyula, Magyar Lajos, Mészely József, Nyirő József, Reményik Sándor, Tamási Áron, P. Buzogány Árpád, Tompa László és Wass Albert. A festő, grafikusok sorában ott találjuk Aba-Novák Vilmost, a csángómagyar Antal Imrét, Gaál Andrást, Gyárfás Jenőt, Szinte Gábort és Zsögödi Nagy Imrét. A térplasztikát a verssorokban többek között Galimberti Sándor, Kulcsár Béla, Kolonics Lajos, Szabó János és Szervátiusz Jenő képviseli. És folytathatnám a költő által figyelmünkbe ajánlott fotográfussal, Kováts Istvánnal, az építész Kós Károllyal, Domokos József kántorral, vagy Jancsó Miklós és Héjja Sándor színésszel.

A kiadó számára megtiszteltetés, az olvasó számára öröm, hogy Kozma László újabb, Erdély ihlette verseit kézbe vehetjük. Hiteles, mert nemcsak szereti, hanem jól ismeri a megénekelte tájat, embereket, históriát.

„A címe ez: Erdélyi szonett,
Antik strófa kristályába zárva.
Megcsillannak a gyémánthegek,
És a ríme patak zuhogása.

A szavak, mint a csillanó kövek,
Hogy a ritmus titkukat kitárja.
Ezer színnel, ahogy bűvösek,
Megpihennek tenyeredbe zárva.”

Olvassuk szívvel és ésszel a határ mindkét oldalán!

A könyv borítótervét Szócs Beáta készítette, Váradi Péter Pál fényképfelvétele alapján.

Bertha Zoltán
Magyarság és európaiság

— *In memoriam Szilágyi Domokos* —

„Európát játszottam. Kusza játék.
Északot, Délt, Keletet, Nyugatot.
Egyik félt. Másik röhögött. És
simogatott. És rúgott. Ugatott.
Melyik hogy. Simultam és féltem.
Vagy négykézláb lihe-loholtam.
Vagy tán Európa voltam én magam,
föltámadásra várva, holtan.”

„Hát játsszunk ismét Európát.
Úgyis csak játékra jó. (...)
Hogy mindig csak valami helyett.
Vakvilágba, vakon.
Még az utolsó ítéletet is
átalhatom.”

Íme egy ember. Íme egy európai magyar: egy költő. S így szól hozzánk. Ilyen velőig csapó keserűséggel, ilyen fájó, kegyetlen illúziónélküliséggel. Mert ez annak az európaiságnak a legmélye, amelynek talán inkább csak látható felszíne a mégoly lenyűgöző formai teljesség, a béklyózhatatlan művészi kiterjedés. S ebből a mélységből, az örvénylő lélek alatti pokoli tárnákból hasít fel hozzánk ez a hang, ez az önmarcangoló és megvesztegethetetlen kiáltás. Ami gondolati lírává és filozófiává dübörög és sűrűsödik össze, az ebből a vibráló nyugtalanságból, ebből az idegkorbácsoló ösztöntiltakozásból szakad és lávázik föl. Abból az európaiságból, amely kínzó önfelboncolási hajlamot, meggyötrő szenvedést, élesen figyelmeztető szkepszist, tántoríthatatlan és megnyugtathatatlan lényegfaggatást örökít nemzedékről nemzedékre. Amely nem kímélve önmagát ítélővé és megítéltté egyszerre válik, amely egyszerre halott és mégis feltámasztásra képes eszme, lét és nemlét peremére taszító, segítő és cserben hagyó, rúgó és simogató, vágyat ébresztő és reménytelenségre kárhoztató erő. Egzisztenciális szakadék és spirituális távlat. A létezés csonkjai és virágai merednek föl belőle. S nincs átkaroló, beborító, vigasztaló horizont, élethitet tápláló és biztonságot kínáló mitológia. „Mítosztalan már, de lelkiismeret még” — mondja a helyzetről egy másik, a transzszilvánista hagyomány könnyebben felismerhető rétegeit is megszólaltató költő, Farkas Árpád. S ez érvényes órá, Szilágyi Domokosra is: a mítosztalan modernség és a cáfolhatatlanul tragikus létismeret. Amely által a helyi, a kötött, az ismerős szenvedés, az erkölcsi jó és a morális kényszerviadal, az emberség és a világméretű pusztulás megütközése mégis valamiféle gigantikus művészi mitológiává, passzióvá tágul. A törvényszerűen önmagára utalt

éthosz, a bejárhatót bejáró és a csillagokon túli utolsó utat maga elől elzáró elme meg- és újrateremti a század hatalmas európai élménydöbbenetét: az egzisztenciális vagy egzisztencialista sorskrízis szorongató helyzettudatát és iszonyatát. Az értelemvesztő meghasonlás, elidegenítettség és a bűnismeret rettenetét. De ennek az egzisztencialista tapasztalásnak és megfogalmazásnak minden gesztusa, minden mozdulása közép-európai, partiumi, erdélyi gyökerű és erezetű. Az avantgarde vagy neoavantgarde modernizmus, az expresszionizmus hevületének lángjaiban a közép- és kelet-európai történelembe vetett, meggyötört ember riadalma és szenvedélye izzik.

A kínban vergődő, a létben önfeláldozást tanúsító sors jelenséggé, minden univerzális sugallatával együtt is a kisebbségi nyomorúság egyfajta jelképévé emelkedett a hetvenes években a magyarországi értelmezések körében. A megdöbbenő halál felzaklatott és eszméltetett. „Halálod a pazarlás teteje már”, „halálod rémlő csúcsív a megkavart, meghabart, siralmas talaj fölött” — keseregte gyászbeszédben Nagy László arról, „aki lebegve is embermérték, báj, okosság, fölismerés, aki a szenvedés csöndje”; aki „táncolt” „vitézmihályos verslábakon, ál-marcás dib-dábul, atavisztikus bájritmusokban, fából faragott királyfitagokkal”; „táncolt és labdázott úgy, hogy fátyolba göngyölte a sziklát, mert a pucér erőmutatványt rühellte”; aki „fölment a halálért a hegyre”. S ha valaki azóta — a konkrétumok, a pillanatok sodrában, '89 gyönyörű és mégis megcsalatott lázában, reményvillanásában — valamelyest is megfeledkezett volna e költészet kozmikus sikolyának örök érvényű jelentéseiről, az újra megborzonghat az időket-tereket átívelő üzenet aktuálisan feltáruló dimenzióitól, a megint igazabb igazságok felfakadásától. A drámától, amely minden verssorban ott feszül, még a játékokban is, mely által a költő Európává lényegül át, az pedig „úgyis csak játékokra jó”. Bizony, ahogy a vers mondja, „vakvilágba, vakon” játszunk Európát, bizakodva is, meg nem is, tudván a mércét, mi mindent megteszünk, bár támasztalanul, s célként érhetjük el, hogy legalább ne a „ravasz, alattomos, irigy sors” martaléka legyünk, hanem, „ha már halni kell: hát szemből, Halál!”

„Hát ez vagy itt vagy fényévekre mindattól amit valaha úgy hívtál: élet” — cseng még a fülünkben a lemezhang, Illyés Kinga katartikus előadása, s mindez a nyolcvanas években végigkísérte Magyarországon is az erdélyi költészetre figyelők gondolkodását. Köztük azét a nomád nemzedékét, amely kiszorítva, a hivatalos és butító tömegkultúra által számkivette, a társadalmi befolyás szélén, veszélyes peremén is tisztán hallotta ki a szintén határhelyzetekben őrlődő, a létezés végső kereteit feszegető, ostromoló költő szavából mindazt, ami a népdalos, zsoltáros, virágénekes népi és nemzeti művészet elévülhetetlenségéből sarjad. Abból a bartóki mintához hasonlítható megrendítő szintézisből, amely az ősi ritmusok, stílusok birodalmától a világkultúra, a magas szellemi mindenség partjaiig hullámszik. Csatázva bár pusztító értetlenséggel, fojtogató idegenséggel. A kiszolgáltatottság rémével, a hatalom végzetes és abszurd parancsával, miszerint „nem tanácsos élni” és „nem tanácsos meghalni” sem.

„Ó, Európa, légy otthonom, te lobog minden szavamon” — vallotta meg egykor forró, ódai azonosulásvágyát Szilágyi Domokos, hogy azután a hitvesztés folyamán, az értékrombolódások láttán maró iróniával övezze ezt az Európa-motívumot is — ahogyan nemrégén Széles Klára elemezte ezt a képekben is ki-

fejeződő tendenciát. De a kiszélesedő, átható kétely, az eszményvesztettség, a távlattalanság bármilyen apokaliptikus víziókban csapódják is ki, valami tébolyhoz közeli kétségbeesésből eredő végső értéksomjúság, tragikus ragaszkodás mégis ott lázong benne. A modern hitelvű céltudatosságnak és aktivizmusnak ez a lappangó maradványa akadályozza meg a fölerősödő posztmodern relativizmus abszolút eluralkodását. A válság, a hiánytudat, a bele nem nyugvás együttese diszharmóniát és kettősségrendszert teremt: ezt boncolgatja és ragadja meg Cs. Gyimesi Éva elméleti analízise — jelezvén ezzel modern és modernség utáni mai korunk emésztő ellentmondásait, s azt az egyetemes európai látószöveget, amelyhez Szilágyi Domokos költészete oly ígézően emelhet fel bennünket.

A bárminemű megalkuvást szentségtörések árán is elutasító magatartás, a kielégületlen életkíváncsi, az álságokat és megtévesztéseket könyörtelenül leleplező önreflexió nekünk a vigasztalanságban is vigasz, megtartó és megtartandó minőség, a virtuális európai értékrend biztosító lehet — az ellenünk támadó, ránk rontó külső és belső ártalommal szemben. S miénk a végtelenség jeges úrében fázódó önvédelem, az elviselhetetlenben és elfogadhatatlanban megforgatott lét riadalma és védekezése. Az 55 éve született és 17 éve halott Szilágyi Domokos életművében és példájában újra megmártózva mégis hihetjük — a költő szavával —: „valami örült nagy kísérlet / eredményeként: itt vagyunk, / esendő *emberi* rangban”; „mert kell lenni nem-vétkezőknek is, / még akkor is, ha csak kísérletül!”

„A megtartók jöjjenek, igen” — így fohászkodott húsz éve a magyar és az egyetemes költészet klasszikus nagyságai közé emelkedő Szilágyi Domokost búcsúztató-sírató gyászbeszédében Nagy László. A tragikusan távozó költő ilyen megtartó, szellemünket-erkölcsünket őrizni-ővni kívánó génusz volt, bár őt az élet nem tudta sokáig megtartani.

S ha Nagy László szerint „ne kárhoztassuk az embert végtelenségre. Mert a teljes megismerés maga a végtelenség”, Szilágyi Domokos kiegészítette ezt az igazságot úgy, hogy azt a korlátozhatatlan, mély lelki adottságot nyilatkoztatta meg, amely a megalkuvás nélküli végtelent tekinti mércének.

Nem tarthatta meg tehát az élet Szilágyi Domokost sem, aki húsz évvel ezelőtt, 1976 őszén zárta le pályáját, s elindult „bot nélkül vágni a végtelennek”, ahogy Kányádi Sándor látta. A halál végtelenségét szívta magába, pedig az életét akarta mindig; az élet után a halálba lett szerelmes. Pedig olyan életvágy feszült benne, hogy valóban: kevés a költő, aki úgy áhítozta a szárnyalás, a repülés, a szabadság birodalmát, a végtelen terek tiszta levegőjét, a csillagmezők tündéri fényét, mint ő. Aki az excelsior erejével olyannyira kívánta volna a magasba lendülést, azt az emelkedést, amelynek során egy teljes emberi létezésbe láthat bele. De minél jobban ígéz a határtalan távlatok, annál súlyosabb a ránehezkedő világ, minél inkább törekszik felfelé, annál fájdalmasabb és küzdelmesebb ez a haladás, annál inkább lehúzná a gyötrelmek és a kínzások gravitációja. Egyre hatalmasabb szférát szőnek át a lét mindenféle nyilai és bajai, amelyen át kell hatolni. Azt az örök emberi szellemet hordja magában Szilágyi Domokos, amely mindenkoron átéli és megszenvedi a világnyi gondokat és emberemésztő betegségeket, amely minden időben megtalálja és felmutatja a lelket, ideget, népet, erkölcsöt és emberiséget ölő mérgeket. S mégsem a kiábrán-

dulás vagy a lemondás az utolsó menedéke, hanem a folytonos küzdés az élet megmaradásáért és az integer etikai túlélés biztonságáért. Ezért lobog a vágó a szenvedések özönében, s hogy kimondva, a gondolat és kifejezés keménységével mindezt tudatosítsa.

Az *Öregek könyve*, Szilágyi utolsó nagyszabású remekműve tapintható fizikai valóságba oltja az egyediségében átszenvedett kollektív sors, a halál és a haláltudat gondolati-pszichológiai-etikai következményeit. Megszűnik itt a korábbi Szilágyi-líra bizonyos anyagszerűtlensége, a konkrét, empirikus valóság rétegein túlemelkedő, általánosító-filozofikus hangoltsága. Tapintható, testközelben ábrázolt figurák árasztják a biológiai és lelki emberség egységes melegét, az öregség szálnalmas, együttérzésre kényszerítő helyzetének érzelmi hőfokával tévezve. Naturalisztikus részletek, a betegség testi bántalmi párlódnak a lelki, gondolati reakciók kimerültségéről valló szövvényébe. Az örömnélküliség, a szomorúság rezignált bölcsességű belenyugvásából az élethez „foggal-körömmel” ragaszkodó, viaskodó, tragikus létmarkoló-felhorgadásokba, a két nemlét közötti élet görcsös-szép szeretetének a kinyilvánításaiba vezet az érzelmi ív. Nincsenek illúziók, az élet mindenképpen vesztes az egyéni létben. Az elképzelt anyagi megsemmisülés és metamorfózis borzalma az élettől való leszámolásra, paradox halálkészülődésre készíti a tudatot. De a végiggondolás csak a csupasz tényekhez irányíthat vissza, ha nem kötik spekulatív képzelgések és álremények. „Jaj, / ha / most / meg- / ha- / lok, / kire marad / — mi is? / ki is? / kim van / mim van? / a nagy szó, a pusztaság szó: / a világ?” — hangzik az elégikus kiábrándulás; s így az elmúlás tiszta lényege szerinti elcsendesítő tudattalanságba olvaszt: „Pihenhetünk, / élettől-, büntől-, örömtől-szabadultak / föld alatti súlytalanságban / feledve jövőt, jelent, múltat”.

De kiábrándítóak a történelem szörnyűségei is. A leverte 1848–49-es forradalom és szabadságharc, az „ünnap” után Vörösmartynak a vigasz és remény nélküli, lélek- és idegölő bujdosásában, a téboly és az irtózat árnyaival viaskodva így kell tusakodnia: „Más nemzet írói vénségükre megnyugosznak babérjaikon, / nekünk nyugalomra még szalmazsák se jut”. És hiába, hogy „Európa látta” a dicsőséges napokat, „aztán mást nem is tett: / lehajtotta fejét”; nézte, hogyan bukik el a szabadság „reménytelen szerelmese”, Petőfi.

Európa látta: aztán mást nem is tett — mondja Szilágyi Domokos. A legmagasabb európai szellemiséget képviselő költő keserűsége ez, olyan, mint Petőfié, aki szintén a csalódással figyelmeztethet ma is minket illúzióinkra, a valódi helyzetre: „Európa csendes, újra csendes, / Elzúgtak forradalmi... / Szégyen reá! lecsendesült és / Szabadságát nem vívta ki.”

Szilágyi Domokos költészetében a reményeket hamvasztó démoni tűz nemcsak a semmire világít rá, hanem a szabadságot, a teljességet, a végtelenséget áhítózó, sóvárgó szellemre törő ellenséges szándékok és gonoszságok özönére is. S ezzel szemben a heroikusan hadakozó személyiség sziszifuszi harcára, temérdek történelmi szituációban felfénylő csatározására. S ebben az örökös bajvívásban, halállal, elmúlással, metafizikai korláttal, fájdalommal és iszonyattal, gyilkos akarattal, a homo sapiens antropológiai és bölcséleti dilemmáival birkózó viaskodásban benne lüktet egész történelmi, kulturális, lelki, idegi, erkölcsi, érzelmi, nyelvi-stiláris magyarságunk és európaiságunk milliónyi árnyalata és áramlata. Az egyetemes értelem mibőlölünk és miértünk való dobogása.

P. Buzogány Árpád

Amit a kényes testű gondolat, a vers hordoz

A szülőfalujában, Magyarózdton gazdálkodó, részes földet művelő meg szolgáló szerzőről nem mindenki tudja, hogy a harmincas évektől már közölték írásait (pl. Horváth István ózdi kisgazda aláírással), és hogy a negyvenes évek Kolozsvárának szellemi környezetében lett költő. Első verskötete *Az én vándorlásaim* címmel 1943-ban jelent meg a kincses városban. 1945-től szerkesztő a *Falvak Népe*-nél, 1956–59 között az *Utunk* belső munkatársa, 1962-ben nyugdíjazták. Ezeket az életrajzi eseményeket talán csak annyiban érdemes említeni, hogy általuk jelezzük: szerzőnk nem maradt az a parasztköltő, aminek a negyvenes években beállították, ám már nem is saját (szerkesztői) bőrén tapasztalja meg a hatalom néha kegyetlen játékait a nem román nyelvű irodalmi lapokkal, folyóiratokkal, szerkesztőségekkel.

A vers a tragikus halála (gázolás) előtti évben íródott. Címe találó, sokszor idézhető. Axióma, ha lenne ilyen az irodalomban... Mert csak a nyelvészetben tekinthető annak. A szerző témaválasztása talán nem tekinthető véletlennek, ezt a vallomásosság, a vers belső intimitása is sugallja, ugyanakkor azt is tekintetbe vehetjük, hogy e témát nem sűrűn tűzte tollára a költő (anyjára emlékezve írja: *Anyanyelvemben őrizlek téged*, 1973–74, a hasonló című versben). Amint a költői felelősségről sem sokszor írt (*Testvére minden teremtnék*, 1960, *Ahogy népemnek szíve*, 1965, *Ha most hallgatnék*, 1967).

A keltezés ideje már a romániai kommunista rendszernek is az a túlzó időszak, amikor a gazdasági helyzet romlását még ugyan nem érzik a tömegek, ám a felülről irányítás rég eltörölte a demokráciának a negyvenes évek második felében, a második világháború után kibontakozó zsenge hajtásait. A személyi kultusz még nem termelte ki a nagyzási hóbort ama furcsa, valóságtól teljesen elrugaskodott tüneteit, amit a későbbi nemzedékek megértek, és a nélkülözés sem állt még be, sőt, elvétve legalábbis megjelenhettek olyan írások is, amelyek a nemzetiségek saját, külön kultúrájával, nyelvhasználatával voltak kapcsolatosak. Szűk évtized múlva mindezt elképzelni sem lehetett ebben a furcsa államban.

Nem a korhangulatot kívánjuk e verssel illusztrálni, mégis figyelemre méltó az az enyhén túlfűtöttség, ami különben nem jellemző a szerzőre. A vallomásosságra már utaltunk, teljesen azonosul a szerző nyelvével: „hogyan vagyok s ki, / Anyanyelvem mondhatja ki.” Amint fogalmaz: a lélek mély rejtekéig vezet az anyanyelv. A következőkben mintha bizonygatni, vagy legalábbis kijelenteni kellene, hogy az anyanyelvet más jogok illetik meg, az összes más nyelvvel szemben, illetve, hogy milyen kincs, tökéletes műszer. Az értékfordozásban is.

A vers utolsó előtti szakaszában ha nem is Vörösmarty-s, de mindenképpen eléggé szörnyű vízió van kibomlóban: a nyelv elhagyásának, más nyelvűvé válásnak meg eltűnésének a következménye, ez által „lesz a nagyvilág szegényebb.”

Bár az anyanyelv dicsérete, dicsőítése nem szólhat senki és semmi ellen, mégis a kor ismeretében kihallani a védekezést is, az önigazolást — valamivel, vagyis a politikum, a többségi nemzet igazságtalanságával, az anyanyelvhasználat beszűkítésével szemben.

Az elemi erejű utolsó szakasz csak tiszta ember agyából, nemzetét féltő költő maga őrléséből pattanhatott ki. Milyen nagy igazságot fogalmazott meg Horváth István! Mennyien tudták, tudják ezt, és mégsem e szerint cselekednek! Mégis képesek lennének eltüntetni egy-egy országból a valamilyen nyelven beszélőket, kiirtani akár a szó szoros értelmében — és sajnos nem példátlan a helyzet Románia történetében sem — azokat, akik nem olvadnak be elég hamar... Vagy akiknek vagyona kellett annak idején: a földbirtokosoké, gyárosoké, később a szászoké, zsidóké.

Annyira tömör megfogalmazás, hogy kőbe véshető:

„A nyelv csak élve tündököl.
Balga, ki gyilkosként rátör.
A kincs helyén hiány marad.
S nem lesz a rabló gazdagabb.”

De hát, amint a múlt század történelme is bizonyítékként szolgál erre, úgyis kerülnek olyanok, magánszemélyek, közösségek, sőt egész nemzetek, akik, amelyek nem akarják ezt belátni, és inkább elkövetnek bármilyen istentelen tettet, akár békeidőben is (Horváth bizonyára nem sokat tudhatott Erdélynek a hetvenes évek második felében beindult románosításáról, és nem is érte meg az 1977-es földrengés utáni tömeges betelepítéseket pl. Marosvásárhelyre, Kolozsvárra stb.).

A könnyen idézhető vers nem a hatalom erőszakos cselekedetei elleni méltó fegyver, aminthogy a „háborúban elhallgatnak a múzsák” is, a rómaiak tapasztalata szerint is. Tehát jeladás, de nem ellenkezés, mert nem is lehet az: egy ország felső vezetésével hogyan vehetné fel a harcot egy erdélyi magyar költő verse? A pénzzel, hatalommal szemben a vers nem lehet hatásos.

Nem is idézik, pedig jó lenne, ha mindenféle nemzetek, mindenféle nyelvű emberek nem egymás ellen akarnának boldogulni, hanem egymás mellett. Jó lenne, ha a többség is rájönne végül, hogy nem a képtelen történelemferdítések ködös zavarában kell élni az embernyi életet, hanem valami más, általánosabb emberi eszme, tanulság vezethet csak.

Horváth István verse arra is például szolgál, hogy néha a törékeny rím, a kényes testű gondolat, a vers maga is olyan jel, ami nem letaposható, nem szétzúzható. Különösen, ha ekkora igazságokat hordoz.

Horváth István

A nyelv csak élve tündököl

Úgy szabták rám ezt a nyelvet:
Lelkem csak ezzel felelhet.

Más nyelven is mutathatok
Önmagamra, hogy — ím, vagyok!
De hogy milyen vagyok s ki,
Anyanyelvem mondhatja ki.

S ha teljes emberségemben
Akarsz megismerni engem,
A lélek mély rejtekéig
Ez a nyelv vezethet végig.

Másnyelvű, más embertársam,
Szeretni legigazábban
Azon tudunk mind, melyet már
Ő hagyott, az — Édesanyánk.

Nincs még olyan kincs, se műszer,
Melyet ember annyi ezer
Esztenőn át használt volna:
Emberséget igazolva.

Igazolva anyanyelven,
Mellyel úgy kellett feleljen
Mások közt, hogy át az időn
Tudja, mi volt, mi van, mi jön.

Akadhat oly galád, talán,
Ki ezt a szót: Édesanyám
Megfojtani volna képes.
De az emberként is kétes.

S ahol kivetkőztethető
A nyelv, helyében temető,
Sír marad — vádló enyészet.
S lesz a nagyvilág szegényebb.

A nyelv csak élve tündököl.
Balga, ki gyilkosként rátör.
A kincs helyén hiány marad.
S nem lesz a rabló gazdagabb.

(1976)

Kozma László

Októbertevégi orgonák

Áprily Lajos költészete
(III.)

Vers, költészet, ritmusok

Látogatók című négysorosa az utókor számára is figyelmeztetés: a költői alkotásban az igazi értékeket, nem az esetlegességet kell keresnünk: „A ház, a cella érdekes nekik, / tudakolják: min és hogy dolgozom. / Miért nem az erdőt fényképezik, / az erdőt, melyből versemet hozom.”

A kor falára című versének címe idő és tér összekapcsolása: a költő az idő börtönében alkot, annak falára írja verseit. „Itt éltem én is. Rabkosztón, vizen. / Itt lázadoztam, itt zúzódtam össze. / Egy vak poroszló szárnyam és tüzem / e zord idő-cellába börtönözte.” Az idővel és a térrel kapcsolatos egyéb kifejezések: *idő-cellába, óriás terekre, száz év után, kortól kifosztott* — az utóbbit a *k* alliterációja hangsúlyozza. Az erőteljes kifejezések, a halmozások mégis az erőt, a lázadást fejezik ki. A *vak poroszló* kifejezés is erőteljes ellentéte a *szárnyam és tüzem* kettőződésének. A költemény négy keresztrímű versszakból áll, melyeket 10/11-es jambikus periódusok alkotnak. A periódusok első sorainak keményebb ütemezését a második sorok trochaikus zárásai oldják, mintha a forma és a gondolati tartalom a rab szabadság utáni vágyát, kitörését jelenítené meg. Mert a megoldás mégis a szabadság, a zárószakaszban a dédunoka arcára *új világ sugára* tűz. A tömör összetételek pedig a természet és művészet szabadságát festik: *csillagmezőket, végtelenség fenyvesillatával* — az elvontnak tűnő, birtokos szerkezetben kifejezett metafora kirándulások emlékét idézi: „De néha túl a rácszott időn / csillagmezőket lobbantott a távol. / Szél jött és megtelt hervadó tudóm / a végtelenség fenyvesillatával.” A következő versszakban *aranyformáló régi mesterekre utal* — hiszen a vers is kincset teremtő ötvösmunka, a költő a régi mesterek utóda. A *vizen* — *tüzem*; *időn* — *tudóm*; *távol* — *illatával* a magánhangzók rokonságán alapuló, kissé disszonáns összecsengés, a bezártságot festi. A *terekre* — *mesterekre* szójátékszerű teljes rím, a *szárnyamat* — *szabad* asszonánc — csakugyan az aranyformáló ötvösszerszámok csengése.

Hol járt a dal című verse költői módon, sűrítve fogalmazza meg a költemény születésének titkát: a komoly elméleti tanulmányoknak, esztétikáknak ehhez kötetekre van szüksége. „Hol járt a dal — mit kérditek? / Kutak titkát ki fejt meg? — / A dalnak is titok marad, / miért dagad, miért apad.” Különös kezdet,

hiszen éppen arról vall, hogy a kérdést lehetetlen megválaszolni. A dal legmélyebb titka a hallgatás — a költő szavát akkor értjük, ha megértjük csöndjét. „De nem vall róla szó soha, / csak a különös mosolya.” A záró sor mélyről jövő mosolyát látjuk Áprily Lajos fényképein is. Arcát belső derengés fényesíti, mely nekünk szól: bár néma, de vegyük észre. Verseinek sokszínűsége, határozottsága is ilyen: változtasd meg élted — mondotta Rilke, és ezt sugarazzák Áprily versei is. A *szó soha* — *mosolya* mozaikrím, a mosoly csakugyan mindent összefoglal. A versben a némaság szinonimái: hallgatás, meghalt, szövegtelen, hallgatott, némát, nem vall róla szó soha — íme, milyen sokféleképpen lehet kifejezni a némaságot főnév, melléknév, ige, metaforikus körülírás által. E költeménye is csupa belső összecsengés: az 5-6 versszakot például az *m* és az *n* tükörképszerű alliterációja fűzi egybe: „Mélyen muzsikál odalenn, / de zenéje szövegtelen. — Én ismertem némát, nagyot, / ki Nessus-ingben „hallgatott”. A *hol járt a dal* kérdés a címen kívül kétszer ismétlődik, a költemény szerkezetalkotó eleme. A költészet titka megfejthetetlen, illetve, a megfejtés maga a vers.

„Valahol, talán Schopenhauernél, azt olvastam egyszer, hogy az igazi költemény úgy hat, mintha preformálódva már meglett volna a nyelvben. Elgondolkoztató megállapítás. A költői nyelv hangtana szempontjából is az. Nemcsak azt jelenti, hogy a versnek természetesen kell kifejezőerejében lennie, s nem szabad az akartság, túl tudatos csináltság és formai mesterkéeltség hatását tennie az olvasóra. Azt is jelenti, hogy a költő magával hozta mindazt, ami a teljes kifejezést adja, ritmusban, feszültségben, tartalmi és formai harmóniában.” (Áprily Lajos: *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1981. 283. l.).

Egy pohár bor című versében Áprily ötvösmester őisének ritmusait viszi tovább. A rövidebb sorok az ötvöskalapács szapora csengését érzékeltetik. „Forma van a versem / egyszerű sorában: ötvös volt az őszám / Brassó városában. / Kalapácsolt, vésett / kohó-szikra mellett, / ezüst ampolnákat, / úrvacsora kelyhet.” A forma 4/2-es osztású hangsúlyos hatos, a felező tizenkettes két sorba törése, a rímképlet ennek megfelelően félrím. A sorok több esetben két szóból állnak, melyeket duplázó alliteráció hangsúlyoz. A *kohó-szikra* az alkotás tűzét idézi, nagynak és kicsinynek az összekapcsolását. Az úrvacsora kehely a művészet szakrális tartalmára utal.

A művészetben közös a ritmus, a forma: a brassói ötvös-ös kalapácsának csengése a költő rímeiben tér vissza, tevékenységük lényege azonos. „Boglárokba gyöngyöt, / türkizt, csodakéket, / kösöntyűket költött, / asszonyékességet.” — „Mégis csal az üllő, / mindig csalt a forma, / tiszteltem a strófát, / mintha érce volna. / Míves műhelyemben / kohótűzet raktam, / salaktól az ércét / tűzzel tisztogattam. / Piros parazsamból / üllőlapra tettem, / ötvös-kalapáccsal / kelyhet készítettem.” Az ötvösmester *költötte* a kösöntyűket, a költő úgy tiszteli a strófát, mintha *érce* volna, a *kohótűz* a versnek is szülője. A kétféle tevékenységet a gondolatlan kívül a költői eszközök is összekapcsolják. A Bethlen asztalára készített fejedelmi kanna a történelmet idézi. A pohár bor a művészet mámora.

A rím című versében ismét a költészetesztétika és verselmélet nagy kérdéseit hozza elénk, hiszen a rím, a rímelés problémája a ritmus, a zeneiség kérdését is fölveti. Akár *Hol járt a dal* című versének hangütésében, az első sorok itt is a

válaszadás lehetetlenségének érzékeltetésével adják meg a feleletet: „Hazája álom és titok, / szem-nem-legelte pázsitok. / Egyszer csak itt van s mint kis ér, / csilingel és kísér, kísér. / S fürtös csengő lesz: hangpatak, / amelybe új csengés szakad.” A nyitókép egy havasi kirándulás, a természet esztétikakönyve, mely világosabb és érthetőbb sok kimódolt elméletnél. A *szem-nem-legelte* összetétel egyedi, a német filozófia hosszú műszavai is eszünkbe juthatnak, de mindez itt sokkal természetesebb. A *kis ér* — *kísér, kísér* szójátékszerű, szétsugárzó, ismétlést is tartalmazó, hangutánzó mozaikrím, mely szinte megszólítja, megszemélyesíti a játszadozó patakocskát.

A kis erecske a rím allegóriája, mely azt is kifejezi, hogy a költői alkotás összhangban áll a természettel, egymásból fakadnak. A címhez méltóan, a rímelés is sokféle, szinte példatár. A *titok* — *pázsitok* szójátékszerű teljes rím. A *hangpatak* — *szakad* asszonánc. A *mentát sodor* — *szírmot locsol* belső rím. A *partot ont* — *bolond* mozaikrím és asszonánc. Az *ás* — *kábulás* tiszta rím, azonos alakú ige és képző csendül össze. Az *úsztató* — *tiszta tó* ismét mozaikrím. A zárószakasz *kering* — *benne ring* mozaikrímében és az ige ismétlésében elnyugszik a *vidám bolond*, a rímeket csendítő patak-ér: „A fényen tündökölvé fut / és fényes tündérvölgybe jut. / S tó lesz, virágot úsztató, / habnyugtató és tiszta tó. / Nem ás, nem ont és nem kering / csak ring s a lelke benne ring.” A *tiszta tó* mozaikrímes variációi, a *ring* — *kering* ismétlései és összecsengése patak és vers ritmusait csendítik, a humor árnyalatát is megcsillantva.

A szóösszetételek és jelzős szerkezetek esztétikai összefoglalók: *fürtös csengő, hangpatak*. A szavak, rímek, nevek varázsa, csengése sorsot, történelmet súrít. Verseiben többször egy-egy latin kifejezés muzsikája csendül föl, az a benyomásunk, hogy a költeményt is ezek a zenei élmények hozták létre. „Ars poetica? Nem tartom magam formalistának, de vallom, hogy a verset — ha egyáltalán maradandóvá tehető — a forma állítja meg az időben. Önmegfigyelésem: hosszú pályafutásom folyamán formában, rímelésben egyre szigorúbbá lettem magammal szemben.” (Áprily Lajos: *Így kezdődött*. In: A kor falára. 14. l.)

Útravaló című versében ismét a kirándulások élményei kapcsolódnak össze a gondolati tartalmakkal. „A lélek, / mikor búcsúzva bontja szárnyait, / visz magával a földről valamit. / Eszmét, melyet világra ő hozott, / virágot, melyet ő virágoztatott.” A rövidebb első sor a *lélek kifejezést állítja hangsúlyos helyzetbe*. A *virág* — *virágoztatott* figura etymologica, a költői alkotás bőségét jelzi. Az első versszak rövidebb első sora a *lélek kifejezést állítja hangsúlyos helyzetbe*. A *virágot virágoztatott* figura etymologica.

A költemény tizenkét versszakból áll, az első strófa háromsoros, a többi kétsoros, páros rímű. A versszakokat jambikus tízes sorok alkotják, a kemény ütem határozottságot sugall.

A költemény versesztétika is: a költő az egyetlen ritmust keresi, melyben a teremtés összhangja tükröződik. Az igazi alkotás tömör, a lényeg ábrázolására törekszik. „S amikor, Uram, hozzád érkezem, / könnyű kezem miatt szégyenkezem. / A választottakból csak egy maradt, / az, melyben elfogtam egy sugarad. / Az, amelyikben elmondtam neked, / hogyan szerettem drága földedet. / S szólok: Csak ennyit hoztam. Ó, Uram, / ne ítélj meg nagyon szigorúan.”

Zene, költészet, ritmus rokon: ezt jelzik a *verseket, dalolót, zenét, muzsikát* kifejezések.

Vers vagy te is — a cím az is lehetne: a költő a hétköznapi kapcsolatokban: „Indulsz. A mozdony sürget már dohogva / és a tavaszba messze-fut veled. / Ne vidd a vádat és a bűt magaddal, / hogy hűvös szóval megsértettelek. — / Vers vagy te is. Ezért van harc közöttünk. / Rég vívom érted a művész-tusát. / Ki a hibás, ha túlságos közelből / nem hallok lelked tiszta ritmusát?”

A vers csattanója paradoxon: ahogy a társ eltávolodik, úgy kerül közelebb, úgy válik halhatatlan verssé, ritmussá. Ismét az egyszerű, hétköznapi jelenet — búcsúzás egy állomáson — növekszik jelképekké. Sajátos, modern realizmus, mindennapi életünk költőisége, melyet a köznapi szavak — *mozdony, gép* — is jeleznek. A verset anaforikus ismétlések tagolják: *Vers vagy te is, ki a hibás. A fáj a gáncs/fájó gáncs* reduplikáció. „Már távolodsz. A gép repít robogva. / Nem is tudod, hogy most lettél enyém. / Varázs-ütésre dallamod kiépül, / s zengő egész vagy, zengő költemény.” Az elválásból költemény lett, a pillanatnyi bántás örök értéket hozott létre — minden fájdalomnak értelme van. A zengő egész — zengő költemény párhuzama azt fejezi ki, hogy a költészetben teljessé válik a világ — filozófiai összefoglalás egy könnyed stilisztikai alakzatba sűrítve.

Ámulni még... To thaümadzein... A vers rácsodálkozás a világ jelenségeire, a gyermekkori felfedezőkedv, ámulni tudás megőrzése: „Ámulni még, ameddig még lehet, / amíg a szíved jó ütemre dobban, / megőrizni a táguló szemet, / mellyel csodálkoztál gyerekkorodban.” A költemény három négysoros, kereszt-rímes strófából áll. A versszakokat 10/11-es jambikus periódusok alkotják: a hosszabb, trochaikus zárású második sorban az ámulás lágyabb zenébe oldódik, akár a tavak szétfutó hullámgyűrűi.

A 2. versszak és a 3. versszak első két sorának halmozása környezetünk csodáinak a felsorolása. A két zárósor csattanója: rácsodálkozás az időre, az elmúlásra, mely az előző halmozás ellentéte. A csodálkozás képessége mégis megmarad, megszületik a költemény. Az idő is fölgyorsul, az élet korszakai filmszerű gyorsasággal peregnek. „a csillagon, ha végtelen terek / hajítják át a késő-nyári égen. / S ámulva szólni: Most voltam gyerek. / S vén volnék már — s itt volna már a végem?”

Művéstársak, elődök

Áprily Lajosnak több verse szól költőelődokról, művéstársakról. Magukat a művészi egyéniségeket is jellemzi, ilyen tárgyú költeményei egy-egy tanulmánnyal is fölérik. Az alkotások mellett a művészi magatartást is példának tekintti, hiszen a művész nem csupán ábrázolja: alakítja is a világot.

Régi poéta című versének ajánlásában Ilosvai Selymes Pétert idézi: „*Írtam egy somborkorban...*” Nem véletlen, hogy éppen ezt a sorát, hiszen több saját versnek is szereplője a somborkor: „Füstös házból kiment a somborkorba / s tönk-asztalánál kispadjára ült. / Áradt a fény. A lomha és mogorva,/rabtartó tél ha-

vasra menekült.” Ilosvai Arany Jánost is földézi bennünk, a versben megjelenik a klasszikus magyar költészet hagyományvilága. A második versszakban az *s* alliterációja színezt: „Odahangzott a patak suhogója, / sok sárga méh cikázott szerteszét.” A költő versezetébe befűtött egy dalos madár, az alkotás eggyé válik a természet ritmusaival. A záróstrófában pedig a régi és az új költő ritmusai is egybekapcsolódnak: „Szereztem ezt sombokros hegyre hágva, / míg régi verssel kísértett a múlt. / Kinéztem a viharborús világba / s egy-egy szírom a kalapomra hullt.”

Sombokor, költészet, történelmi hagyomány: a könnyed vers összetett gondolatokat sűrít. A sombokor, a fény, a darazsak sárga színe ellentétes a *viharborús* török világgal — kínálkoznak a történelmi asszociációk. A költemény öt négysoros, keresztrímű strófából áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A metaforákban szinte érezzük a lendületet, mellyel a költő *sombokros hegyre hágott*. A párhuzamos történetben, a közös versírásban mai alkotás és költői hagyomány bontakozik ki. A *deklamált* latin kifejezés archaizáló, korfestő.

Bessenyei című szonettjét Fülöp Károlynak ajánlotta. Bessenyei György (1746–1811) a magyar felvilágosodás kiemelkedő alakja, író, költő, filozófus, a magyar nyelv és művelődés harcosa. Élete, habár kalandos eseményekben nem bővelkedett, mégis kínálja a drámai megjelenítést: Bécsben a nemesi testőrség tagja, majd „bihari remeteként” él. Hatalmas életművet hoz létre, több műfaj kiemelkedő alkotója, a felvilágosodás írói példaképeként tekintenek rá. *Magyarság* című művéből idézünk: „Valljuk meg, hogy nagyon megszűkültünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe soha nem voltunk. Csudálkozom nagy nemzetünkön, hogy ő, ki különben minden tulajdonainak fenntartásában oly nemes, nagy és állhatatos indulattal viseltetik, a maga anyanyelvét felejteni láttatik; olyan világba pedig, melybe minden haza önnön nyelvét emeli, azon tanul, azon perel, kereskedik, társalkodik és gazdálkodik.” Íme, a nyelvújítás programja...

A versforma szonett, mellyel jellemez is. A kezdőkép a bihari gazdálkodót festi, akinek már csak emlék a bécsi csillogás. „Tornácon állt s a pusztaságra nézett: / keletre szállt az elzengett vihar. / Szökött felhőit hívta már a fészek, / a sziklából rakott öreg Bihar.” Az esti nyáj az egyéb Áprily-versekből ballag át ide, ismerős a vihar, a sziklák képe is. Emberi sors és a természeti jelenségek összekapcsolása, egymásban tükröztetése Áprily Lajos ábrázoló művészetének sajátossága. A *költő volt s király* öntudatosan vall a vers, a kultúra jelentőségéről: „esték, amikor költő volt s király — / Künn megszólalt a mélabús tilinkó / s lassan beballagott az esti nyáj.”

Áldozat című versének ajánlása: *A Petőfi-centenáriumra*. A költemény három félrímes, négysoros strófából áll, melyeket ódai zengésű 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A hangütés Petőfi dinamikus verskezdeteit idézi: „Testvér, ünnepre serkent tűzímádó, / áldozni völgybe nem megyek veled. / Úgyis hiába volna, törpe tűznél / idézni százesztendő szellemet. / A hegyre jöjj. Öles máglyát rakunk ma / a legmagasabb szirt szélmart fokán, / hegyen lángot lobbantó áldozásunk / barlang-lakóké, zordon és pogány.”

Az idézett 1. versszak 3-4. sorában a *t* és az *sz* párhuzamos alliterációja hangsúlyozza a gondolatot. A vers megszólító típusú, a cselekménybe az olvasót

is bevonja, a dinamikus szerkezet illik Petőfi megidézéséhez. Az első versszak két mondatból áll, melyek az 1-2 és 3-4 sort teszik ki. A 2. versszak első sorának felszólítása sorközépen végződik, a rövid mondat jellemző Áprily stílusának változatosságára és tömörségére, érdemes figyelni arra, hogy versen belül hogyan váltogatja a hosszabb-rövidebb mondatokat. A negyedik sor névszói állítmánya tulajdonságot kifejező halmazás.

A 3. versszakban a szóösszetételek a tömörítés eszközei: *babona-szóval, tűz-fejedelem, lángövezte., szikra-táncban*. A *megjelen* ikes ige személyrag nélküli alakja archaizáló. Petőfi tűz-fejedelemként jelenik meg.

„Lírai tehetségének ezzel az egyetemességével válik bizonyosságává annak az újabban hallható irodalomtörténeti megállapításnak, hogy a a legnagyobb zseni bármekkora újító legyen is, bizonyos mértékig mindig betetőzés, összefoglalása más évtizedek, sőt évszázadok eredményeinek. Az esztétikai ok és okozat gyakran kifürkészhetetlen. Kapcsolat fűzi Petőfit nagy lírikus őseihez, művészetében benne él — nemcsak a tradíciót szigorúan megkövetelő formákban, hanem a tartalomban is — Balassi éppen úgy, mint Csokonai és Vörösmarty. A magyar lírai költészet egész summája benne van az ő költeményeiben, s ez magában is a nagyság bizonyítéka, de igazi súlyának és jelentőségének titka mégis abban az óriási pluszban van, hogy a tradíció fölé emelkedve új tartalmat tudott adni a magyar lírának. Paradox állításnak tetszik, pedig így van: a receptív zseni Petőfiben hihetetlenül rövid idő alatt összefoglalta a magyar líra eredményeit, a reprodukív zseni pedig eredetiségének teremtményével adott száz esztendőre való lendületet a költészet továbbfejlődéséhez.” (Petőfi Sándor. In: *Álom egy könyvtárról*. 123. l.) Áprily Lajos saját költészetében is megfigyelhetjük, hogy a hagyományos forma egybeolvad a szimbolizmus, impresszionizmus és lírai realizmus elemeivel.

A tűz kialszik című vers természetképét érdemes összevetni a fönti költeménnyel: „Későn, mikor a láng már nem harap / s a fáradt szemre is lehull a fátyol, / megsuhog a levegő s lecsap / a nagy fülesbagoly az éjszakából. / Megtámadja a szunnyadók tüztét, / tusázni kezd a lobbanó parázssal, / s élőszenét csatogva veri szét / viharosan suhogó szárnycsapással.”

A fülesbagoly mintha az idők mélyéből, mondák és babonák világából szárnyalna elő — ezt a költemény szóhasználata is jelzi: *varázs, babonásan*. Az *erdőn-alvóktól* ismét a kedvelt sűrítő, melléknévi igeneves főnévalkotás. A költemény tárgyát nem is tudjuk meghatározni: elemek csatája, az emberi döbbenet. Az első versszak az erdőből hozott történetre utal, mely már félig monda. Valamiképpen az emberi alkotás, viaskodás a tűzzel, Prométheusz története, de ezek mind csak belemagyarázások, a jelentést a költemény egésze hordozza. A dinamikus igék, a vihart idéző szóképek Áprily erőteljes, drámai stílusát képviselik. Az 1. versszak 2-4. sora közbevetés, realista életkép: „Ezt én az erdőn-alvóktól tudom / — sokszor gondolok irigykedve rájuk, / reggel fenyőtű van a hajukon / és füstszagú a tüztől a ruhájuk.”

Patroklos alszik — *A halott Ady emlékének* című verse az Iliász egyik jelenetét idézi: a költő egybekapcsol klasszikus hagyományt és modernséget, ezek saját költészetében egymás kiegészítői. Visegrádon Marcus Aureliusra emlékez-

ve ábrázolja mai történelmünket, az áttételes kifejezésmód jellemzője költészetének. A cím eufemizmus, Patroklos-Ady elestére, halálára, és a költői, szellemi öröksége körül kialakult szellemi összecsapásokra céloz: „...S amikor a nap láng-arany szekéren / a borszínű tenger-habokhoz ért, / kigyúlt a harc a patamarta téren s égis csapott a holt Patroklosért.”

Ady nevét a versben nem mondja ki, arra csak az ajánlás utal, a vers maga így rejtvényyszerű, áttételes. A költemény hat keresztrímes strófából áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A forma a drámai jambus egyik változata, retorikus hangütésű. Arany ebben a formában írta Széchenyi emlékezete című költeményét. Jellegzetesek a szóösszetételek, melyek mintegy összesűrítik a gondolatokat: *láng-arany*, *borszínű*, *patamarta*, *róna-hosszat*, *dárda-hegy*, *barnabőrű*, *napcsillogású*, *márvány-öböl*, *homoksebezte*. A 2. versszakban a *zuhog/zivatarától* metaforát az igei jelentés közvetíti. A *z* alliterációja reduplikáció. A 2-3. versszakban a zöngés *z*-re az *sz* alliterációja felel, elhalkulást érzékeltetve. A zárósor keserősége a széthúzást fejezi ki. „Ó, Patroklos nem volt még ilyen árva, / bár birtokáért bőszült torna foly — / homoksebezte, halott ajakára / azért fagyott a furcsa, torz mosoly.”

„Csakhogy az ő magyarsága az a magyarság, amely ellen minden időben leginkább tiltakoztunk: a faját nem becéző, a nem hízelgő, hanem a kritikai magyarság. Az ilyen persze negatív irányúnak látszik, de annál inkább szükség van rá, minél inkább hiányzik a fajban az önismeret és az önbírálat képessége, amely általában nekünk nem szokott erényünk lenni. „Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?” — ez egyik jelszava ennek a magyarságnak, mely több kultúrát, értékeket nagyobb érvényesülését, gazdaságilag műveltebb mezőket szeretne látni a vonat ablakából, amikor „fut a gőzös az éjbe”, ahol „alacsony tanyaházak vonakodva vigyáznak”. Persze a Berzsenyi ostorcsapásai nekünk már nem fájnak, nem reánk sújtott le velük, a mai költő szigorú kritikája ellenben felháborodást és visszautasítást vált ki belőlünk. Hogy mer megbírálni az élő?” (Kortárs, 1977. 11. sz. 1760-1768. Közli: Ugrin Aranka. In: *Álom egy könyvtárról*. 179. l.)

„A legerősebb szellemi élményt persze Ady jelentette. Egyetemi hallgató koromban ismerkedtem meg lírájával, először bizarrnak tűnt, aztán behódoltam. Elsőnek vittem köteteit Enyedre. 1909-ben Párizsban jártam. Tudtam, hogy ő is ott van. Zsebemben volt a címe: Rue de Lévis 92. (Léda lakása.) Elindultam, hogy meglátogatom. A kapu előtt elvesztettem a bátorságomat. Vajon hogyan fogad majd? Visszafordultam. Sohasem ismerkedtem meg vele, aki annyira hozzám tartozott. Egy tanítványom bátrabb volt nálam, levelet írt Adynak, s párizsi lapot kapott tőle. „Jólesik tudnom, hogy Nagyenyeden van egy lélek, aki ért engem.” Azt nem tudta meg soha, hogy a fiatalember kitől tanulta meg őt érteni. De így alakult kapcsolatomban több kortársammal is. Kívülállónak, elzárkózónak gondoltak, pedig dehogy voltam én elefántcsonttorony-ember! Csak olyan, akihez közeledni kell, mert maga nem tudja megtenni az első lépést.” (Bozóky Évának adott nyilatkozat. Könyvtáros, 1966. 1. sz. 33-36. In: *Álom egy könyvtárról*. 378. l.)

Az alábbi versek megírásának dátuma a búcsúzás előtti év. Ady versei egész életében elkísérték, a *Csend herceg* és *A halál rokona* utalás a verseire.

A völgyünk csendje: „Jó Csönd herceg? Nem herceg itt a csend, / nem vízió, mely balsorsot jelent. / Patakparton ülő tündérleány, / ki némán, szemlesütve vár reám.”

A halál rokona: „Ady... Ő volna a rokon csupán? / eltűnődöm rég ismert sorokon. / Közember és borús költő-titán / halállal mind, mind testvér és rokon.”

A menekülő című verse Robinson történetét idézi, ez a *nagysziget* azonban nem az óceánban, hanem valahol az erdélyi havasokban, talán éppen Rapsonné vára alatt található: „A szeme: két riadt madár / Az emberszót nem bírta már. / Hang hívta, tán a tengeré, / s indult a nagysziget felé.” Az első szakasz első sorának metaforája közvetlen, predikatív kifejtés: a menekülő szeme két riadt madár. Ha emberek nincsenek is ezen a szigeten, a madarak nem maradhatnak el. A menekülő nagyon is öntudatos, gúny és gőg védi, melyek még alliterálnak is: „Varázslatos tiltó-öví / három kört vont a ház körül. / Krisztus-tövisből sűrű fal: / gúny volt az első írvonal. / Magánya második körén / magas gőg volt a vársövény.”

A versbeli *hullámok üteme* csak nem a parajdi patakoké? A kunyhó is emlékeztet a havasi boronaházakra. *Itt nincs idő és nincs zene*: a költészet ritmusa csakugyan időtlen és eredeti. A költő világot épít, de számos megszólító verstípusa mutatja, hogy nem magának, hanem, mondhatjuk így, az emberiségnek, hazájának, hiszen értékeket őriz. A versforma páros rímű jambusi nyolcas, rövid és feszes sorok, melyek mesélni is képesek. A *varázs* — *hallgatás* rímbe a zöngés-zöngétlen mássalhangzó-pár fejezi ki az elhalkulást. A *Krisztus-tövisből* kifejezés szillépszis, a konkrét jelentéshez a metaforikus, az élet szenvedéseit is odaértjük. A *magas gőg* jelzője metaforikus jelentésű. A 2. versszak első sorában a hívást a *h* és a *t* kettős alliterációja érzékelteti. A *varázslatos*, *varázs* hangulatfestő tőismétlés, a hasonló kifejezések teremtik meg az Áprily-versek bensőséges, meseszerű hangulatát. A katarzis feloldódik az alliterációk, metaforák, ritmusok játékában. „Körön s világokon belül/világot épít, egyedül.”

Magányos aktor Kecskeméten: A művészet, a zene, a hit világhírű alkotói mellé a gondolat magyar hősei is csatlakoznak: nem csupán művészetükkel, emberi helytállásukkal is példát mutatva. Az alábbi versrészletben Katona József elmarad a vándorszínészekről, akik éjjelre egy hatalmas fenyőfát gyújtottak föl. A lángoló, majd elszenesedő fenyőfa a drámaíró és a művészsors szimbóluma: „Nem is fa: lélek. Óriás, / aki páthosszal ég a fában.” A címbeli aktor kifejezés archaizáló. „Ezt megtanulta mesterül: / jövőtlen szívvel égni mában. / A nem-játszott tragédiát / felgyújtja százszor önmagában. / Magányos aktor. Tapasa nincs, / Mégsem tudhatja senki szebben: / fékez, kibillen és bukik / a három vérrel írt szerepben.” Katona József (1791–1830) 1815-ben írta főművét, a *Bánk bánt*, melyet azonban csak 1833-ban, már a szerző halála után mutattak be Kassán.

Áprily Katona-idézeteket emel versébe, melyek párhuzamba állítják a polgári hivatalos viselő tisztviselőt és a drámaírót. „A nappal munka-ritmusát / kattogja már a vén szövőszék. / A sors kemény parancs-szavát: / »Tűrj békességgel« újra hallja. / Nem lázadó már, csak Tiborc, / a névtelenség hullt magyarja.”

A sorssal vívó, hazát kereső magyarság hősei mind rokonok. Mert lelki házánkat meg kell lelnünk, bármilyen akadály tornyosul előttünk.

A zarándok — *Kőrösi Csoma Sándor emlékének*: Úgy érezzük, különösen a zárósr csattanójával, hogy Kőrösi Csoma rokona Katona Józsefnek: „Én láttam őt a városvég felett / indulni könnyű bottal, egymagában. / Ott ültem fenn az erdőséli domb / galagonyavirágos oldalában.”

A költeményt nyolc négysoros, félrímes strófa alkotja. A jambikus periódusok ezúttal 10/11-es szótagszámúak, az első sorok a keményebb zárásúak. A nagy kelet-kutató életállomásai jelképesek: a Himalája egy metaforában roppant kókolostorrá, az önfeláldozó értékteremtés szimbólumává lesz. Kőrösi Csoma erdélyi székes családából, Csomakőrösön született, a Himalája metaforájában Áprily az erdélyi sorsot is összefoglalja. „S még mindig ment és óriásra nőtt: / égő zarándok, vakmerő apostol. / Míg elnyelte a magasság s a csend: / Himalája, a roppant kókolostor.”

A *galagonyavirágos* összetétel személyes élmény és ritmikai bravúr, hét szótagjával is természetesen illeszkedik a tizenegy szótagú sorba. A költőnek feltétlenül el kellett mondania, hogy a hegyoldalt galagonya borítja: a puritán bőbeszédűség jellemzője Áprily stílusának. Az összetétel jelzős vagy birtokos szerkezetként is értelmezhető. A *domb/oldalában* birtokos szerkezet áthajlása, két sorba már elfér a grammatikai szerkezet, tulajdonképpen a *domboldal* összetétel válik ketté. Így mindkét tagja külön hangsúlyt kap, a szerkezet stílushatása emelkedett. A *városára* — *városomra* eltérő toldalékolású ismétlés, a lelki birtoklás grammatikai kifejezése otthonosságot teremt: „Zengő szelekben, vad vizek felett / lihegve lábalt mindig új oromra. / Számum ragadta: forró szomjúság, / míg rálelt városára. Városomra.” Mai európai helyzetünknek, szerepünknek is aktualitása, hogy önmagunkat kell megtalálnunk, csak úgy léphetünk előre: „Néztem, komor hegyeknek hogy feszül, / s hervadt pusztákról hogy lép át a hóba. / Nyugati ködben messze elmaradt / a nagy lázakba zsibbadt Európa.” A puszták *hervadtak*, igazi otthonunk a havasok világa, ezt a vers hangtani eszközei, a *h* alliterációi is hangsúlyozzák. A hegyek *komor* magányt ígérnek csupán, de ez a sorsunk, a tragédiák fensége: „Tűzzel kivert száján a régi szó, / a visszahívó föld zenéje égett. / Ó, idegenül hallgatók hogyan / érthették volna ezt a lázbeszédet? / Késő dicsőség szent révületét, / s a mámortalan, tompa szót: Hiába... / Az óriást, aki lobogva hullt / a felséges magyar tragédiába.” Kőrösi Csoma Sándor tibeti szótárt szerkesztett, a a szavaknak éppúgy mestere volt, mint a költő.

Amerre Dante járt: Dante száműzetését, elszakadását kedves Firenzéjétől, műveinek hangvételtől Áprily hasonlónak érzi a sajátjával: több Dante-verset írt, melyek hangvétele az olasz költő egyéniségét tükrözi: „Itt — mondtam volna — hágót ért kifúlva, / itt vándorlása újból megeredt. / De akkor még a soha-vissza búja / nem vert szívébe sajgó gyökeret.” A *soha-vissza* határozószókból alkotott főnév, mellyel saját helyzetét jellemzi. A költeményben a Dante-élmény szinte közvetlen párbeszéddé válik. Az utazás képzeletbeli, egyszerre észreveszszük: hiszen ezek erdélyi tájak, az *ősi csorgó íve* közvetlen megfigyelés, ahogyan a vízsugár íve megcsillan a napsütésben. A 3. versszak *guelf-gyújtotta lángjai* a magyar történelemben is átlobognak. A záróstrófa 1. sorában a *v* alliterációja erő-

síti a vándorlás motívumát. A 2. sorban az *a száműzött, a dúlt* befejezett melléknévi igenevei közül az első főnévi értékű, a második az értelmezős szerkezet jelzője. „Csak ennyi volt a vágyam: vándorolni, / Amerre ment a száműzött, a dúlt. / Egy ősi csorgó ívéhez hajolni, / amelyből égő láza csillapult.”

Dante — Ravenna, 1321: Áprily Lajos tanulmányt készített Dantéről, bemutatva a költő sorsát, egyéniségét. Művéről a következőt írja: „A szerkezete a legpedánsabb geometriával épült. Ha a Pokol bevezető énekétől eltekintünk, harminchárom ének jut a trilógia minden részének. A bevezető énekkel együtt tehát száz az énekek száma. A forma az azóta híressé vált olasz terzina: a háromsoros jambikus versszak, melynek középső ríme a következő strófa két szélső rímével csendül össze. Ebből a ritmusszövésből egy szakadatlan zene keletkezik, melyet az ének különálló, legutolsó sora zár le egy, a megelőző versszak különben rímtelenül maradó középsorára csendülő akkorddal.” (Áprily Lajos: Dante. In: *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 300. l.)

Áprily versének rímelése is tercina, de a rímek a költemény tíz sorában egyésséges rendszert alkotnak, ami a formát tömbszerűvé teszi, megjeleníti Dante egyéniségét. A sorok száma 3 x 3, a verset egy már tovább nem folytatódó magányos sor zárja, egyedi módon leképezve Dante művének Áprily által elemzett szerkezetét. A városnevek metonímiák. A harang-motívum a költő több versében visszatér. A széthúzás ábrázolása a magyar viszonyokra is utal. A vers zárósorában a *Divina commedia* szerzője egymagában is több a tusakodó, kicsinyes érdekeket követő pártoknál. Az *o* magánhangzót tartalmazó rímek, akár a harangzúgás, a költemény zenei szerkezetét alkotják. „Elég a vérontó testvér-rohamból” — a széthúzást Himnuszunk is legnagyobb bűnünknek tartja. A *nyútt, bitangol, barangol* kifejezések Dante művének hangulatát és zengését idézik, a *pusztító pártszínek* alliterációja hangulatfestő, mintha nem csak Dante és Áprily korára utalna...

Assisi, jöjj... Az erdélyi táj Dante mellett Assisi Ferenc szelídségét is felidézi: „Vadjárta út, ez, vadcsapás, / moha-szegélye zúzmarás. / Halkul a léptem. De a vad, / az őz s a szarvas megszalad. / Pedig kezem fegyvertelen. / Assisi, hívlak. Jöjj velem. / Nagyobb erőd van, több hited, / a szarvast megszelídited.” A nyolcstrófás, páros rímű költeményt nyolcszótagú, jambikus sorok alkotják. A rövidebb sorok és a kemény zárások tömör megfogalmazásra adnak lehetőséget; a sorokat többször áthajlások fűzik egybe.

Az 1. strófa két sora mégis tud oldott, szinte mesélő lenni, pedig az igék hiányoznak. Az *út* és a *csapás* rokon értelmű kifejezés, az utóbbi vadjárta ösvényt jelent. A sor két fele változatos ismétlés: Assisi világába érkeztünk. A zúzmarás moha a hegyeket járó Áprily finom megfigyelése.

A 2. strófa két mondatának szórendje megcserélődik, az alanyok áthajló halmozása a vadak futását érzékelteti. Az egyszerű szituáció leírása a 4. strófában fordulatot vesz: nem elég az óvatos lépés, a fegyvertelen kéz: nagyobb hitre van szükség. A vers párbeszéddé változik: Assisi csakugyan a költő mellett halad. A versszak első sora párhuzam, gondolatritmus, mely halmozással fejezi ki Assisi szelídségét. A két záróstrófa finom ellentétei békességbe oldódnak: „Assisi, szólj.

Én hallgatók, / Űzött és nyugtalan vagyok. / Assisi, mellettem haladj, / Lelkemnek békeséget adj.”

Madarak — „Pascua qui volucrum vivus Walthere, fuisti...” A költemény Walther von der Vogelweide német mesterdalnokot idézi, mégpedig ritmusaival, stílusával együtt. „Hó esett. A tar hegy orma / habfehéren integet. / Erdőkből a hó leűzött / őszapókat, pintyeket. / Almafánk és csipkebokrunk / madarak tanyája lett... / Walther von der Vogelweide / lelke száll a kert felett.” A vers ritmusának alapja egy név zenéje. A rímjáték jellemábrázolás, a mesterdalnok ritmusának variációit idézi. A mesterdalnok neve zenei variációként ismétlődik: az első versszakban birtokos jelző, a nyelvtani szerkezet áthajlik a következő sorba. A második versszakban a név második fele maga hajlik át, szintén birtokos szerkezetben: „Megetetem Walther von der / Vogelweide madarát.” A harmadik versszakban a név predikatív szerkezet alanya, az állítmány hajlik át, a név zenéje maga is költészet, hasonlóan Áprily más verseihez: „S Walther von der Vogelweide / megölel a múlton át, mint / mesebeli nagyapó.” Az *m* alliterációjának ölelése csakugyan átível az időn. A madárraj mindkettejük költészetének kísérője.

Beethoven halála — *Lakatos Imrénék*: Beethoven halála szimfóniáinak hangzását idézi, a költő nem az elmúlást, hanem a továbbélést festi. A zeneszerző alakja szinte áttűnik a zivatarba, a művészsors szimbóluma: „Különös fény lobbant az ablakokra, / viharra vemhes, mély felleg-bibor. / Az asztalon, késő kínálkozással, / bontatlan állt a rajnamenti bor. / Lassult és elakadt az ódon inga. / Az ablakon pattant a jég-serét, / s villám-karmester fenn elindította / a zivatar bősült orchesterét.” A költemény öt négysoros, keresztrimes és félrímes versszakból áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A drámai hangulatú szóösszetételek a jellemzést szolgálják: *felleg-bibor, jég-serét, villám-karmester, felleg-zongorákon*. A 3. versszakban a *felérezett* magánhangzóbetoldás, epentézis, a hangsúlyozást szolgálja: „Az óriás felérezett a hangra. / Így rebhent meg, ha dúlt séták után / zengett az égi zongorák haragja: / Ez a nagyobb! Ez a nagyobb titán!” A nagy ellenfél, a zivatar kiegészítője is Beethovennek, a művészi alkotás a végtelen horizontjáról dördül vissza.

Őszi versek — Verlaine-hangulat: Könnyedébben muzsikáló vers, mint az előző: az őszi esőcseppben a francia költő arca tükröződik. „Ónszínű ég borult a holt határra, / hull-hull az eső halkan, cseppre-csepp. / A cseppek bús, múlt-ritmusos dalára / ilyenkor sajdul-fáj a régi seb.” A költemény két keresztrimes versszakból áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. „Hajdan patetikus, sőt retorikus hangulatú versforma volt: nemhiába a drámai jambus egyik változata.” — írja verstanában Gáldi László. Az ünnepélyes, drámai hangulat jellemzi Áprily őszi hangulatot festő verseit; itt a forma és a szóösszetételek sugározzák ezt az érzést: *ónszínű ég, sajdul-fáj* — az utóbbi az *s* alliterációjával. Az esőben álló emberalak, akár egy XIX. századi tájképen: jelzője, az *ősz* melléknév az évszak homonimája. A zárósor a *h* alliterációja keretezi, az *őszi hegedűk* célzás Verlaine híres versére, az *Őszi chanson*-ra: „*halkan sírnak az őszi hegedűk*.” Eminescu-fordításáról vallva, arról is ír, hogy a *Chanson d'automne*

lefordítására azért nem vállalkozott, mert a magyarban nem tudta volna visszaadni az eredeti magánhangzósorát. Ebben az ifjúkori versében viszont többet ad: Verlaine arcképét festi meg.

Chopin-albumra: Chopin nem hiányozhat Áprily arcképcsarnokából. „Ezekben a fájdalmas dallamokban / holt álmokban merengő siralom van. / S ahol leghalkabban sír a zene, / fölötte leng a George Sand szelleme.” A két versszakból álló költemény formája azonos az előző versével. Az első versszak második két sorának *b* alliterációi hangutánzók és hangulatfestők. A rímelés ebben a rövid, kétstrófás versben is képes a zongorajáték sokszínűségét érzékeltetni: az első versszak keresztríme (a *rózsa-néha* tompábban cseng), a képlet a második versszakban páros rímre vált. A zárósor Chopin és George Sand kapcsolatára utal.

Oidipusz leánya. A költemény öt négysoros, keresztrímes versszakból áll, melyeket 8/9-es jambusi periódusok alkotnak. Az összetételek: *ember-ideált, estifény, sors-hordozó* — e versben is sűrítene.

A költemény tegező megszólítással indul: „Én is téged szerettelek / »élet előtti életemben,« / Élők között kerestelek: / sors-hordozó, nagy barna szemben.”

A 2. versszakban a *szavaidat sokszor zavaltam* figura etymologica. A 4. versszakban *Kreón* az önkényuralkodót, a kegyetlenséget, részvétlenséget jelöli, a szókép antonómázia: „te adtál ember-ideált, / míg jártam útam számkivetve. / Kreón ma is halált kiált / gyűlölni nem tudó szívekre.” A záróstrófa természeti képekbe oldja az elmúlást, egy újabb női alak jelenik meg: Persephoné. „Már estifény játszik velem, / meredek lejtőn áll a lábam. / Tudom, hogy lelked meglelem / Persephoné bús udvarában.”

„Egyszer arra gondoltam, hogy mi lenne, hogyha valóban menni kellene, és egyetlen könyvet lehetne mindenből magammal vinni. Az emberek ízlése különböző. Én azonban, be kell hogy valljam, ahogyan végignéztam a könyveket, meg-simogattam Cskonait, egy régi Petőfi-kötetet, meg-simogattam Reviczkyt, meg-simogattam Vajda Jánost, azután az Ady-kötetek első kiadásait, és mégis másutt állott meg a szemem, ott állott meg, egy olyan könyvnél, amelyet én az emberi szépség formában való legnemesebb kifejezésének tekintek, és meg kell mondanom, hogy akkor is, ha mennem kellene egyetlen könyvvel. Szophoklész *Antigoné*-jánál állott meg a szemem.” (*Álom egy könyvtárról*. 23. l.)

Oedipustól kérdezem. A személyes sors, a hályogbetegség felidézi a trójai mondakört, a végzetszerűséget. Áprily Lajos költészetében az irodalmi hagyomány személyes élménnyé válik. „Te bölcs voltál, s szemednek fénye tiszta, / családod és Thébád volt mindened. / Mondd, nem kívántad néha-néha vissza / magad-kivájta fényes két szemed?” A zárószakasz a belső lelkiállapotot festi: „Vagy csak a belső rémeket figyelted, / míg tántorogva jártál szertesét? / S ha tőlük olykor borzongott a lelked, / szorítottad Antigoné kezét?”

„Oedipus is sokáig kísért. Két görög tárgyú egyfelvonásosom közül az egyikben az ő ragyogó fiatalságát akartam megrajzolni. Addig a fordulóig, ahol a végzetes származási kétség belemar a lelkébe, s elindul Delphoi felé, hogy bizonyosságot szerezzen. Most egy idő óta újra közel került hozzám. Szemem romlá-

sa hozta közel. Ennek a versnek is ez a gond volt a lelki forrása. Oedipusi komplexum ez is, ha nem is a megszokott patológiai értelemben.” (A költő műhelyéből. In: *Álom egy könyvtárról*. 35. l.)

Erdők, patakok

Jelentés: A nyolcsoros vers Áprily költészetének a kulcsa. Nem az elégiák hegedűje, hanem az ősze bűgő orgonák. Az első két sor csupán tényközlés, egy tagadás és egy állítás összekapcsolása. A megfogalmazás egyszerű és kemény, hiányoznak az igék. A 3. sor már történelem előtti, *orkános ős-idő*, a 4. sor megszélyesítésében és a *h* alliterációjával a fák is meghajolnak. A *jaj-kórus* a görög tragédiákból lép elénk, de a sajátunkat is kifejezi. A 7. sor *zene-zivatar* ős-szetételében a viharzúgás alliterációvá erősödik. A zárósorban a sírás kevés: csak a zokogás a kifejező. A zokogás, melynek nincs tárgya, de éppen ezért értjük. „Ezek itt nem az „ősz hegedű”, / ezek októbertévi orgonák. / Orkános ős-idő üzen velük, / földig hajolva hallgatják a fák. / Jaj-kórus is bűg, óriási kar: / apokaliptikus zarándokok? / Milyen felséges zene-zivatar! / Akit szíven fog, nem sír: felzokog.”

Ajánlás: Első kötetének nyitóverse esztétikájának is összegzése: dísztelenségből kibomló, tömör képek. „*Ne haragudj. A rét deres volt, / a havasok nagyon lilák / s az erdő óriás vörös folt, / ne haragudj: nem volt virág.*” A költemény három négysoros, keresztrímes strófából áll, melyeket 9/8-as jambusi periódusok alkotnak. A *deres volt — vörös folt* összecsengés első szavában a magánhangzók csak rokonok, a mássalhangzók viszont azonosak, a rím disszonanciát fejez ki. A 2. versszakban a *jöttem — kötöttem* szétsugárzó rím, a költő mégis csokrot köt. Ugyanígy, a 3. versszak 2-4. sorának teljes rímében a *b* alliterációja erősödik zengéssé. A *karcsu váza — vörös varázsa* szóismétlése, a *z — zs* ríme mesélő őszi zsongás. A *karcsu* jelzőátvitel: a vers a társnak szóló vallomás: „S most add a lelked: karcsu váza, / mely őrzi még a nyár borát — / s a hervadás vörös varázsa / most ráborítja bíborát.”

Gyurgyalagok. A madárraj a múltból, az emlékek világából érkezett; daluk a szülőföldet idézi. A szóösszetételek emléket és sorsot sűrítene: *fuvola-fütttyel, fűzberek, gyurgyalag-sereg, varázs-körök*. A parányi füttyszó a Maros hömpölygésében árad tovább. „Titkos utakra madarat ki hajt? / Ki küldte hozzám ezt a drága rajt? / Házam körül köröz. Varázs-körök? / a Maros a lelkemben hömpölyög.” Áprily költészetében táj és ember egysége valósul meg, akár az ógörög művészetben. A táj, az erdők együtt lélegzenek az emberekkel, a madárkiáltás egybeolvad a versek ritmusával.

A ragyogó madár. A madárraj akkor sem hagyja el, mikor szembetegsége megfakítja a világ színeit. „Kerested erdön, bérceken, / fiatalságtól részegen. / Álmodtad és tudtad, hogy él, / különb madár a többinél: / Elorzott minden drága színt, / smaragdot, türkizt és rubint, / szikrázóbb, mint a gyurgyalag, / begytollán bíboros szalag, / a kékcókánál kékje szebb, / a jégmadárnál ékeesebb.” A

képzelet ebben a csodálatos madárban összesíti kirándulásainak élményeit. Most pedig, mintha segíteni szeretnének erdei barátai: „s tapogató kezedre száll / s káprázó tollát kelleti / a ragyogó madár.” A cím és a zárósor keretes ismétlése már búcsúzás is.

Őszi monológ: A címben jelzett monológban a költő önmagát szólítja meg. A költemény hat négysoros, keresztrímes versszakból áll. A versszakokat 8/9-es jambusi periódusok alkotják. Az őszi hangulat nem melankolikus vagy szomorú, inkább a tragikum keménysége: a zivatar *villámtalan*, ami fojtott feszültséget érzékeltet. A magány *borzongató*, a varjak *páncélfényűek*. „Hallod? — Megint az ősi jaj: / a páncélfényű őszi varjak: / a nyár tűzéből perje-raj, / amit az őszi köd kavargat.”

Vadlúd voltam: A versforma felező nyolcas, a ritmusba a cím is beleillik. Az első két sor alliterációja a vadlúd-éket is utánozza, a záróstrófa első sora erre is utal: „Valamikor vadlúd voltam, / vadludakkal vándoroltam.” A vadlúd röpte az emberi életút párhuzama, mesébe oldása: *őszi fényben és homályban; fényt és felhőt úszva szelni*. A négy utolsó strófa egyetlen mondat: „Jóbarátok, ismerősök, / hogyha jönnek bíbor ősök, / nézzetek fel majd az égre, / égen úszó vadlúd-ékre, / s ezt mondjátok eltűnődve: / újra vadlúd lett belőle, / s most ott száll a V-seregben, / hangja szól a fellegekben.” A stilisztikai eszközök változatosak: az *útrakelni* — *úszva szelni* mozaikrím, a *fényt és felhőt* alliteráció és ellentét, az *égre* — *égen* reduplikáció.

Szeptemberi fák: A cím konkretizál: a vers a szeptemberi, az őszi fákról szól. A költemény hat kétsoros, páros rímű, jambusi tízes strófából áll. A szóösszetételek tömörítenek: *vérfoltos*, *nyom-vestő*, *vérnyomán*, *szél-kopó*. A kemény zárások, a 2-3. strófa hiányos mondatai, nominális stílusa tömören fejezi ki a tragédiát: a nyár halálát. A 3-6. versszak egy jelképpé emelt vadászat leírása: a párhuzamos képek az őszi színeket és a szél hangját kapcsolják a nyár elestéhez. A rímelés változatos: az *erezve fent* — *megjelent* mozaikrím, mely tömörítésével befejezettséget, elrendelést sugároz. A 2. strófa végén ismét mozaikrím áll, mely az előző tükörképe: a felelő bomlik két szóra. Az 1. sor hármas *k* alliterációja aláfesti a jelzők őszi hangulatát. Találunk példákat az asszonáncra is, a záróstrófa magánhangzó-variációs tiszta rím. A 2. versszak 2. sora és a 3. strófa 1. sora párbeszéd formába sűríti a hasonlót és hasonlítottat, az alakzat teljes metafora, melyet a költemény további része bont ki. A 4. strófa szétsugárzó rímében a kétszótagú hívóra a felelő hat szótagja válaszol, a *b* alliterációja hangulatfestő. A zárósor *hörögve* határozói igeneve hangutánzás, mintha a más versekben is fölzendülő vihar hangját hallanánk.

A vers azonban több mint egy vadászélmény leírása: a hördülő nyár, a nagy vadászat a természetbe vetített történelemkép. „Bükkök smaragd színét erezve fent / az első pár vörös folt megjelent. / Állunk. Kezedben késő kék virág. / Azt mondd: Ősz. Az első őszi fák. / Én azt mondom: Vér. Vérfoltos vadon. / Elhullt a Nyár a nagy vadászaton.”

Regösök húrján: Az első versszak *de hó reme róma* kifejezése Udvarhely megyei regösének refrénje, Sebestyén Gyula jegyezte le. Ennek és a következő versnek az ütemezése hangsúlyos, a páros rímű strófák 14 szótagú, 4/4/4/2 tagolású sorokból állnak. A kifejezés keretes ismétlésként a záróversszakban is megjelenik. A „magmondát” valószínűleg a regösének refrénje, mely köré személyes élmények kristályosodnak ki. „Nyúlak, rókák játszadoznak, de hó reme róma. / Mintha fenn a havas erdő tündértanya volna. / Hegyes szárnyú ragadozó nyilall át a kéken, / olyanok a színek, mint egy régi Brueghel-képen. / Érhez úzi szomjusága a ciheres őzét, / kisoroszi szegényasszony cipeli a rőzsét.” Brueghel téli tájképei is megelevenednek: a regösének ritmusa áthatja az élet apró eseményeit. Az összecsengések tiszta rímek, vagy azokhoz közelállók. Az *a ciheres őzét — cipeli a rőzsét* szétsugárzó, szójátékszerű rím.

Hóhullásban: A regösének a tél, a régi hóesések, az emlékezés ritmusává lesz. „Porka havak hulladoznak — ó zengésű ének, / verse régi regőlőknek, muzsikája télnek. / Porka havak... hatvan éve, vagy hatvanöt is tán, / a temető jeges útján hogy repül a kis szán. / Porka havak... Kollégium kiskamasz-diákja, / hogy rohantál sereg-élen hangos hó-csatákba...” A *porka hó* a székely tájnyelvben porhavat jelent. A regösének az idők távolából hangzik fel: a versben a gyermekkort idézi, az emlékezés hangulata időtlenségbe olvad. A versszakok élén álló anaforikus ismétlések erősítik a ritmikát, tagolják az emlékeket.

Áprily Lajos a négysorosokkal szinte új műfajt teremtett. A forma természetesen korábban is létezett — de ami talán legjellemzőbb sajátossága: egyszerre tud tömöríteni és mesélni. Négysorosaiba eposzokat hallgat bele. Témájuk szelint sokfélék: természet, történelem, személyes sors.

„Rövidségében is igényes forma. Nem tűri a laza rímet, a henye szót, de alkalmas arra, hogy megmentsen egy-egy fellüktető érzést, megmozduló gondolatot, természeti megfigyelést az elkallódástól. Nekem az utóbbi években szinte öregkori műfajommá lett. Pódiumon felolvasni nehéz. A hallgató bevezető strófának érezheti, s mire föleszmél, már el is pattant a négysoros, melynek minden rövidsége ellenére egészet, teljeset kell adnia.” (*Álom egy könyvtárról*. 32. l.)

Négysoros a négysoroshoz: „Nem Dionysos ihlet, négysoros, / inkább borongó vagy, mint mámoros. / Bizonyosan nem is vagy műremek — / Egyet tudok: mélyedben könny remeg.” Ami fontos: az a mű igazsága. Az Áprily-versek formai tökéletessége természetes, erőltetés nélküli. Amit cáfolnunk kell: négysorosai igazi műremekek.

Süvöltő: „Fütttyent, hogy néma házam üdvözlje, / a fütttye: egyhang, nem melódia. / De ha megjön, vele leszáll a völgybe / a novemberi melancholia.” A költemény maga is madárhang: az 1-2. sor élén a szó igei és főnévi alakjának párhuzama áll. A 2-4. sor összecsengése mozaikrím.

Kopogtatás: „Micsoda csattogó zakata ez? — / kiáltottam ki: — zeng a ház-eresz! / Kis cinke-ács volt. Mégis meghatott: / csőrével már az ősz kopogtatott.” A költő a versben megszólítja a cinke-ácsot: a vers humoros párbeszéd. A zakata

ez — zeng a házeresz összecsengés hangutánzó, a rímbe a mássalhangzó-alliteráció is bekapcsolódik. A magánhangzók ritmikus hangrendváltása a madárhangra felel.

Áprilisi hangulat: „Egyszerre szólaltak meg, egy napon / (— ó, április, csodája, nagy duett —): / A fülemüleszó az ágakon / s a mennydörgés virágzó fák felett.” Áprily Lajos úgy képes hangulatot érzékeltetni, ahogy csak a japán és kínai tusrajzok tudnak. A madárhangba mennydörgés vegyül: ez már a történelem és a személyes sors kapcsolódása.

Zöld harkály: „Sikoltó hangod csendem áthasítja / s lüktet tovább a friss hegyoldalon. / Hím-fejeden a frígiai sipka / tavaszt lobbantó láz: forradalom.” A peckes harkály forradalmi fejfedőt visel: a villanásnyi hasonlatot derűs humor hatja át.

Sötétedik: „Esti rigók jóéjszakát kívánnak, / mutál az édes hang: mély és magas. / De a dalukba diszharmóniának / Belerikkant egy hős fácánkakas.” A diszharmónia is harmónia: az esti kórusból a fácánkakas hangja sem maradhat ki.

Hangolnak már: „Szólnak, de hangjuk itt-ott még fukar, / még a rigó prímhangja is szerény. / Szólnak — halkan hangoló zenekar —, / minden madár a maga hangszerén.” A szerény — hangszerén csaknem teljes rím; a még fukar — zenekar alakuló mozaikrím. Némi hangolás még csakugyan szükséges.

Rügy-rengeteg: „A zsenge erdőn túl rügy-rengeteg, / azzá bűvölte március varázsa. / Minden rügyecske boldogan remeg — / Hogy is gondolna most a hervadásra?” A rügyek bőségét az összetétel ismétlése, az r alliterációja érzékelteti.

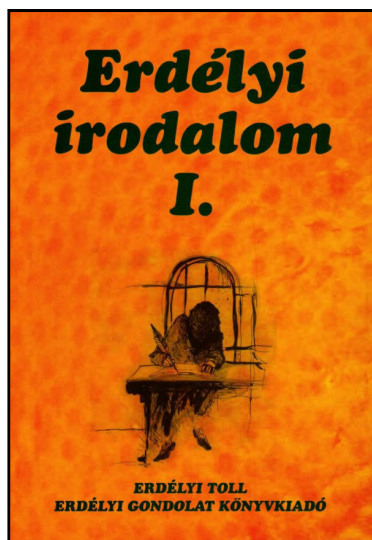
Nézz fel! „Fáradt vagy? Úntat már a földi bolygás? / Mélységbe hulltnak érezed magad? / Nézz fel: hegyformáló fehér gomolygás / Himalája-magasba felragad.”

Menta: A költemény címe és fő szerkezeti eleme a szerény *menta*, a 3. versszakban zenei variációként *vadmenta*. A költemény öt négysoros, félrímes versszakból áll, melyet rövid, 7/6-os jambusi periódusok alkotnak, a kiránduló a mentaillattól megrészegedve szinte táncra perdül. Az ütemet Gáldi László az alexandrin leszármazottjának tartja. A játékosságot, lendületet a sorok eltérő, trochaikus és jambikus zárata fokozza. A 3. szakaszban a *ruhádnak* — *fátyla* magánhangzó-azonosságon alapuló tompa asszonánc, a mentaillatban minden összecseng. A 4. szakasz 2. sorát ritmusvariációként egyetlen szó tölti ki. Az 1. versszakban a sűrű mentaillatot az *m* alliterációja érzékelteti. A 2. strófában a mentaillatú árnyék színesztézia. „Magját valaki Krózus / Kezével szórta szét: / menta-kert a patak-part, / menta-mező a rét. / A nyáj, ha inni jó le, / mentás gyepet tapos, / a forrásnál az árnyék / mentától illatos.” A mentaillatot alliterációk fokozzák: *Párizs parfümjé, menta-mező*. A mentaillat lengedezését párhuzamok és a rövid-hosszú szavak váltakozása érzékelteti: az *összemorzsolgotod*

hatszótagú igekötős ige az egész sort kitölti. A teljes rímek és asszonáncok mellett a tompább magánhangzó-asszonáncok is felbukkannak: *ruhádnak* — *fátyla*; *kezeddel* — *helyett*. A rímképlet félrím, de az utóbbi rímfajta megtöri ezt a képletet, váratlanul csap meg, akár a mentaillat. A csattanóban kiderül, hogy a vers tárgya, mely a könnyed, táncos hangulatot létrehozta, a kedves közelsége: „*S éjjel, ha még nem alszol, / s felém nyújtod kezed, / Álmomban menta-réten / vándorolok veled.*”

Kiadványaink

2018-ban megjelent

Anyanyelvünk épségéért

Málnási Ferenc

**Erdélyi anyanyelvoktatás —
irodalmunk tükrében
XXXVIII.****Anyanyelvóráink 1918 után...**

1919 után anyanyelvóráinkat is hol ilyen, hol olyan szelek fújása szerint kellett tartanunk, s generációk nőttek fel húgy, hogy ezt vagy azt az író nem volt szabad még csak meg sem említeni. Magam is. Magyartanári pályámra készülve, utólag kellett pótolnom mindazokat, amik szerves részei — lettek volna —, anyanyelvi és irodalomóráinknak, de sem az általános iskolában, sem a középiskolában, de még az egyetemen sem volt alkalmam/alkalmunk minden részlet megismerni, hogy aztán taníthassuk, átadhassuk diákjainknak. Szégyen, de már magyartanár voltam, amikor rájöttem, hogy Kölcsey Ferenc itt született Erdélyben. Azt tudtam, hogy Szódemeter a szülőfaluja, de hogy ez a helység azonos a Szilágyság Săuca falujával, azt nem tudtam. Vittem aztán diákjaimat irodalmi kirándulásokra! Kutattam neves íróink, költőink erdélyi, romániai szülőhelye után, így sikerült összeállítanom *Irodalmi bölcsőink Romániában* című munkámat, de csak húsz év múlva, 1997-ben sikerült kiadnom a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Kiadójánál. Az egyetemi könyvtárban is külön dékáni engedéllyel tanulmányozhattam bizonyos könyveket, térképeket, folyóiratokat, hogy államvizsga dolgozatomat megírhassem, pedig az *Erdélyi Magyar Szó* című, Szabó Árpád szerkesztette, a kommunista mozgalomhoz közel álló hetilapról írtam.

Mit is taníthattak elődeink 1918 és 1945 után az általános iskolában, a középiskolában, az anyanyelvi, a magyar irodalomolvasási és a magyar irodalomtörténeti órákon?

A magyar avantgarde, az új idők még újabb dalaival *Kassák Lajos* (1887–1967) verseivel jelentkezett, s bár ez az új szemléletmód és az új poetikai eljárások szervesen beépültek a XX. századi magyar irodalmunkba, nem minden nemzedéknek oktathattuk, esetleg szemelgethettünk műveiből az éppen soron levő ideológiai meggondolások szerint. Pl. *A ló meghal, a madarak kirepülnek* (1921, 1924) című eposzi jellegű költeményt, amelyben epikus és lírai elemek különös egységet alkotnak, hol expresszionista, hol dadaista, hol már szürrealista, hol meg realista jelleggel.

Ady Endre a XIX. századi világgép megrendülését élte át a XX. század küszöbén, s *József Attila* (1905–1937) ezt az Ady tapasztalataival dústott XX. századi világgépet rajzolta meg költészetében, amelyben a társadalom és az egyén

sorsa kiélezettebben vetődött fel. Nemcsak saját korának, hanem az utána következő korszakoknak, az egész XX. századnak az alapkérdéseit tudta költészetének fő mozgatójává tenni. Anyanyelvoktatásunk örök szégyene, hogy nem lehetett magyartanár, hogy az ifjúság nevelője legyen, bár dolgozott nevelőként, tanítóként Kiszomboron, Mezőhegyesen. Németül és franciául is jól beszélt, Párizsban próbálta folytatni itthon kettétört pályáját. Petőfi hangját próbálgatta a *Szeretném, ha vadalmafa lennék* (1916. 21.), de hamarosan a Nyugat költőinek hatása is megszólal a *Fiatal életek indulója* (1922) című versében. A *Kertész leszek* (1924) expresszionista, szabad képzettársítású verse után a *Tiszta szívvel* (1925) már nem csupán magánvallomás, a háború utáni nemzedék kilátástalan sorsa s az ellene tiltakozó anarchista szenvedélyű lázadás. Hiány leltára, s az adott társadalom teljes tagadása, hiszen a legelemibb biológiai lét veszélyeztetettségét sikoltja: az éhezés valóban hangsúlyosan része a költő József Attila életének. Modern ballada is ez a vers, a magára maradt és a maga jussát perló fiatalemberről. (Ezért a verséért eltanácsolták a tanári pályától, de költővé avatták.) *Ignotus* gyönyörű szépnek nevezte ezt a verset, az újabb magyar líra jellegzetes eredményének tartotta (*Nyugat*, 1926. szeptember 15.). Következnek a *Ringató* (1928), a *Gyöngy* (1928), a *Bethlehemi királyok* (1929), a *Nyár* (1930), az *Anyám* (1931), a *Szocialisták* (1931), a *Lebukott* (1931), a *Holt vidék* (1932), amely látszólag hagyományos tájleíró vers, de a holt vidék egy léthelyzet szimbólumává formálódik. Érdekes párhuzam, hogy a zenei elemi között a *Kidőlt a fa mandulástól*, illetve ennek műdal változata, a *Káka tövén költ a ruca* című változatot követ. Több hangra érvényes alliterációt találunk benne: szőlő — szilva — szalma — tanya — körülötte körbe fordul a táj — a tél körme... (Mohácsy-Vasy, 1996. 247.) A költői fordulat igazi kulcsverse, az első szintézis a *Külvárosi éj* (1932), amely új költői minőséget is hoz, komplex költői képpel, a víz és az érc, a vas motívum-párhuzamot egy hasonlatba építi: „Akár a hűlt érc, merevek / a csattogó vizek”. S a költő kívánsága: „...olvaszd ki bennem a vasat, / álló üllőt, mely nem hasad, / kalapácsot, mely cikkan pengve, / sikló pengét a győzelemre.” Általánosít *A város peremén* (1933) című versében. A város pereme a költő életének tipikus színtere, egyúttal a munkásosztály is itt él, amelynek ittléte törvényszerű, a költőé viszont a sorsközösség vállalásának jelképes kifejezője. „A történelmi materialista óda (Bókay Antal) a dolgozó nép történelmi útját, múltját, jelenét és jövőjét vizsgálta, a *Honnan jöttünk? Mik vagyunk? Mivé leszünk?* kérdésekre keresve a választ. Az osztály létrejöttének végső értelme az, hogy betöltse történelmi hivatását („új nép”, „helyt állunk az emberiségért”, „hű meghallói a törvényeknek”, „győzni fogó”). (Mohácsy-Vasy, 1996. 252.) A nagy szintézisversek sorába illik, az *Óda* (1933) is. A művet a beteljesülő szerelem, a harmonikus emberi kapcsolat verseként szoktuk olvasni, tanítani, de a kapcsolatot csak a képzelet síkján válik valóságossá, a vers tárgya általában a szerelem, amely feloldja, megszünteti a magányt, amely a mindenség részévé avatja a szerelmezt, költői világképébe illeszti a költő a szerelmet. Filozófiai igényű költészetének egyik csúcsteljesítménye, többértelmű, sokoldalú rétegzett (marxista, egzisztencialista, Bergson filozófiai-hatású) verse az *Eszmélet* (1934). Mellette az egyéni és a társadalmi gondot egyszerre felmutató olyan közéleti verse, mint a *Levegőt* (1935). Már gyermekfejjel tudta, hogy más a valóság és más az ideális állapot („messze anyám” — „ezek idegenek”), s ezzel a helyzettel került szembe

a felnőtt, az érett fő is. A felnőtt világgá kiáltja, hogy „szívünk” és „elménk” egyaránt csak a „szabadság” rendjében létezhet emberhez méltó módon. Ez az új rend teszi majd lehetővé a személyiség gazdag kiteljesedését: „...jó szívvel oktasd, játszani is engedd / szép, komoly fiadat!” (Mohácsi-Vasy, 1996. 258., 271.) Az *Eszmélet* kései párja az eszmélés verse, *A Dunánál* (1936) is, amely az óda modern változata. A Duna, a magyarság és a közép-európai népek folyója, közös történelmünknek is tanúja, konkrétan és a víz-képzet elvontan is alkalmas az idő-élmény érzékletes megjelenítésére. A hármas tagolású, a három idősíknak a végső egységét megvalósító vers, a gondok feloldását, a kérdések megoldását, a létet irányító természeti és társadalmi törvények kimondását kapjuk: „A Dunának, mely múlt, jelen s jövő, / egymást ölelik hullámai. / A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés / s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

Irodalomolvasási óráinkon az *Anyám* (1931), a *Mama* (1934), az *Altató* (1935) és a *Születésnapomra* (1937) József Attila-versek is szerves részei anyanyelv-oktatási tanterveinknek, s egyik órán beleolvasunk a *Curriculum vitae* című ön-életírásába, és részleteket olvasunk József Jolán *A város peremén* című regényéből. Az érettségire készülőknek ajánlom az *Ars poetica* (1937), a *Csak az olvassa...* (1937), a *Thomas Mann üdvözlése* (1937) és más költeményeket, s megpróbálom kibontani a három utolsó vers, a *Karóval jöttél*, a *Talán eltűnök hirtelen* és az *Íme, hát megeltem hazámat* (1937) nekünk is szóló üzenetét. Mindig kiemeltem, hogy József Attila a mai diákoknak is szólóan vallotta: „Mióta éltem, forgószélben / próbáltam állni helyemen”, valamint a *Születésnapomra*, azóta szállóigévé vált sorait: „Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / taní- / tani!”

Illyés Gyula (1902–1983) hat évtizedes költői pályáján a magyarság és az európaiság, a patriotizmus és az internacionalizmus szétválaszthatatlan egységbe olvadt. Nemzeti költőnké vált, hiszen egy egész nemzetet akart a műveivel önismeretre nevelni, Béládi Miklós szerint: „Író volt, de több lett annál: az ország egyik szellemi vezetője, aki már életében legendává, szimbólummá nőtt... Aligha lehet elvitatni, hogy sokat vagy talán a legtöbbet tette azért, hogy világosság legyen a szavakban, gondolatokban, fejekben...” Sokat foglalkoztatta a *határon túlra került magyarság helyzete, jogfosztottsága, jogkorlátozottsága*. Ám ezt a kérdést boncolgató írását nehezen tudta közölni, a *Szellem és erőszak* c. kötete 1978-tól egy évtizeden át hevert szigorúan őrzött raktáraiban, nehogy megsértjük „a szomszéd népek önérzetét” hamis és álérveléssel. Trianont és hatását csak Moháccsal összevethető tragédiának tartotta, de még nagyobbak azt a politikát, amely be akarta olvasztani a leszakított magyarságtömböket, és közben folytonosan bírálta a megmaradt országot is. Híressé vált meghatározása szerint „nemzeti, aki jogot véd, nacionalista, aki jogot sért”. Herder és Ady jóslata beteljesülhet: „...ha a népe közösségétől az egyén nem kap olyan tudatot, hogy utódai számára védelmet is kap: olyan közösséget, melyért egyénenként is áldozatot hoz, aggodás nélkül: hittel a jövőben” (Mohácsy-Vasy, 1996. 230.). 1989 előtt esetleg a *Puszták népe* (1936) és a *Petőfi* (1936) c. munkáiról, esetleg a *Magyarok* c. naplójegyzeteiről (1938) beszélhettünk irodalomóráinkon. 1963 után, miután Illyés Gyula a párizsi L'Express hasábjain erdélyi nemzeti közösségünk védelmét kérte, „persona non grata” lett. Pedig igazi költői magatartását a

Miorița — *A báránka* című, román népballada gyönyörű fordításával is bizonyította. Csupán 1989 után oktathatjuk a *Bartók* (1955) című versét, amely gondolati lírájának csúcsteljesítménye, a *Koszorú* (1970) című, anyanyelvünkről szóló himnuszát, amelyben a költővé nevelő anyanyelv és az emberré nevelő édesanya képe játszik egybe egymással, no persze a Magyarországon is sokáig tiltott *Egy mondat a zsarnokságról* (1950-ben írta, 1956-ban jelent meg) című monumentális véleményét a totális zsarnokságról. A keresztény egyházi irodalmi műfaj, a litánia köntösébe öltöztetett vers az általános zsarnokságképét és annak XX. századi újdonságait sorolja sokszorososan összetett mondatban, amelynek alapgondolata a vers indítása: „Hol zsarnokság van. / ott zsarnokság van”. A litániák rendre az „Uram irgalmazz!” (*Kyrie eleison*) kifejezéssel kezdődtek és végződtek, s a zsarnokságról festett irgalmatlan kép is irgalom után kiált...

Anyanyelvű költészetünk, de a költészet vértanúja is volt *Radnóti Miklós* (1909–1944), aki a Nyugat harmadik generációjához tartozott, szavait idézzük tanítványainknak: „...szétszór a szél és — mégis a sziklaszál / ha nem ma, — holnap visszadalolja majd, / mit néki mondok és megértik / nagyranövő fiak és leányok” (*Nyugtalan órán*). A Szegedi Tudományegyetem magyar—francia szakán — summa cum laude minősítéssel — bölcsészdoktori diplomát szerzett. Hiába, mert tanári katedrát nem kapott, viszont többször is behívták munkaszolgálatra, először Erdélybe, majd Vácon és Budapesten gyárban kapott „munkát”. „Erőltetett menetben” járta végig a végzetes „meredek utat”, s hogy mi történt vele, arról a túlvilágról, a kihantolt sírból visszakerült megrendítő vallomásai, a *Töredék*, a feledhetetlen *Hetedik ecloga*, a *Levél a hitveshez* és a *Razglednicák* tudósítanak: „Tarkólövés. — Így végzed hát te is.” A *Töredék*ben maradéktalanul jellemezte saját korát: „Olykorban éltem én e földön, / amikor az ember úgy elaljasult, / hogy önként ölt, nemcsak parancsra, / s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg, / befönték életét vad kényszerképzetek.” Versei erről az embertelen, barbár korról, a kiszolgáltatott ember szenvedéseiről vallanak, s mégis azt próbáljuk diákjainkban elültetni, hogy versei az emberi tisztaságnak és méltóságnak, a sorson felülemelkedő emberi hősiességeknek is művészi dokumentumai.

Weöres Sándor (1913–1989) költészetében az osztálytársadalmaktól függetlenített, általános és elvont humanisztikus eszmék a legfőbb értékek. Több nyelvet ismerő költő, sok nyelvből fordított is, otthonosan mozgott a legkülönbözőbb versformákban, *Kosztolányi Dezső* írta neki: „... úgy játszol nyelvünk zongoráján, mint kevesen.” 1945 utáni *Magyar etüdök* ciklusának darabjai gyermekversekként váltak közismertté erdélyi anyanyelvoktatásunkban is, főleg a *Ha a világ rigó lenne* (1973) c. kötetével, amely a költő egész gyerekköltészetét felöleli, tartalmazza a három kiadásban is megjelent *Bóbita* anyagát. Eredetileg ezek a versek a költői-kutató műhelymunka, illetve Kodály Zoltánnal közösen végzett, versritmust, zenei dallamot vizsgáló kísérletezés termékei. Újabban játékversnek nevezzük ezt a típust (Kenyeres Zoltán), amelynek formálásmódját érzéketlenül fejezi ki a *Magyar etüdök* nyitódarabja: „Három egész napon át / bújtam erdő vadonát, / gomba-mezőt, szikla-tetőt bejártam. / Három egész napon át / faragtam egy furulyát, / vadrózsából tündérsípöt csináltam.” Ez a tündérsíp szólt meg olyan darabokban, mint a *Csiribiri*, a *Száncsengő*, a *Bóbita*, az *Őszi éjjel izzik a galagonya*, a *Kezdődik az iskola*, a *Kocsi és vonat*, a *Pletykázó asszonyok*, a *Ballada a három falevélről*, a *Csiribiri* és más versekben. Szívesen ol-

vastuk tanítványaimmal a vízszintesen és függőlegesen is olvasható *Keresztöltés* c. költeményt. A játék azonban nem csupán gyermeki privilégium, a felnőtt ember életének is szerves része: felszabadít, gyermekké is tesz, azaz a megosztott és széttagolt világhoz képest felidéz egy harmonikusabb és egészségesebb állapotot. Ebben az értelemben a játékversek már nem kiegészítő elemei Weöres Sándor költészetének, hanem szerves alkotórészei (*Mohácsy-Vasy*, 1996. 338.). Versjátékok, de egyúttal aforisztikus bölcsességek is az *Egysoros versek*, amelyek leghíresebbje a *Tojáséj*, feltehetően a legtömörebb magyar nyelvű költemény.

Szabó Lőrinc (1900–1957) költő ez-egy versét is megtaníthattuk 1989 után: a *TücsökHzene* (1947–1957) és a *Mozart hallgatása közben* (1956) címűeket. Az elsőben „a zengő, boldog, nyári éjszaka” friss élményét rögzítette a kétségbeesett, megharcolt, a jövőjét kilátástalannak látó költő, aki önmaga sorsa fölél képes emelkedni, azonosulni tud az örök természet változatlan rendjével. A második költemény is számvetés és új életprogram is egyben, Mozart muzsikájában már a Mindenség zenéjét hallgatja a költő, s ennek varázsjátéka kelti életre benne az újra megtalált hit, remény, harmónia mámorát. Az 1989-ben megjelent ötödikes Magyar nyelv és irodalom tankönyvben az *Ima a gyermekekért* és a *Lócióriás lesz* c. versek is szerepelnek.

Az 1945 utáni korszakban kibontakozó költői pályák közül a népi írók és a kibontakozó társadalmi forradalom, de ennek tragikus torzulásai is inspirálói voltak *Nagy László* (1925–1978) verseinek. Két Nagy László vers került be tankönyvünkbe, tankönyveinkbe: *Ki viszi át a szerelmet?* (1957) ars poetica, amelynek sokértelmű képei az 1956 utáni megrendült lelkiállapotnak tükröi, de személyes és emberiség szintű életigenlés is. A Berzsenyi, Vörösmarty, Ady költeményeiben is szereplő sors, fohász, gond, bujdosó gondolatébresztő szavak szerepelnek a *Versben bujdosó* (1973) önmegszólító, a küldetés igényével vállalt művében.

A XX. század prózaírói közül *Németh László* (1901–1975) nagy terjedelmű, sok műfajt felölelő életművéből a *Kocsik szeptemberben* (1937) c. regényrészletét ismertethettük meg nyolcadikos diákjainkkal, benne a Jó Péter falusi parasztgazda gyermekének a taníttatásáért való küzdelmét. A két *Bolyai* (1961) című drámáját tizenkettedikesainknek tanítjuk. Nagyszabású s azóta sokszorosan méltatott pedagógiai kísérletét csak megemlítettük, bár ez a kísérlet az író enciklopédikus tudásán alapult, célja, hogy az — oktatás kényszeréből — egymástól elválasztott tantárgyakat tantárgycsoportokba integrálja. „A jó tanárnak eleve le kell mondania, hogy más jutalma legyen, mint a munkája, az önzetlen bőkezűség, amellyel magát osztogatja. Mert hisz ki is mérhetné le s nyugtázhathatná azt a tizedmilliméter vagy mikronnyit, amivel egy-egy tanári élet emeli meg a nemzeti műveltség szintjét” — vallotta.

Ottlik Géza (1912–1990) neve is 1989 után került irodalomoktatásunkba, amikor az *Iskola a határon* (1959) c. regénye háziolvasmány és érettségi tétel lett. A mű nevelődési regény, nevelődések és deformálások gazdag példatárával, egyének, zárt közösségek és kiscsoportok szociológiai, lélektani és pedagógiai szempontból is hatalmas esztétikai érvényű rajzával. Maga a cím értelmezhető szociográfiai tárgyiassággal és jelképesen is. Hét kiskamasz, növendék a szülői házból kerül kollégiumba, a civil életből a katonai, a gyermekkorból a felnőtt világába, a védettségéből az egyéni helytállást megkövetelőbe, a szabadságból az alávetettségbe és kiszolgáltatottságba. A regény olvasásakor, megbeszélése-

kor azt próbáltuk rögzíteni, hogy a sár és hó motívumpár mintájára *a tiszta és hideg világban lehetséges a zűrzavar helyett a könyörtelen rend és a benne való létezés* (hasonlóan József Attila *Téli éjszaka* c. versének szemléletéhez). A regény világának legnagyobb felismerése: a kietlen világban is lehet — és kell is — élni, vannak olyan értékek az életben, amelyek így is megmutatkozhatnak a számunkra, ha kellően állhatatosak, etikusak, s ha részeseivé válunk a kegyelem állapotának (Mohácsy-Vasy, 1996. 326.). A tanórán kiemeltük Medve egyik mondatát: „...a világhoz nem alkalmazkodni kell, hanem csinálni, nem újrarendezni azt, ami már megvan benne, hanem hozzáadni mindig.”

A XX. századi magyar próza- és drámairodalmunk személelmódjairól kialakult képet és a színjátszás hagyományait is megváltoztatták Örkény István (1912–1974) művei. A változások lényege: az áttételesebb, intellektuálisabb közlésmód térnyerése, egyszerre példázatszerű és dokumentum jellegű előadásmód és a világirodalomban már régebben hódító groteszk és abszurd szemlélelmódok erőteljes érvényesítése, törekvés az összetett, ellentmondásos világ valóságos viszonyainak hiteles írói megjelenítésére. Tanítványaim szívesen olvasták Örkény egyperces novelláit, főleg, amikor eljátszottuk az *Arról, hogy mi a groteszk* című novellát, s magunk is rájöttünk, hogy a groteszk kibillent bennünket eddigi személeltünkől, s ezzel többlettudást ad, ennek birtokában már nem tekinthetjük egysíkúnak a világot. A *Mi mindent kell tudni*, a *Ballada a költészet hatalmáról*, az *In memoriam dr. K. H. G.* egypercesekének megbeszélése után rögzítettük, hogy az új műfaj (a műfaj és a név is Örkénytől származik) az írói közlést jelzéssé sűrítette, csak a legszükségesebbre szorítkozik, a szöveg egyetlen perc alatt elolvasható, néhány sortól 2-3 oldalig terjedő hosszúságú. Ez az egy perc és a novella fogalmainak összeszikkasztása eleve parabolisztikus, ironikus, groteszk jelleget ígér (Madocsy-Vasy, 1996. 310-314.). A groteszk közeli rokona az abszurd, többnyire kölcsönösen áthatják egymást. Mindkettő alapja *Tóték* (1966) című kisregényének és drámai változatának. A világirodalomból már ismert Dürrenmatt, Ionesco stb. műveivel vetettük egybe, s történelmi keretbe ágyaztuk: a második világháborús szerepünket, kiszolgáltatottságunkat és mégis meglévő felelősségünket is megemlítve, azt próbáltuk kihámozni, hogy Örkény a magyarság sorsát, léthelyzetét, magatartását, a szolgálalkúság és a lázadás groteszk, abszurd képét a szélsőséges, össze nem illő elemekkel rajzolta meg (Madocsy-Vasy, 1996. 134.).

S végre magyar irodalmuk történetébe egy *Nobel-díjas regényt* is besorolhattunk. *Kertész Imre Sorstalanság* (1973–1975) című regényét. Ha az, ami a koncentrációs táborokban történt — Pilinszky János szavaival —, valóban „a huszadik század botránya”, ha „mindaz, ami itt történt, botrány, amennyiben megtörténhetett, és kivétel nélkül szent, amennyiben megtörtént,” akkor erről a szent botrányról írott legjelentősebb magyar epikai alkotást emberi és nemzeti önismeretünk belső parancsa szerint is tanítanunk kell az utánunk jövő nemzedékeknek (Arató László, 2004.). Jómagam már nem olvashattam fel, nem ajánlhattam tanítványaimnak ezt a regényt, de Örkény felőli megközelítést javaslom utódaimnak, az ún. lágerirodalom kontextusában, Semprun és Wiesel, Solzsenyicin, Lengyel József és Varlam Salamov műveivel párosítva. Volt tanítványaim figyelmébe ajánlom a <http://magyartanarok.fw.hu> honlap Webhelyek elnevezésű rovatát.

Múzsza és lant

P. Buzogány Árpád

Tűnt hangulatok, ősszel

Széles útra sűt vissza a nap,
szekerek nyomán elült a por,
gyermekkori emlékek, nyári
napok hangulata kél abból.

Frissen vágott fű szaga, esti
esők hangulata ébredéz,
kissé nyikorgós, régi, akár
tyúkketrecen a régi retesz.

Útszéli, langyos sárban tapod
a régi gyermek, haja ősz és
beleszagol a levegőbe:
hol van ma szilvalekvárfőzés?

Vörös álomban

Lándzsát dobott a szél a fák közé.
Aszott, vörös levelet talált,
hosszan hullnak. Halk zümmögéssel
riasztanák a mohó halált.

Szemedben vörös fény villan. Ismét
fájlalod, hogy eltelt ez a nap.
Álmomban köröttem sok tarka
levél volt. Hulltak. S csak hullanak.

Van helyed itt

Ne nézz tovább végtelen messzeséget,
van itt is domb, ezer virág s bokor,
van itt is minden, mi szemedbe éghet,
virul, növekszik vagy már haldokol.

Elnézheted az embert és a hangyát,
hogyan hordozza súlyos terheit,
meghallod majd a vízesések hangját,
hogy tudd: tenéked is van helyed itt.

S ha jól figyelsz, a föld bőrére vékony
nyomot faragtak régi emberek,
barázdaszélre majd egy újabb sort vonj,
amíg erős vagy és a nyár meleg —
domb hajlatán később is úgy osonj,
vigyáznak rád rég otthagyt jelek.

Kezet fogtak a néppel

Hízott politikusok bendője
feszül, kampányban még jobban,
nagy ígérek hullnak a pór nép
elő, hatalmas darabokban,

lesz aszfalt, vízvezeték, biztonság,
sok munkahely, minden jó lesz,
higgye el a kampányban a paraszt,
a proletár és a csöresz,

őszintén mondják, ez a dolguk most,
és kezet fognak a néppel —
ezt hallja már egy nemzedék óta,
miért hinné el, ki még éber,

nem segélyen és alkoholon él,
s dolgozna szegény pára,
ám tudja, hogy a jövőnek halvány
s kövér hazugság az ára.

Levélhullásban

Lehullt ma már itt annyi sok
levél, kis sárga banisok,
észre sem vesszük, lám, pedig
járdánk egészen ellepik.

Sárgából ennyi árnyalat
máskor nincsen az ég alatt,

vörösbe hajló s zöldesek,
amit ághegyen meglesek,

citromszínű és sápatag,
barna, mint felzavart patak,
aranylón foltos, pöttyözött
is van néhány a sok között.

Alkonyattájban vad szelek
fújnak, bőséggel leperereg,
ami maradt az ágakon,
sötétben szállnak mind, vakon.

Az utca velük megtelik,
összesimulnak reggelig:
szőnyeg lesz, barna jutalom
lábunk alatt az udvaron.

Fülöp Kálmán

Szabadságod

Kiszakadni a világból
nem lehet, csak
általa, és vele —

hogyanléted abban
nyer teret, ha feléd
nyúl átszegzett keze

s a látszatot elveted —
a Sátán ajándéka
az örök rabság,

és csalóka
délibábos játék,
az egyszer fent,
egyszer lent,

sorsunkra szabott
értelmetlen hozadéka —

csak ki az éjszakából
amíg el nem nyel
a kiábrándultság
kelevényes szakadéka,
s rád telepszik az idegenség,
akik már ezerszám jönnek,
hogyan elvegyék hazád, életed —

hogyan kioltsák benned
Isten tüzét, és
gúzsba kössék
imára kulcsolt kezéd.

Székely-Benczédi Endre

Megsárgult, füstös papíron...

Sokáig olyannak képzeltem az erdélyi magyar költészetet, mint egy széles folyót. Hol szelíd nyugalommal halad valamiféle cél felé, hol zavaros, sietős, váratlan örvényekkel, csónaktörő hulladékkal tele, alig észrevehető gátakkal szabályozott. Tiszteltem és csodáltam azokat a fiatal költőket, akik a középén „eveztek” — ők alkották a Forrás-nemzedéket. Szerettem volna közéjük tartozni, de másként sikerült. Valahányszor „belegázoltam” abba a Folyóba, annyiszor „sodródtam” partra. Azóta sem tudok „úszni”.

Igen, vannak „füstbe ment” versek. Képtelenség lenne megszámolni őket. Nagy valószínűséggel nem is kár érték, de sajnálom mégis, hogy dicstelen véget értek. Vannak „meg sem született” versek is. Sokszor előfordult, hogy megtetszett egy gondolat, szeretett volna verssé formálódni, de valami közbejött, és nem ölthetett írásban is testet. Maradt a hangulata, s talán néhány „szálka” a tudatalattiban. Néhány későbbi versben „találkoztam” velük, és rájuk ismerem.

Gyűjtögető típus vagyok. Középiskolás koromban a szerelem és az unalmas szilenciumok készítettek írásra. Mindannyian felsorakoztak egy füzetbe, és végül „így keltek útra” valamerre. Nem hiányoznak.

Később papírlapokra írtam. Volt köztük minden. Kész versek, csírák, töredékek. Sokan közülük nyomtatásban is életre keltek. Csak ezek maradtak meg. Egy nagy halom kézirat — minden válogatás nélkül — a szekuritáté „gyűjteményében” landolt. Akkoriban súlyos csapásnak éreztem, és kb. 10 évig nem írtam valódi verset. Kezdtem azzal vigasztalni magam, hogy legalább egy-két olvasójuk biztosan akadt.

Miközben „világok szaladtak el” bőröm felett, gyúlt bennem a mondanivaló. Írtam magamnak, magamért. A nyolcvanas évek közepén jártunk már, amikor ismét megpróbáltam belegázolni abba a képzeletbeli „Folyóba”. Segített Székely János. Sok versem jelent meg az *Igaz Szóban* és az *Ifjúmunkás*ban. 1989 nyarán kötetbe (ill. halomba) szedtem, amit jónak láttam. Írtam tovább. A fordulat után visszaküldték a Kriterion kiadótól azzal, hogy felgyűltek a kéziratok, nagy az adósságuk stb. Azok a versek is megmaradtak, de gyakorlatilag mégis „füstbe mentek”. Megöregedtek, súlyukat veszítették. Most ott porosodnak az egyik szekrény alján. Sárgul a papír is, amire írtam.

Ismét eltelt tíz év. Új versek születtek. Új tervek, új sikerek, és közben új kudarcok. Kiábrándulások is. Nem kellett feltennem magamnak a kérdést: „Miért írok?” Csak! Most is. Nem vagyok hivatásos irodalmár. Költőnek is Bölöni Domokos nevezett először. Az ő támogatása, bátorítása és őszinte barátsága nélkül talán én is „füstbe mentem” volna. Hiszem, hogy a magamfajta kaszton kívülinek szüksége van a sikernek számító nyilvánosságra és a kudarcként átélt visszautasításokra. Mindkettő ösztönző lehet, ha az embernek van belülről fakadó mondanivalója. Néhány éve már nem számít, hogy a leírt versnek mi lesz a sorsa. Füzetbe írok, bőven van hely áthúzásokra, javításokra. Amelyik tetszik, azt lapra tisztázom, a többi vagy töredék, vagy csíra, vagy csak ötlet marad.

Gyakran visszalapozok, újraolvasom őket, és néhányat újraírok, átírom, amit már másként gondolok. Mondhatnám, hogy ezek az „újrahasznosított” versek. Szerintem nem szabad veszni hagyni a félkész vagy töredéknek számító ötletet. „Ínséges” időben elő lehet venni, s talán mégis értékké válhatnak. (Valamikor.)

2015

Nem születnek bennem

otromba mondatok, kihaltak
a sértőnek számító szavak,
mert hiányod fájni kezdett,
és mindennél makacsabb.

Tested melegét érzem
ujjaimban, de kihűlt a szoba.
Szememet sérti a fény,
egyetlen árnyék sem tiéd.

Napközben nem vagy közel,
de kellenél.

Éjszakáim szelídebben bánnak
emlékkel és vággyal, mint
az érinthető tárgyak, ha ébredek,
s a hajnal messze még...

Egyszer volt...

Már nem emlékszem,
mikor tűnt el
az üveghegyi barlang,
ahol hallgatni tudtunk
hatalmasat.

Nem árthattak a csendnek
váratlan neszek,
csak simogató mozdulat
született, nem örökélet,
nem ígéret,
de sokáig tartott a pillanat
azon a mércén,
amit az embernek
szabott a test.

Ez a hét is

...nélküled ment.
Nem történt semmi különleges.
A környéken nem született,
nem halt meg senki. Földrengés
nem volt, tűz nem ütött ki.
Egyedül fáztam, mert havazott
közben, és a napkelte hideget
hozott.

...alkonyatig csak reményt
melegítettem a tenyeremben.

Leheltem rá párát, hogy
melegbe rejtsem.

...és képzeld el, hogy a szívem
fölött hordtam a telefont.

Meg sem rezzent. Túrte, ahogy
várakozás közben a hátlapján
dobogok.

Nem venném zokon

ha Múzsám fojtogatna.
Elfogadnám a szeretet jeleként
az élet és a fulladás közötti
lebegést.

Nem tudom még, hogy milyen
a képzelet és a valóság határa,
melyiké, melyik irányban
lesz a szebb, ha választani kell?

Ha valóban létezik határ,
a két világ közül a Múzsza
melyikbe csábít? Mi lesz,
ha egyikben biztosan nincs
jelen, s én véletlenül
pontosan abban keresem?

Kerestelek sátrad alatt

Egy hajdani május
adott rád Aranyruhát.
Magadon hagytad,
akárhogy tombolt a Nyár.

Simogató ujjak kerestek
sátrad alatt...

Aztán az Ősz szabott
egy másikat, díszesebbet,
és éretté tett a dísz alatt.

Begyűjteném a szavaidat

Köszönöm a meg nem történt
beszélgetést. Utólag nem kell
megbánnom egyetlen szót sem
a visszanyelt mondatokban.
Azokat sem, amiket a tükör előtt
mondtam — hangosan.

Te másfajta zenét hallgatsz,
nem azt, amit én dúdolnék,
ha pokoli csend van, s csak a te
hangod fordítaná vissza az időt
egy újszülött pillanatban.

Teljesen mindegy, hogy a telefont
bűvölöm-e, vagy a félig nyitott ajtót,
lassan elhagy a képzelőerőm,
mint hegyek csúcsát a felhők,
és nem tudom kitalálni,
merre tartanak, de imádkozom:
ne arra, amerre te vagy.

Nem érzem sehol a jelenléted.
Beleolvadtál egy névtelen valamibe,
és odaveszett a hangod,
tele visszavonhatatlan mondatokkal;
de begyűjteném a szavaidat,
ha szétszóródtak, mint a pitypang
magjai a szélben, s valahol
a közelemben fognának talajt.

Esernyős kesergő

(Lírasírató)

Kedvesem képes
egyetlen esernyővel
megölni a lírát.

Napsütésben
árnyékba borítja
vele az arcát,
és kirekeszt.

Borús időben kedvesebb
az esernyő nyele,
mint az én kezem.

Záporban hárman
rohanunk fedél alá:
az esernyő, én,
és a kedvesem.

Villámláskor
szentéllé válik a szeme,
de nincs időm
imádni őt.

Esernyője pontosan
akkor koppan a betonon,
amikor mennydörög.

Kozma László

Erdélyi szonettek (VII.)

Hubay Miklós

Szobájában folyosók vezettek,
Körben könyvek: a folyosók fala.
Firenzei festmények derengtek,
Az Arno folyt s a Körös pataka.

Ahogy őket idézte egyszerre,
Janust és a Horváth Imre versét.
S a diákot, aki lelkesedve
Lapozta a nemzet történelmét.

Felidézte a híres könyvtárat,
László szobrát, él a régi Várad,
Újra él a tudósok hona.

Eget fürkész régvolt csillagdája,
Harangszóban mintha visszaszállna
Reményik zenélő verssora.

Szatmárnémeti

Felragyog a befalazott oltár,
Scheffler püspök tartja a misét.
Fehér galamb, fényes igeszó száll,
Nem fedheti börtöni sötét.

— Elzárva szólsz, nem marad titokban
Elsuttogják imádságotok.
Hűek vagytok a krisztusi sorsban,
Vélem lesztek egykor boldogok. —

Börtönébe zúg szele a télnek
De él hite, a pünkösdi ígéret:
— Kik értem szóltok, vallok rólatok.

Nem hal meg az, de ér dicsőséget,
Ki szívével hirdette ígémet,
S a Szívek Szíve érette dobog. —

Kolozsvár

Őrzi ősi kincsét még a város,
És a Szamos csillagfényt szítál.
Holdfényben egy régi alabárdos
Megáll még a múlt bástyáinál.

Itt győzte le György lovag a sárkányt,
S a főtéren lován a Király.
A Szent Mihály finom faragásán
Évszázadok árnyas titka vár.

Ünnepfényben most kigyúl a templom,
Ige hangzik mélyen, messze hangzón,
A harangszónak visszhangja felel.

A folyó zúg, kérdésekkel zajlón
Múlt és jelen kavargó viharzón,
S a Szamos hídján lépted útra lel.

Misztótfalusi Kis Miklós

*Úgy járt vala tudós keze az acélban
Mint másnak a könnyen engedő viaszban.*
Pápai Páriz Ferenc

Könnyű kézzel, mint ki viaszt formál,
Életet visz az acél betűkbe,
Mert a forma a tartalom tükre,
És zenél a ritmusuk, mint zsoltár.

Komoly ajkon dörgedelmes szó száll,
Karcsú mégis, tűnékeny, mint álom,
Szivárványként foszlik a világon —
Sötét szobor, mind megmarad most már.

Öröklétük könnyű papír, tinta,
Tűnő hangból képpé alakítva,
Mert számít az is, hogy széppé formáljon,

Benne feszül sorsának a titka,
Hiába, más dicsőbb tájra hívja,
Hazájában kell otthonra találjon.

Mátyás vitéze

Egyszer a havasokba indult,
Erdei tisztás megigézte,
És vadvirágos mohapárnán
Elaludt a Mátyás vitéze.

Körülötte lepkék szálltak,
Szivárvány futott az égre.
Álmodott dicső csatákat,
Álmodott áldott békességet.

De széttörte az álma csöndjét,
Viharával zúgott a föld s ég,
Sziklaomlás dördült a mélybe.

Hiába kereste örökké,
Azt a tisztást nem lelte többé,
És zokogott Mátyás vitéze.

Héjja Sándor

Ki volt Hamlet? Én ismertem őt.
Kolozsvárt járta, míg pergett a köd,
S ha éjfélte kondított a Szent Mihály,
A régi szellemekkel szóba áll.

S amíg ajkán dörögnek a szavak
Megáll, hol a Szamos tovaszalad.
A sötét vízre lámpa fénye hull,
Örvény fölött világít józanul,

Összekapcsoljon leszet és a voltat.
Esküdjete! kiáltanak a holtak,
És a színész eldobja szerepét,

Valóság lesz a színpadi beszéd,
Leszünk vagy nem leszünk? Ekképpen
kérdeve még
A folyótól egy nemzet életét.

Erdélyi grófnő

Mint bűnözőt, elítélték férjét,
Őt gyermekkel egyedül maradt.
Nem várta, a sorsát hogy megértsék,
És nem kérte az irgalmadat.

Úgy üldözték, mint erdélyi kék vért,
Magyar és gróf — kettős bűne volt.
Megteremtette megélhetését,
Hogyha kellett, istállót pucolt.

Derúsen az élet sorsát vitte,
Ellenségét szinte szelidítve,
Jutalma a gyermeki mosoly.

Mindig várta, hogy visszajön, hitte,
Párjának hogy széttörik bilincse,
S reá gondol ő is valahol.

Elek apó kútja

Miről mesélsz, hargitai kő,
Akiknek már senki sem mesélhet.
Elsodorta őket az idő,
Meghiúsult az élet-ígéret.

S kinek tolla varázspálca volt,
Indul most a mese csergedezve.
Ragyogtatja a költői szót,
S az életünk mintha mese lenne.

Feltárul a barlangmély titok,
Győz a jó tündérek fejedelme,
Aranykincsét, a szépen csillogót

Átcsillantja a gyerekszemekbe.
Ha jól figyeltek, teljesülni fog
A szebb jövő, szabadság-álmotok.

Erdélyi tanító

Hitet őriz, Himnuszt, Szózatot,
Mindig, mégis tanította titkon,
És kincse, a magyar szó ragyog,
Gyerekszemek felcsillannak bízón.

— E hazában van az otthonod! —
A hitet mindig továbbadta bátran.
Eredj, ha tudsz! — A hűség lobog
Reményik Sándor zengő verssorában.

Ő itt marad, mert óvni kell a nyelvet,
A szót, mit ajka újra megteremtett,
Mert a forrás nem fagyhat soha.

Most új dalt tanít a fecske-seregnek,
És boldog, hogy boldogan csivitelnek,
S nem fogy el az ajkán mosolya.

Jegyzetek

Hubay Miklós: Hubay Miklós (1918–2011). drámaíró, műfordító, gyermekkorát Nagyvárkonyon töltötte. Firenzében 1974–88 között oktatott magyar irodalmat. Tempfli püspök elmondása szerint, Reményik Sándor több versét írta a püspöki palota vendégeként.

Szatmárnémeti: Scheffler János szatmári püspököt, mivel nem volt hajlandó támogatni az erdélyi katolikus egyház elszakadását Rómától, 1950-ben letartóztatták. Embertelen körülmények között hunyt el 1952-ben a jilavai földalatti börtönben. 2011. július 3-án, Jézus Szívének ünnepén avatták boldoggá. Gyakorlati működése, teológusi tevékenysége egyaránt jelentős. A püspöki palota kápolnája 1952-től 1990-ig befalazva állt. Falain magyar szentek domborművei láthatók.

Kolozsvár: Kolozsvár főterén áll Mátyás király Fadrusz János (1858–1903) által készített lovasszobra, melyet 1902. október 12-én avattak. A Farkas utcai református templom előtt találjuk a kolozsvári testvérek, Márton és György 1373-ban készített Szent György szobrának másolatát, mely 1904-ben készült.

Misztótfalusi Kis Miklós: magyar nyomdász, nemzetközi hírű betűmetsző (1650–1702). Amszterdamban saját költségén adta ki a magyar Bibliát, hazatérve Kolozsvárott alapított nyomdát. Pápai Páriz Ferenc (1649–1716): református egyházi író, orvos, szótáríró. Tótfalusi Kis Miklós barátja, halála után *Életnek búcsúztatója* címmel írt róla verses búcsúztatót.

Héjja Sándor: erdélyi magyar színész (1942–1996). A kolozsvári magyar színház kiemelkedő színésze volt, egyik leghíresebb szerepe a Hamlet.

Elek apó kútja: A kútát Kányádi Sándor javaslatára, Gergely István és Melocco Miklós tervei alapján 2006-ban Budapesten hozták létre, az 1956-os forradalom gyermekáldozatai emlékére. A kút köve a Hargitáról származik.

Brauch Magda

Szlávik néni ebédje

Egy bánsági nagyváros kicsiny házában születtem, és hároméves koromig ott éldegéltem nálam hat hónappal fiatalabb unokatestvéremmel. A szép kis kertes ház akkor már nem volt családunk tulajdona, nagyapám halála után az „aszszonynépség” és a velük együtt élő férfiak — vők — nem tudták fenntartani, ám sikerült olyan jó feltételekkel eladni, hogy az egykori tulajdonosok benne maradhattak.

A két kicsi lány, természetesen, semmit sem értett abból, hogy ez a ház már nem a miénk, még „tudatos”, azaz hároméves koron túl terjedő éveikben sem (hát hogyne lenne a miénk, ha benne lakunk). Unokatestvéremék ott is maradtak még 8-10 évig, mi azonban elég messze kerültünk az egykori szülőháztól, melyet ennek ellenére jól ismertem és szerettem, mert a háború után — mikor már úgy-ahogy helyreállt a vasúti közlekedés — ott töltöttem néhány emlékezetes és eseménydús nyári nagyvakációt.

Ma is előttem van a ház minden zege-zuga, az udvar, a kert, sőt a környék is, mely utcának nem mondható. A miénkhez — már csak így mondom ma is — hasonló 10-12 magánház félkör alakban kerített be egy futballpálya nagyságú füves területet, melyet mintha egyenesen a gyermekek számára alakítottak volna ki játszótérnek. S bár e kis térség a nagyvárosban különálló faluközösséghez hasonlított, nem számított igazi külterületnek. A füves tér végén közlekedett a villamos, és mindössze 3-4 megálló után utasa a belváros kellős közepén találta magát.

A félkaréjban elhelyezkedő magánházak lakói azonban úgy ismerték egymást, mint egy kis falucskában szokás. Itt is — akárcsak az egész városban — többféle nemzetiség élt együtt, és így többféle, olykor keveréknyelven beszéltek az emberek, de ez nem zavart senkit. Hozzánk mindig magyarul szóltak, így még véletlenül sem fordult elő, hogy ne értettük volna meg egymást. A gyerekekkel együtt töltöttük a vakációt, és éppen olyan jól kijöttünk egymással, mint a szülők. Egyetlenegy veszekedésre vagy — pláne — verekedésre sem emlékszem (bár nyilván voltak köztünk viták).

Van azonban egy másik — kissé komikusnak mondható — emlékem.

Egy alkalommal Szlávik néni — egyik közeli szomszédunk — meghívott bennünket ebédre — mármint a két 8-9 év körüli unokatestvért.

Máig sem értem, miért.

Nem voltunk éhenkórász gyerekek. Bár akkoriban nehéz idők jártak, a nagy kert — melyet úgy használhattunk, mintha még mindig a tulajdonunk volna — sok zöldséget, gyümölcsöt megtermett, s ez, pláne nyaranként, mikor ott voltam, édeni állapotnak tűnt számomra. A szülők dolgoztak, fizetésükből arra is futotta, ami nem termett meg a kertben. Soha nem voltunk igazából éhesek, és ez a szomszéd gyermekekről sem mondható el. Nagyjából egyforma anyagi körülmények között élt ott minden család. Szlávik néniék is, akiknek nem voltak gyermekeik. Talán ezért hívtak meg minket, de ilyesmi még nem fordult elő, vagy legalábbis nem volt divatban a lakók között.

Nagynéném is meglepődött, de végül nem kérdezősködött, csak bennünket látott el e szokásos anyai intelmekkel: viselkedjünk rendesen, együnk szépen stb.

Mivel nem voltunk különösebben éhesek, nem úgy indultunk el az ebédre, mint MórícZ Zsigmond hőse, azaz: „Egyszer jóllakni”, inkább az ellenkező gondolattal: Mi lesz, ha...?

Nem voltunk válogatósak (azt azért nem engedhettük meg magunknak), csupán egy-egy étel ellen volt kifogásunk, és azt az egyet szüleink is elfogadták. Én nem szerettem a krumplilevest, unokatestvérem a lecsót vagy — ahogy ott hívták — a gyivecset. Minden egyebet szívesen megettünk.

Mi lesz, ha...?

— Krumplilevest nem szokás vendégnek adni — jelentettem ki fölényesen —, de esetleg gyivecset...?

Unokatestvérem gondterhelt arccal közeledett Szlávikék kapuja felé, bár őszintén remélte, hogy annyi étel közül nem pont ezt fogja kapni.

Szlávik néni a szobában ültetett le bennünket a megterített asztalhoz (ők nem ettek velünk), majd előre bejelentette:

— Gyerekek, én levest nem főztem ma, mert tegnapról maradt egy kis krumplileves, de nincs semmi baja (jégszekrénynek még híre sem volt akkoriban).

Összenézni se mertünk. Nem az volt a fő gondunk, hogy maradék krumplilevest kapunk, hanem, hogy valahogy visszatartsuk a nevetésünket.

De utána...

— Tegnapról maradt két csirkecomb is, azt félretettem nektek, de főztem hozzá egy finom gyivecset, mindenféle zöldségből, nem csak paprikából és paradicsomból, ahogy szokás.

Csak ez hiányzott! Szerencsére a fogások között Szlávik néni kiment a konyhába, közben valamennyire kikacagtuk magunkat. Persze, nem eléggé. A nevetőgörcs mindig akkor fogja el az embert, mikor nem szabad vagy nem illik nevetni.

Alig vártuk, hogy kívül legyünk Szlávik néniék kapuján.

Folytattuk a vakációzást. Közben unokatestvéremmel gyakran „rivalizáltunk”:

— Én jól tudok sakkozni, még bajnok is lehetek — mondta.

— Én zongorázni tanulok, még zongoraművész is lehetek — próbáltam rálicitálni.

És így tovább, soroltuk, ki mit tud. Ő győzött. Biciklizni tudott, én esetleg rolerezni, ő korcsolyázott, én legfeljebb seggen csúsztam a mezőn rögtönzött pályán (mert néha télen is eljutottam oda).

De egyikünkben se lett semmi.

A kis szülőházon — amely akkor nagynak tűnt — nemcsak azért nem lesz emléktábla, mert nem lett belőlünk híres ember, hanem azért sem, mert már régen lebontották. A többi hasonlóval együtt.

Harmincvalahány évvel ezelőtt arra jártunk apámmal és egyik nagynénémel, hogy lássuk egykori hajlékunkat. Hiába próbáltuk beazonosítani az egykori házak és a füves térség helyén épült tömbházak között.

Ez lenne az?
Elveszetten járkáltunk a nagy tömbháznegyedben, ahol ki-be mentek a kapukon a lakók, és nem törődtek velünk.
Nem volt már ott semmi keresnivalónk.

Rendhagyó felvételi

„Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.”
(Karinthy Frigyes: Előszó)

Jónéhány magamba zárt titkot őrzök, melyeket másokkal, ráadásul egy egész olvasóközösséggel nem volt szándékomban megosztani. Most mégis fölfedem az egyiket, talán azért is, mert némi tanulságot is tartalmaz.

Eddig senkinek sem beszéltem róla. Szégyelltem.
Nem mondtam el senkinek.
Most elmondom mindenkinek.
Mi történt velem? Miért történt?
Máig sem értem.
Már tizennégy éves voltam.
Lehetett volna elég magamhoz való eszem, de...
Össze voltam zavarodva.
Ez nem mentség, csak magyarázat (lehet). Önmagam számára.

Nyár volt, kora nyár. Éppen befejeztem a hét általánost, jó eredménnyel. Marosvásárhelyen. Tovább kellett tanulni valamelyik középiskolában.

Mi, 14 éves „nagylányok” akkoriban eléggé tanácstalanok voltunk.

Alig 2-3 év telt el a tanügyi reform óta, mely alaposan összekuszált mindent.

Akkoriban indultak a szakiskolák, szakközépiskolák, és azok leendő tanárai mindenfelé csábítottak minket, értelmes, biztos jövőt ígérve. Sokat tanakodtunk, szinte naponta változtattuk meg álláspontunkat, és a szülők sem voltak kevésbé tanácstalanok és tájékozatlanok.

A körülmények éppen ezekben a hetekben úgy alakultak, hogy lehetővé vált egy régi elhatározásunk: az erdélyi városból, ahová a bécsi döntés után menekültünk, visszaköltözhattünk Aradra. Ennek nagyon örültem, mert egyrészt mindig is aradinak éreztem magam, másrészt a nyári vakációkat már korábban is itt töltöttem nagynénéméknél, unokatestvéremmel és az általa megismert barátnőimmal. Ezúttal is — szüleimet megelőzve — már a tanítás befejezése után siettem odautazni, annál is inkább, mert így unokatestvéremmel és barátnőimmal együtt készülhattünk a felvételire (egydísek voltunk). Mivel jobb ötletünk nem volt, valamennyien elméleti líceumba készültünk.

Magától értetődő volt, hogy magyar tannyelvű középiskolába iratkozom, az valahogy elkerülte e figyelmemet, hogy társaim — magyar anyanyelvük ellenére — már évek óta román iskolába járnak, ennél fogva a középiskolát is ezen a

nyelven kívánják elvégezni. Még véletlenül sem ismertem senkit Aradon, aki magyar iskolába készült felvételizni.

Az én romántudásom szinte a nullával volt egyenlő. Marosvásárhelyen, azokban az időkben, megtartották ugyan a románórákat, de valószínűleg maguk a tanítók és tanárok sem beszéltek jól románul. Nem tudom, honnan szerezték be a megtanítandó anyagot — tankönyv még nem lévén —, de többnyire verseket és más szépirodalmi szövegeket mutattak be az órákon, melyeket lefordítottak ugyan, de a feleltetés abból állott, hogy egyes verseket könyv nélkül kellett tudni. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nagyjából a magyarórák is így zajlottak le, ezzel a különbséggel, hogy ott legalább értettük, amit mondani kellett (mert a román szöveget szó szerint nem értettük). Ennek eztán az lett e következménye, hogy a köznapi, beszélt román nyelvről fogalmunk sem volt. Két ép román mondatot nem tudtam összehozni, pedig nem álltam hadilábon az idegen nyelvekkel. Mivel szovjet hadifogságból hazakerült orosztanárunk nemcsak a beszélt orosz tudta, hanem kiváló pedagógus is volt, folyékonyan beszéltem oroszul. Anyám és nagyanyám tanúja volt egy ilyen több órás párbeszédnek, amit egy velünk közös vasúti fulkébe került orosz tiszttel folytattam.

Nagynéném, aki felelősnek is érezte magát értem, amíg szüleim végleg Aradra nem költöznek, arra biztatott, hogy próbáljak meg én is a román középiskolába felvételizni. Unokatestvéremmel példálózott, aki két évvel ezelőtt ugyanilyen „tudatlan” volt, de román iskolába adták, mert így tartották helyesnek, és a kezdeti nehézségek után gyorsan belejött ott is a tanulásba, és most már gond nélkül beiratkozhat a középiskolába is.

Ugyanez volt a helyzet a másik két-három barátnőmmel is. Valamennyien együtt akartak maradni, és a rendkívüli szigoráról híres-hírhedt Ghiba Birta — abban az időben leánylíceum — nevű középiskolába készültek. Ezek a serdülőkori barátságok nagyon szorosnak tűnnek, és néha azok is.

Nem szaporítom a szót. Végül engem is meggyőztek, hogy velük tartsak. Még most sem értem, hogy mertem ebbe belevágni. Hiszen nem voltam már gyerek, az élet bizonyos nehézségei, buktatói sem voltak idegenek számomra. Talán az a tény bátorított — a barátnőim biztatásán túl —, hogy az iskolában mindig feltaláltam magam, még akkor is, ha készületlenül mentem az órákra. Tanárain mindig megbecsültek, és ez az érzés önbizalmat kölcsönöz egy diáknak. De ezúttal ez indokolatlan volt. Meg kellett volna gondolnom, hogy ezzel a nyelvtudással akár egy kínai, japán vagy hottentotta iskolába is elmehetnék vizsgázni. Ugyanannyi — vagyis semmi — eséllyel.

A beiratkozás simán ment, a hétosztályos bizonyítványommal nem kellett szégyenkeznem, de már akkor feltűnt — ma is magam előtt látom —, hogy ebben az elit iskolában a tanárnők olyan gögösen, kimért léptekkel jártak-keltek a folyosón, hogy azzal a bizonyos piszkafával se lehetett volna felérni az orrukat.

A szóbeli vizsgák a román nyelvvel kezdődtek. A kihúzott tételekhez nem is konyítottam. Ezzel a leckével nem találkoztam a románórákon. (Lehet, hogy a román iskolákban más volt a tananyag.)

A tanárnő kérdésekkel próbált rávezetni, de meg sem tudtam mukkanni. Végül kinyögtem az egyetlen értelmes román mondatot, amelynek birtokában voltam:

— Nem tudok románul.

A tanárnő jól megnézett, majd így szólt:

— Akkor mondd németül.

Mi tagadás, németül akkor még kissé jobban beszéltem, mint románul — nagyanyám tanítgatott —, de annyira azért nem, hogy kapásból le tudjam fordítani azt a román szépirodalmi szöveget, amiből egyébként egy szót sem értettem.

Miután tisztázódott, hogy csak magyarul beszélek, az orrát magasan hordó hölgy kitéssékelt a teremből.

Most már világossá vált előttem, hogy rossz vonatra váltottam jegyet — sőt, még fel is szálltam —, hiszen iskolai berkekben még sohasem aláztak meg, ráadásul egy egész bizottság és néhány diák előtt.

Megfutamodni mégsem akartam, már daczból sem. Gondoltam, a matematikára elmegyek, hiszen a számok minden nyelven egyformák.

Tévedtem. Nem a számokban, hanem a szöveges példában, melyből egy szót sem értettem. Az egyenletet is „némán” oldottam meg, mert a műveletek nyelvét románul nem ismertem.

Aztán jött az orosz vizsga.

Nem olvastam — akadozva, mint a többiek — a tételt, hanem könyv nélkül fújtam az egészet, mint egy született orosz. Legalábbis én így éreztem, de valószínűleg a felvételiztetők is messzemenő következtetéseket vonhattak le orosz-tudásomból, mert — korábbi botladozásaim ellenére — fölvettek a középiskolába. Azokban az években még tisztelni illett és kellett mindent, ami az oroszokkal kapcsolatos (de ez csak most jutott eszembe).

Nagynéném valósággal diadalt ült sikeres felvételem alkalmából, és abban bizonyára igaza volt, hogy ilyen környezetben hamar megtanulnék románul. Egy hét alatt is elég sok szó és kifejezés ragadt rám, sőt — tökéletlenkedéseim ellenére — egy-két román barátnőt is szereztem.

A „vendégszereplésből” azonban ennyi is elég volt. Ráadásul édesanyám sem örült a kísérletezésemnek. Az ő segítségével, szerencsére, még idejében sikerült visszaváltanom a téves vonatjegyet, és az átszállás sem okozott gondot.

A továbbiakban sem.

Albert-Lőrincz Márton
A vörös szőnyeg és én
(I.)

(Intonáció)

Vers lesz-e ez, vagy tegez, amelyből nyílvesszők kilesnek?
Hírbe ír-e: honnan jöttél s megáll-e: most merre tartasz?
Célja lehet a végtelen? De hol és mikor kezdődik el?
„Nagy valószínűséggel el se jön soha.”*

A hír elkészül hétfőre, biztosan elég lesz hét főre,
sárkányok testén nőtt hét fejbe:
olvasók, ihletők, ítések, barátok, magam,
s kik rangjaik vállukon cipelik,
csipkedik madarak viseltes agyvelőm,
s a három Moirák.

Hajalom hagymaház hártáim befele,
úgy, amint asszonyok fedik fel testüket,
s káposzták fodrai a sápatag csírárt.

Hat fő a másoké, de egy a Költőé...

Hol hírek susognak és nyilak suhognak,
ott is kedvét leli ő maga, s csoda-e:
a három szeszélyes, földsüket Moirák.

* Hadnagy József: *Száműzetés*

(Aki sikolt)

„ne higgyétek hogy föltámadni könnyebb,
mint megszületni”
Kocsis Francisko: *Lázár feltámadásáról*

Sikoltana, ha tudná,
hol ébred föl s mikor,
az, ki megszületik,
de csak ordít, amikor
hangja elhagyja legelőször,
s örömmel telít futó perceket,

körbeállják rokonok s vének,
s akik őt nemzették kéjben,
s akik mostantól megszeretik,
s akik gyűlölik semmiségekért,
s akik megágyaznak az irigységnek
s vele hálnak,
és idők múltával kitárják az ajtót,
hogyan belépjen rajta az, aki sikolt.

(Fölsír)

Alvásból ébred,
fölsírt, mindenki úgy tesz,
mintha nem tudnák,
hogyan a torokból jövő
hang a csönddel lesz rokon.

(Kinőtt réklik)

Miután a kinőtt rékliket
nejlonzsákokba csomagolják
és kiteszik, magunknak való
ruhát keresünk. Szeretnénk a
királyt követni, de tévelygünk
a konvenciókban. Így fogunk
kimenni a kiskapunk elé.

(A vörös szőnyeg és én)

Jövet az úton sok bámészkodó
között, a rendezőség néhány tagja
vörös szőnyeget terített a földre, karöltve,
de még nem tudták, ki jár arrafelé.

Hihették, hogy a fejedelem jár erre,
kinek hintójában a dísztelen idő
megállt. A téren most serte-perte
libériás bókók feszengetnek.

Hát volt nagy ámulat, amikor
feljött a fény az égre, s vidor
lámpásként világított körbe,
és nem a fejedelem lépett a szőnyegre.

S volt nagy riadalom: most hogyan
számolják el a csillogó hódolat
s a kiterített vörös szőnyeg drága-
ságát a költségvetési táblában?

De, mert az őszy oly kincseket rejt
kirakodva — hulló színeket
a falevelekben —, mely mindent eltemet,
átfestette ingyen a vörös szőnyeget.

És megnyugodtak a sok serte-perték,
bezsebelvén a költségvetési pénzt,
a tündöklő emberi ricsajgás is elült,
de bennem sajgott tágra nyílt szemük.

(Bekopogtunk)

Egyszer csak bent vagyunk a házban.
Nem is emlékszünk a kopogtatásra.
Emlékszünk arra, hogy
hogyan készülődtünk.
Emlékszünk arra, hogy
a magunk akaratából jöttünk
és bekopogtunk.
Nem emlékszünk arra, hogy
ki fogadott.
Az ajtó előtt többen álldogáltak.

(A vers születése)

Hát elhordoz tenyerén az idő,
nincs benne semmi kétely,
de milyen minőségben göngyöl lepedőbe,
hozzám szegődve?
No, hát ez az!

Ha légy lennék, összecsapna menten,
mintha nyugalma zavarná a rendem
oda-vissza röpködése.

Leszek
asztali lámpám fényében
meg-megvillanó légy,
vagy a szivárványban a távolság?
Leszek betű sárga pergamenen?

Hogyan maradok meg az emlékezetben?
Idegenek közt?
Otthonomban?

(Bérlet)

Első szabályként
beírják a naplóba,
hogy a szabadság
ára nagy: határait
évekre kijelölik,

aztán a naplót
elteszik és sorsára
hagyják egy poros,
biztonságosnak gondolt
helyre — nem kéri számon.

Pálffy Tamás Szabolcs
(1979–2019)

Adódjanak össze a kultúremberek!

Tóth László nyugalmazott tanár, volt kórus- és szólamtárs emlékére*

Tanár úr, készültem: nem matekórára,
hetente, kedd este, kóruspróbára.
Hét éve láttalak, de élsz emlékemben:
egymás mellett ültünk a zeneteremben.

Tegeződjünk, Tamás! — ezért most e hangnem,
közvetlen, mert olyan volt a kapcsolatunk.
Választmányba hívtál magyar ügyeinkért,
megértetted velem: van közös feladatunk.

Tanár úr, én láttam: mennyit fáradoztál,
Marosszentgyörgy példa: van magyar jelen!
Évtizedek munkája kárba nem veszett!

Májustól a község szegényebb nélkülöd.
Éneklő közösség legyen koporsódnál,
Adódjanak össze a kultúremberek!

Szatmárnémeti, 2019. április 30.

*Marosszentgyörgyi Soli Deo Gloria Ökumenikus Vegyeskar

Hadnagy József

Mintha láncra verve

„Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy”

Babits Mihály: *A lírikus epilógja*

Mintha láncra verve, ások, fúrok kutat,
pedig rég tudom, nem szünteti a szomjam,
ősrégi iránytűm az ég felé mutat,
sugár-utak mentén kék tó vize csobban,
kristálynál tisztábban, tűznél ragyogóbban...

Megfáradva sokszor, s mintha minden tagom
fájna, tétlen fekszem a kétely-bugyorban,
hogyan lelek-e vizet, örökké ihatót?
mit egy életen át kutatni érdemes.

Minden versem egy-egy darab a sziklából —
csillaghoz hasonló, ó, tudom, nem lehet,
csak tanúja annak, hogy milyen e járom,
ez az ásás-fúrás mélyen bőröm alatt,
mely sohasem oltva fokozza szomjamat...

Hollóballada

Holló szállt le a kunyhó udvarára,
s a megriadt szív hatalmasat csapott
a menyecske törékeny mellkasára:
a madár teste sosem látott nagy volt,
s mint a korom, oly feketék az éjjel
még fehérén ragyogó boldog tollak*...

A törékeny bordák — lécek a szélben —
összevissza csapkodva fölzokogtak...

Elfecsegték, Istenem, elfecsegték!
Milyen szép volt az esküvői ruhám,
dal és öröm koszorúzta az estét,
dobolt a hold tánc előtt és tánc után,
a lányok arcán bazsarózsák égtek,
és a fiúk kalapján fehér tollak...

A törékeny bordák — lécek a szélben —
összevissza csapkodva fölzokogtak...
Istenem, mit keres ott az a madár?!

Apám kicsikéje, kedvence voltam,
nevetnem kellene, szerelmes csalás —
nem ártottam senkinek, nem raboltam,
de akkor, Istenem, mondd, miért félek,
mit mondok majd a templomban, a boltban?...

A törékeny bordák — lécek a szélben —
összevissza csapkodva fölzokogtak...

Epilógus

Sokszor látom őt: nehéz gyászba törve
néz —: a nap órként váltja föl az éjjelt,
megzavarodott évek mennek-jönnek:
odakint a holló egyre sötétebb...

Az asszony haja szürke, aztán fehér,
arca ráncos, szétkarmolta az átok:
Tűz pusztítsa részem, okuljon Fejérd!**

A dédnagyanyám volt, még most is lángol...

Föderatív forma

Föderatív — ez a forma
nekem annyira tetszetős,
mintha éber kakas szólna
egy világvégi óltetőn:

Kukurigú, jóemberek,
ébredjetez föl már végre,
napsütötte esélyetek
figyelni a kor nyelvére!

Például, hogy mit is jelent
időnyelven: önállóság,
milyen tészta, mit is keleszt
benne a félsz, van-e kórság,

*Egy görög legenda szerint a holló eredetileg fehér volt, Apolló büntetésből változtatta feketére.

** Kolozsvártól 18,4 kilométerre eső falu. Román neve: Fiurdeni.

jókora, vagy csak csipetnyi
évszázadok masszájában,
ízlik-e, vagy le kell nyelni,
mint test a kardot csatában.

Héja van minden kenyérnek —
ennek a föderáció,
tűzláng ígéri keménynek:
az érzelem s a ráció.

Nagy idők vegyülnek benne,
szövevényes reakciók
kerülnek egymással szembe,
ellenakció s akció

törhetik a héjat ketté,
s a föderatív micsoda
a kettőből úgy lesz eggyé,
mint a Trisztán s az Izolda...

Nincs bocsánat

„Nincs felmentés nemzethalálból.”
(Bölöni Domokos: *Szélrózsa kankalin*)

Irgalmatlanul fogy a magyar,
idegenben élő sírkövek
hirdetik: a magyar nem akar —,
bármit is mond sok hazug követ...
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Irgalmatlanul fogy a magyar,
háza üres, teli a lelke
kínkeservvel, idegen vasak
malmában porlik anyanyelve...
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Irgalmatlanul fogy a magyar,
elfogy a bölcs, és el a gyermek,
patakban, folyóban a halak,
elfogy a magyarban az ember...

Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Irgalmatlanul fogy a magyar,
de fogy a türelem fátyla is!
Alig hiszem, mennyi bűnt takar,
múlt, jelen, jövő mind-mind hamis...
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Irgalmatlanul fogy a magyar.
„Többet vétettek, mint én mások
ellen”* — magyar, ezzel ne takard
magad, átlátszó, dohos, vásott...
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Irgalmatlanul fogy a magyar.
Bátorság, támaszd meg a falat:
apám ezt tette, sok akarat —,
s került az asztalra jó falat...
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Irgalmatlanul fogy a magyar,
idegenben magyar sírkövek,
magyarok idegen föld alatt
fújják mint parazsat a követ:
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

Ajánlás

Ez egy furkósbót, hercegem,
és remélem, jól fejbe ver.
Tűzláng emésszen, ne a bánat,
nemzethalálra nincs bocsánat.

*Idézet Shakespeare Lear királyából.

Beke Sándor

Virtuóz lányka

A balett-táncos kislány
az ég felé repül.
Meg akarja érinteni
a sárga labdát az égtetőn.

Maroktelefon

Fényképezkedés közben
maroktelefont tart kezében, beszél.
Megálmodott menyasszonyi ruháját
föl-föllebbentette a szél.

Egyedül

Aratás előtt
kezedben pipacsok.
Fehér virág vagy
az aranykalászkok között.
Szomorú.

Karbantartás

Kopott padokban ülnek.
Imádkoznak. A pap beszél.
A lelket tartják karban.
A karban hívók énekelnek,
a kántor zenél.

Utánzás

A gyomnövény virágzatát
szimmetrikusan beszótte a pók.
A világegyetem pontos rendszerét
tükrözi e földi bók?

Nyugdíj

Törékeny ujjperceire
száradt a megkeményedett bőr.
A sétatálcát görcsösen fogja,
nyugdíjba vonult az öreg idő.

Kérés

Az öregház nyitott ablakában
piros muskátlik virágoznak.
Megkérlek, sose csukjátok be
a zsalugáteres ablakokat.

Vendégünk

Ezernyi ránc a megtört
arcon, homlokon.
Talán szobrászt fogadott
délután a tornácon?

Vagy földöntúliak?

Ismeretlen nyom vezet
a hóban felfelé.
Földöntúli volt az,
vajon ő ment kifelé?

Vízkereszt

Búvár úszik
a jéghideg vízben.
Keresztelő Szent János
emlékében.

Horgászok

Az utolsó vacsorán
jól esik az utolsó falat.
A tanítványok fogták-e ki
ezt a finom, jóízű halat?

Hiányérzet

Balett-táncos kezében
lengedező fátyol.
Ég alatti összhang —
nagyon hiányzol.

Múltba nézés

Az elhagyott ház előtt rusztikus kapu.
Oroszlános kopogtatóját
valaki mégis megragadta.
A koppanó hangoktól az öreg ház faláról
hullni kezd a kopott, sokszínű vakolat.

Végórán

Megtört arcodon
fehér vakolat.
A kőműves befejezte munkáját.
Ám a lélek itt maradt.

Gyémánt

A kalitkába zárt gyémántpinty
a szabadságról pityeg.
Örülnek Gyémántnak.
Jó helyen van.
Biztos rácsok mögött.

Udvari zene

Angyalszobor a kastély kertjében,
magában.
Játszótársát keresi a jázminbokrok
között.
Az arborétum szökőkútja előtt
játszótársa,
a kis herceglány hegedül.

Életmentés

Sirály pihen az úszó műanyagpalackon,
a tenger hullámain.
A hegyes csőrű madár így szól:
— Egy felelőtlen turista mentette meg
az életem.

Kísérletezés

A fák között fény-nyalábok
kukucsálnak be az erdőbe —
pszichológus pillant be a lélekbe.

Renyheség

Megállt a régi
virágmintás kakukkóra.
Az új időt nem akarja mérni,
nem kakukkol, már mióta?

Hóvirágnnyílás idején

Sötét ruhádon fehér pettyek.
Kezedben sárga lángú mécses.
Olyan vagy, mint kora tavasszal
a mezők, a szántások, a rétek.

Turistakérdés

— Hová vezet az út
az olajfaligetben?
— A Golgota hegyére.
Velünk tart, uram, elkísérne?

Ferde

A tó tükrén vöröslik
a nyugovóra térő Nap.
A hullámok ferdére remegtetik
a hideg napsugarakat.

Idegállapot

A csűr előtt gémeskút.
Előtte macska gubbaszt.
A gémeskúton szarka figyelőzik.
A házőrző idegesen nyüszít
a tyúkudvarban.

Szülemények

Hajnalváró lombok között
halkan lélegzenek a tölgyek.
Alattuk sötétben hörög a föld,
s mozgó árnyakat szülnek a neszek.

Napernyőd

Napos vízparton sétálsz,
virágos ernyővel.
Lábadnál az édes napsugarak
a csobogással összeölelkeznek.

Kóstoló

A nyírfa törzsét
pettyes őzikék nyaldossák —
a kérégre rátapadt havat ízlelik,
a téli fagyaltot.

Nyugalom

Gyanútlan bárányok
füves domboldalon legelésznek.
A türelmes farkasok
lenn a völgyben heverésznek.

Pillangótánc

A ruhátlan mellű napozó fölött
lenge szárnyú pillangótánc.
Ha elfárad a lepke,
leszáll a körtehegyen
az erotikus Csomolungmán.

Kukkolás

Vastagon hullámzik
a színes olajfesték a képen.
A tárlatlátogatót figyelő mester
kikukucsál a színek pórusai közül
a festék-léken.

Arányok

A patakban szürke kő áll
ki a vízből meredeken —
Titanic-jégszikla
a vízbe hullt falevélnek.

Molnos Ferenc

Rodostó felé

II.

V. A bürokrácia labirintusában

Még nem hisszük el, hogy a török oldalra értünk. Már vizsgálják az utaslistát, összegyűjtik és elviszik az útleveleket, de én még azzal riogatom a társaim, hogy utánuk megint a bolgárok jönnek, mert azok nem hagyják magukat ilyen könnyen lerázni. Tudják, hogy marhulok, de mégis... Ennyi huzavona után egyáltalán nem találják képtelenségnek.

Visszahozzák az úti okmányainkat. Bélyeget ragasztottak bele, azt mondják, ez a vízum.

— Ezek milyen jól együttműködnek a postával — csodálkozom, s megszemlélem a tíz eurós bélyeget. Nem mutat jobban, mint az átlagos levélbélyeg, amit néhány fityingért vehetünk bármelyik postahivatalban. Na, ezzel rendben is volnánk, most már igazán mehetünk. De megint csak tévedtünk. Még néhány-szor ellenőrzik a jármű iratait, kérnek újabb névsorokat, ellenőrzik az imént kapott bélyeget az utolsó oldalak valamelyikén, szemügyre veszik a csomagokat, átkutatják a busz titkos rejtekhelyeit. Azt mondják, azért van a szigor, mert a minap terroristák robbantottak a török fővárosban. Aztán újból összegyűjtik az útleveleket. Doboznyi irodában, ahol egyedül is alig fér, asztal fölött görnyed egy hivatalnok. Jól látom a lámpafényben az ablakon át. Akkurátus mozdulatokkal pecsétet üt az imént beragasztott bélyegekre. Ő ráér. Ha nem a miénkbe ütné, akkor a máséba. Neki mindegy. Nem szabad elkapkodni, mert hosszú a szolgálat hajnalig. A bélyegig fellapozza a kis könyvecskét és jön rá a pecsét. Lerí róla, hogy nem látta a Meseautó című filmet Kabos Gyulával, azt a jelenetet, amikor „stemplizni” tanította az új alkalmazottat, mert a technikáján jócskán van még javítani való.

Késő este, mire túljutunk. Mintegy négy órát topogtunk a bürokrácia labirintusában. Most aztán bele kell húzni, sietünk. Első törökországi pihenőhelyünkre, Edirnébe, éjfél előtt érünk. A Sultan szállóban kiosztják a szobákat. Hálótársul a tolmácsot választom, hogy ne legyen gondom, ha netán törököül álmodom. Zuhany után végigheveredünk ágyainkon, és addig beszélgetünk, amíg őt elnyomja az álom. Én még küszködöm vele, feljegyzem a nap eseményeit, aztán a már-már lecsukódó szemekkel eljátszadózom ezzel a csacsкасággal:

Hátra hagyva örökök
minket óvó örökök,
vásárra vitt bőrökök,
porba rajzolt körökök
mintegy tucat török ül
s imádkozik törökök.

VI. Szívem csücske

A székeknél előfordul, hogy bölcs megfontolásból a templommal szembe építik a kocsmát. Így aztán vasárnaponként a mise, illetve az istentisztelet után, egy hét alatt összegyűlt bűnöktől immár megkönnyebbülve, megtisztult lélekkel és könnyű szívvel a legrövidebb úton eljuthatnak oda, ahol a test is megkapja a maga életet mentő forrásait, teleszívja magát energiával, hogy aztán újult erővel legyen képes nekifutni a rá váró, következő nehéz hétnek.

A török, aki vallási okokból tudvalevőleg nem igazán híve az alkoholos feltöltődésnek, de a lélek rendbetétele után nem kevésbé szereti a földi dolgokat: a sokszínű csecsebecsét, terhüktől roskadozó polcok, asztalok kínálatát, selymek tapintását, az arany tompa fényét, az ezüst bátrabb csillanását, szorgos kezek ezernyi termékét, ami mintha várná, hogy pénzre váltsák; szereti a vásárt, a bazár zsongó, kavargó hangulatát, árujukat kínálók lelkes hangját, szájtátiak és a kínálatban turkálók tolongását s még inkább, amiről az egész szól, a művészeti fejlesztett alkudozást. Mert bármilyen hihetetlen, itt nem elég a kért összeg kifizetése. Kedvetlenül, csalódott arccal seperné kasszájába a pénzt, ha előtte nincs meg az a szellemet felüdítő párbaj, amely leginkább szerelmesek incselkedésére hasonlít s amit mi — arcunkon egy palástolatlan fintorral és ajkunkat biggyesztve — alkudozásnak nevezünk.

A török néhol a bazárt közvetlenül a templom elé helyezi, úgy, hogy annak bejárata az áruval zsúfoltan megrakott csarnokból nyílik. Aki imára készül, vagy onnan jön, kénytelen átmenni rajta. Így van ez Edirnében — a hajdani Drinápolyban — is, ahol a Selimiye dzsámiba is a bazáron keresztül juthatunk be. Reggeli nyitás után vagyunk. Még nincs forgalom, most igazgatják boltjaik előtt a kirakott árut serény kezek. Feltűnés nélkül húzunk el mellettük. Tulajdonképpen a tolmáccsal később indultunk a szállodából, így aztán elmaradtunk a városnézésre indult csoporttól. Kettesben szaporáztuk lépteinket az ismerős hangulatot árasztó utcákon. A városban idegenségre, minden otthonitól eltérőre számítottam, aztán kellemesen nyugtáztam, hogy nem azt kaptam. Az egyetlen, ami nem a megszokott, izgatón más képet nyújt, az a török templom, a dzsámi. Érte jöttünk fel a dombra. A bazárban meg sem állunk, sietnünk kell, nincs idő a piacozásra. Egy jelentéktelennek látszó lépcső kopott fokain félhomályban kanyarodunk fel egy emeletnyit. A lépcső a templomkertre nyílik. Tovább menve, egy hatalmas teraszszerű — oszlopos, márványpadlós, tető nélküli — előtérbe jutunk. Innen lehet majd a dzsámiba belépni. Majd. Igen, majd... Ha sikerül lerázni a rajokban támadó árusok hadát, akik nem tudni, honnan kerültek elő ilyen hirtelen, azzal az elszánással, hogy ránk sózzák orrunk előtt rázott nyakláncaik tekintélyes hányadát. Nem könnyű nekik ellenállni.

— Ajándék — mondják, és nyomják a kezembe az ezüsláncokat, rajtuk valami mütyürrrel.

Később derül ki, hogy azért néhány eurót várnak tőlem mégis. Mondják, hogy hányat, s látva, hogy sokallom, hajlandóak engedni belőle. Már tudom, hogy átvettek, rákényszerítettek egy vásárlásra, ami éppen most nem volt betervezve. Végül is mondom, hogy magyar vagyok, és felére alkuszom az árat, hogy nekem is meglegyen a lelki nyugalom.

— Persze — kezdem felfogni az áttételeket —, csak azt mondta, hogy ajándék. De azt nem, hogy én kapnám tőle. Inkább arra figyelmeztet, hogy otthonmaradt kedveseimre gondoljak. Nekik ajándékot illik vinni, és ez éppen jó lesz arra.

Veszek belőle hármat. Most már békén hagynak. El sem pakolom, hadd lássák, már van láncom, nehogy valamelyikük újrakezdje a rohamot.

Valahol másfelé kóricált a csoportunk, mert előőrsei most kezdenek feltűnedezni a dzsámi előtt. Mind éhes szemekkel, bámészan jönnek. Kincseimmel kezemben leülök egy falra. Sapkám mélyen behúzva a homlokomba, szemeim nap szemüveg sötét lencsái mögött rejtőznek. Az érkezőknek már én is rázom a láncot. Egy felém közelítő rövidnadrágos középkorú férfinak idegen hangsúllyal mondom:

— Madzsar... madzsar? Nem sok... nem drága...

Nem tűnik úgy, mintha éppen vásárolni szeretne, de barátkozni hajlandó. Mosolyogva fogadja a rohamomat. Nem az ezüstre, az emberre kíváncsi. Tulajdonképpen neki is törökös arca van. Tegnap óta ismerem. Egyazon rendezvény keretében távoli hazánkból ő a másik buszban jött, de már találkoztunk. Földim. Otthon is tán csak húsz kilométerre lakunk egymástól, vagy még annyira sem. Ilyen messzeségben mit számít az a távolság, ami elválaszt, és mit a köztünk levő hegy — ha csaknem ezer méter magas is —, ami megakadályozza, hogy egymás településére átlássunk? Mennyivel fontosabb az, hogy egy vérből valók vagyunk. De ebben a szituációban ő nem ismer rám, pedig egy órája sincs, hogy felkért, tegezzem. Én most megteszem:

— Madzsar, vegyél lánc! Nem sok... nem drága...

Hiába rázom felé, most sem figyel a láncokra. Barátságos képet vágva néz rám. Valami igen fontos, de kellemes dolgot akar velem megbeszélni.

— Rokonok vagyunk — mondja. Madzsar — magára mutat. Aztán felém bök: — Turkey?

A kuncogás ott van a torkomban, már alig bírom visszatartani magam, szelíd mosolynak álcázni azt, ami egy bugyborékolva feltörő kacajnak lehet az előszele.

— Turkey — hagyom helyben. — Sóvidéki turkey — teszem hozzá most már otthoni hangsúllyal.

Azt hiszi, hogy rosszul hallotta. Csodálkozik, hogy ez az ezüstláncot áruló török milyen jól ejti a magyar szót, s lám, még Sóvidékről is hallott. Néhány pillanat után fogja fel a képtelenséget. Igazán zavarban van. Leveszem a sapkám és szemüvegem. Most megérti, miről van szó, és mind a ketten a templomi környezethez nem illő hahotázásba kezdünk.

Egyre több látogató érkezik. Törökök és idegen turisták vegyesen. Jól meg lehet különböztetni őket a bőrük színéről. A bejáratú ajtó előtt már rakásnyi cipő sorakozik. Ide nem lehet cipővel belépni. Én viszont nem szeretek zokniban tapicskolni, még akkor sem, ha szőnyeggel borított az egész templompadló. Még této vázok egy keveset, hogy ilyen áron nézzem-e meg a belsejét, vagy elégedjek meg annyival, amennyi az ajtóból látszik. Mégse hagyhatom ki ezt a lehetőséget, ez az első muzulmán templom, amit belülről láthatok. Meghajlok Allah akarata előtt: lehúzó a cipőmet és belépek az épületbe. Elbáméskodom egy kicsit a látnivalókon, de csak röviden, mert a zokni miatt is kicsinek, jelentéktelennek, de főként megalázottnak érzem magam. Itt minden a nagyságról, az is-

teniről, a teljességről szól, de nem érzem az emberit, a magam helyét benne. Érdekes, hogy gótikus katedrálisokban nem kerített hatalmába ez a zavaró érzés.

Mintha menekülnék, sietve távozom. A templomkertben, a bazárba vezető lépcsők tetején három-négy földim egy törököt vesz körül. Nem nehéz beazonosítani, sötét bőrű, tipikus török arc, ha bekötnék a félszemét, teljesen ráillene a Jumurdzsák szerepe. Egy török, aki az átlagosnál is jobban örül magyar voltunknak. Mikor odaérek, már folyik a társalgás vele.

— Budapest... Budapest... — hallokom őt, amint lelkesen mondja mintegy szinonimaként a korábban elhangzott „magyar” szóra, ami nemzeti hovatartozásunkat hivatott jelölni.

— Nem Budapest — javítja ki társaim közül valaki, sajnálkozást kifejező arccal. Ezzel a mimikával szeretné elmondani csaknem évszázados fájdalomunkat. — Erdély... Románia... — teszi hozzá.

Ő bólogat. Érti a beszédünket:

— Madzsar... Románia.

Most rajtunk a sor, hogy bólogassunk. Megtaláltuk az emberünket, akivel komoly dolgokat is megbeszélhetünk. Érti az árnyalatokat is. Egy kissé tömören fejezi ki magát, csak a lényegre érinti, de sejlik, hogy hordoz mögöttes tartalmaikat is. Lám, ő már többet tud rólunk, mint otthon nagyon sok állampolgártársunk, akik pont azt nem értik, hogy bár egy adott országban élünk, mi egy másik nemzet fiai vagyunk.

— Kétmillió magyar... Erdély... Románia — alkalmazkodik a tömörséghez egyikünk, aki még bővíteni szeretné a törökünk tudományát.

— Erdély nem kétmillió madzsar... másfélmillió madzsar — javítja ki ő mosolyogva.

No fene! Ezzel megbeszélhetnénk belpolitikai hadakozásainkat is. Nem merem megkérdezni, hogy Bélának vagy Lászlónak szurkol. Netán Jenőnek? Jól csengő történelmi nevek ezek valamennyien, évszázadok óta használatosak. A Jenőt talán még régebbiről ismeri, mint a többieket. A törzsi időkből. Ha már népszámlálási adatainkban is ilyen járatos, miért ne tudhatna róluk? Ám, hogy ne csodálkozzunk tovább tájékozottsága okán, mondja is, hogy honnan szerezte be az adatokat:

— Duna tévé... Duna tévé...

Húha, ez Duna tévét néz! Ha majd hazatérek, s esténként bekapcsolom képdobozom, hogy az esti híradót megnézzem, jólesik majd arra gondolnom, hogy valahol egy török, aki ismer minket, szintén azt nézi éppen, s velünk együtt búsul, hogy fogy Erdélyben a magyar, lám a kétmillióból már csak másfél ha van.

De a világ megannyi csatornája közül miért egy számára idegen nyelvűt, a Duna tévét választja, miért éppen ránk figyel? Erre is megkapjuk a választ. Méghozzá egészen jó kiejtéssel. Jobb kezét a szívére teszi, és úgy mondja:

— Madzsar... szívem csücske.

Adni szeretné nekünk valami emléket rólunk, egy képeskönyvet, egy térképet városomról, hadd lássa pontosabban, hogy honnan jöttünk, s hol fogok szeretettel gondolni rá. Ám amíg keresgélek az oldaltáskámban, nem veszem észre, hogy elmegy. Talán köszön is, vagy csak int, de én minden másra süketen és vakon, a kereséssel vagyok elfoglalva. Mire feltekintek, már nincs ott. Utána kiáltok, s a fordulóig le is szaladok a lépcsőn, de már nem találom.

Örülök, hogy találkoztunk, és végtelenül sajnálom ezt a furcsa elválást. Ajándékot kaptam tőle, és most adósnak érzem magam. Lesz-e alkalmam még, hogy törlesszek? Esetlenül állok a félhomályban, amíg társaim utolérnek. Szótlanul megyünk tovább, s olvadunk bele magunk is abba a forgatagba, amely a Selimiye dzsámi előtt életre kelt bazárt kitölti.

VII. Gallipoli

Megint erdőkön vágunk át. Honnan ennyi erdő két tenger közelében? Az első már fel is tűnik, egyelőre egy szelíd kis öböl képében. Ez az Égei-tenger. Olyan nyugodtnak tűnik, mintha épp bóbiskolna. Fölötte az ég áttetszően kék, s egyetlen felhőt sem találni rajta. De nem alszik, csak úgy tesz. Fél szemmel felénk pislog, s ha jól láttam, kacsintott is. Bekanyarodik mellénk. Most suttogva ránk köszön, azt mondja, gyertek, nézzetek meg! Hiszen, ha megtehetnők! Ám hiába csábít, nem hozzá készülünk. Utunk sürgős, nem tehetünk kitérőket. Csalódottan néz utánunk. Még egy darabig madártávlatból követi az útvonalunk, aztán elmarad.

Sokáig nem búslakodunk miatta, mert utunk egyik céljához, Gallipoliba érünk. Az épületek közt előrehaladva, hirtelen újra feltűnik előttünk a víz. Fenségesen kitölti a látóterünk, majd az utunkat is lezárja. Ezzel rendben is volnánk, ennyit igazán elvárhat az ember egy tengertől, akármilyen pici is lenne az. A Márvány-tenger — mert hiszen ő az — kicsinysége ellenére nagy feladatokra vállalkozott. Határt jelöl és összekötő kapcsokat. Úgy választ el egymástól két földrészt, hogy ugyanakkor utat nyit más tengerek között. A déli verőfényben most ragyog a víz, milliárdnyi csillám játszadozik rajta. Közeledvén, elvakít a fény, hunyorogni kényszerülök. A tenger kedvesen csacsog, szélén gallérszerűen fehér fodrok futnak a part felé, mintha elébünk szaladnának. A távol mégis homályos, kissé jobbra a víz és a levegő szürke fátyolán kékesen sejlik át a túlsó part hegyvonulata. A csillogó víz fölött teljesen valószínűtlennek hat az a kék maszat, ami által így mutatja magát először nekünk Ázsia. Baloldalt semmi sem zavarja a végtelen víz és a fölé hajló ég ölelkezését. Ez itt a Dardanellák, itt kezdődik a Márvány-tenger szorosa az Égei-tenger felé. Éppen arról jön egy hajó. Északkelet irányba áll az orra, s úgy rémlik, nem csak az orra áll. Innen alig észlelni a mozgását, és csak percek után bizonyosodom meg róla, hogy nem ragasztották a látvány kedvéért oda.

A görög alapítók Kallipolisnak, „gyönyörű városnak” nevezték. Ez volt az első európai város, amelyet a törökök 1357-ben elfoglaltak. Nekik ez volt Európa kapuja.

A kikötőben állunk meg. Majd kétszáz évvel ezelőtt itt lépett török földre bujdosó társaival a nagyságos fejedelem. Ő bizonyosan nem gyönyörködött a látványban. Oltalmat és segítséget remélt. Hűségese embere innen írta „édes nénjének” az első két törökországi levelét. Nagy itt a forgalom. Az ázsiai partról érkezett komp éppen kiokádta autókból álló rakományát. Arra vár, hogy új terhével a visszaútra indulhasson. Mintegy tíz méterre a komptól útjában vagyunk a forgalomnak, nem örvendenek nagy helyet foglaló járművünknek. A rend őre szélesen gesztikulálva intézkedne is, hogy kotródjunk el. Tolmácsunk elmondja, nem tehetjük, hiszen itt minket várnak.

— Belediye Baskáni... — nevezi meg a magas méltóságot, a város első emberét, akivel találkozóra jöttünk, és gyorsan el kell jutnunk hozzá.

A polgármester említése hatásosnak bizonyul. Mindjárt kerül hely a buszunknak, egy fehér ruhás férfi jelenik meg és gyorsan intézkedik. A vízhez legközelebb álló vendéglő tulaja lehet, akit nem annyira magas rangú találkozóknak hatott meg, inkább a rakparton lévő étkezdéje asztalaihoz vendéget szimatol. Már az sem baj, hogy mindjárt érkezik a második buszunk is. Annyi baj legyen, majd beülnek hozzá ők is, hiszen éppen ebédidő volna.

A társaság bevonul jóvátételre a törökünkhöz. Amíg az ebéd tart, kapunk egy órányi időt a hivatalos látogatásunkra. Hármasban indulunk a kikötő fölötti magaslatra, ahol a város vezetője, a „Belediye Baskáni” székel. Várfalak, történelmi hangulatú utcák, macskaköves sétányok, néhány fa. Már fenn is vagyunk a dombon. Tengerről jövő szél borzolja ősz szakállam. Gyönyörű a kilátás innen. A déli verőfényben ragyog a vízfelület.

— Aranyat szórtak szét. Nem olyan rossz itt — gondolom.

Nem tudom, milyen lehet megélni itt a többi évszakot. Szívesen kipróbálnám a mézízű fényben rozsdálló őszt, a sápatag telet a ködbe vesző Dardanellákkal, s az új reményt hozó tavaszt, amit már megint az a nyár követ, ami a legjobban illik hozzá. Mert a lényege a nyár: napfény, meleg, az ajkunkra sőt hozó simogató szellő, apróra tört tükörcserepek villódzása a vízen, a locsi-fecsi hullámok futkorászása a homokos partra, az ég gyönyörű kékje s a távol fátyolos sejtelmessége.

Az öböl a lábainknál hever. Aki innen nézhet rá, az uralja. Az itteni erődítményből ellenőrizték hajdan a kikötőt, az öblöt és a szoros bejáratát. Ma e helyről a várost irányítják. Mintegy huszonhárom ezer lélek otthonát. Vadonatúj épület van a csúcson. A hivatal már beköltözött és ma van az avatója. Míg be nem lépünk falai közé, semmit sem sejtünk erről. Előtte nincs semmi felhajtás, egyetlen jele sem annak, hogy mi készül itt ma. A folyosókon viszont díszítésül felrakott színes léggömbök tömegei s virágok váltakoznak. A berendezés korszerű, könnyű, jó ízléssel összeválogatott. Bejelentkezünk. Egy picit várunk kell, de hamarosan bevezetnek a település vezető tisztségviselőjéhez, aki most érkezik egy oldalbejáraton. Szakított ránk egy kis időt, bár ma az átlagosnál is jobban elfoglalt. A prefektus érkezésére vár. Mi meg zavarban vagyunk, mert szemmel látható, nem a legalkalmasabb pillanatban jöttünk. Polgármester, pontosan olyan, mint mindenhol, amerre eddig jártam: elfoglalt, túlhajsolt, fáradt. Nincs ideje elmerülni egy témában, mert halaszthatatlan feladatok sora vár rá. Rövid beszélgetésünk során is többször zavarják telefonon, de abban sikerül megegyeznünk, hogy megvizsgáljuk a településeink közötti együttműködés lehetőségeit. Ezzel feladatom teljesült. A viszontlátás reményében búcsúzunk.

Félóra múlva egy közeli öbölben felszabadultan vetem bele magam a Márvány-tenger hullámaiba. Az első találkozás igazán megnyerő. Nincs semmi borzongás, a víz meleg, kellemes, szokatlanul sósnak érzem. A szél megerősödött, s a lovaglásra is alkalmas hullámok jókedvűen taszigálnak. Kár, hogy máris tovább kell mennünk. Elmenőben, amíg a buszból láthatom, le nem veszem a szemem a vízről. Ide vissza kell még térni!

— Galli... poli, Galli... poli — mondogatom magamban, s úgy tűnik, mintha dúdolnék.

Márton Károly

Lássam

Színét vesztett lap.
E tanú kellett,
Hogy lássam: könnycsepp
A vércsepp mellett.

Számolódsi

Köveket dobál.
Számolja a köröket:
Fa évgyűrűit.

Kódolt üzenet

Két betű közé
Rejtem a történeteket.
Kódolt üzenet.

Fáradt ölelés

Megérintelek,
Egy jövőképet látok:
Fáradt ölelés.

Fakír rokonság

A tűspárnának a
Tűszúrás hiánya fáj.
Fakír rokonság.

Fűzfacsonk árnya

Táncol a vízen,
Amíg a tilinkó szól,
Fűzfacsonk árnya.

Nyaralás

Telet álmodik
A ruhásszekrény alján.
Nyaral a bakancs.

Arcom halmaza

Arcom halmaza,
Akármerre nézek a
Tükörteremben.

Kiszáradt meder

Hídon megyek át,
Por kavarog alattam.
Kiszáradt meder.

Szente B. Levente

Örült műveltség

(Németh László *Európai utas* c. tanulmánykötete nyomán)

1. nincsen különbség az égbe nyúló
roppant hegyek csúcsa és a rettenetes
 2. mélységek között hiszen
természetük az előző korok hajnalán született
 3. miként a jövő megsejtése
az örök pillanat titkának délibáb csapdája
 4. sorsában ott osztozik a köröttünk suhanó természet
így az ember a gyermekistenek képét nem őrzi meg
 5. mégis élnek mellettük a nomád pusztítók
a semmi erejét felismerők
 6. kik a régi hanyatlást a botlás tragédiáját
egymásra mutogatva öntudatlan megismétlik
 7. követik a betűk erejét látomását
mert annak jelentését régen nevén nevezték
 8. a homéroszi magaslatra úzó kultúrának
olyannak kell lennie mint ereinkben a vér
 9. nyelve pedig támaszték akár a hit
vers az emlékek szónoka
 10. csillagok között teremjen a lélek szerény szépsége
a tiszta észben születő búvóhelyed
 11. ha másokról beszélsz
önmagadról is elmondasz valamit
 12. mert nekünk
a Dunán innen és túlról a műveltség
 13. és az örület
kardélen érkezett.
-
-

Öregszem

Mesélte anyám egyik nap:
innen nem messze,
fent a lankás dombok fölött,
túl azon a sötét erdőn,
Gagykeresztje és a Solymosok között,
ott laktunk régen mind,
az egész család, s még élt akkor
dédnagyapád, meg azok, akiknek
becsületük volt egyetlen kézfogás,
de minden az enyészeté lett,
onnan is költözni kellett.
Fiam, a mi fajtánkat sosem szerették
azok a kommunisták!
Ma is azt mondják sokan,
még ők mondják: erre ne menj, ne gyere
többé, hisz nincs amit itt ma keress,
nincsen út oda, ösvény sehol, már semmi nincsen,
ami ide kötne, felejtsetek el,
ami volt, elmúlt, nem terem más azon a helyen,
csak a gaz, fogjátok fel végre!
A félelmetes erdőt egész nap
ki tudja, kik járják, na, és a sok vad,
tárta szét gyöngé karjait az én anyám,
mint az ördögöt, úgy űzött el régen innen
a karhatalom, és mit számított nekik, hogy
nagybátyáid, rokon, falutárs,
meghalt vagy eltűnt, odaveszett mind a háborúban,
fogságban, volt képük azt mondani: a hazáért!
Oda többé ne, senkinek se,
ami volt is, a dudva, gyom benőtte,
aki ott lakott, azt már az Isten is elfeledte.
Bözödre kerültünk aztán, oda való volt dédnagyanyád,
legalább az a falu megmaradt, látod,
apád után mentem, s mint akit üldöz a sors is,
azt a szép falut, Bözödújfalut, azt is az ár eltemette,
öregszem, gyermekeim, álmodni kellene, szeretnék még egyet,
nektek, veletek, tinéktek, de nincs hová mennem.
Megpihent ekkor, szemüvegét pára lengte be,
kissé furcsán nézett körbe, tekintetünket leste,
közöttünk, bennünk, akiket eltemetett, csak nézett minket,
de valamit bennem elültetett, ő pedig,
mégis, mintha valakit még keresne.

Morzsák a terítetlen asztalon

magas, domboldal alatt lakunk,
a város idelent — látod
odafönt a temetők,
az ég öleli őket.
nekünk már csak a hiány fáj, mondta nagymama.
se filozófus, költő, se szakács, orvos, festő
vagy szerető, se múzsák, se kávéház,
szétesnek, buta lázadásba fúlnak,
mert amikor rád tör a mérhetetlen idő,
a pillanat örök lesz,
jön a semmi, a halál, a félelem.
régii titkos vágyak nincsenek már, nincs,
mi pótolhatná a csodát —
társadban az ölelést, a csókot,
a szerető és féltő odaadást.
mert nincs mi kellene, mit kívánsz, mi feltölti szíved —
lelked tartalmát, mit tovább adsz,
csak marad mi ott maradt, mint morzsák
a terítetlen asztalon
a falakon innen és túl, odaát,
csak a tűnődés jutott, mint örök és szép álom,
mert el ne feledd — isteni gondolatok közé
fészket rakott madár vagy:
költész, nevelsz, tovaszállsz.

Márton Tímea

Önmeghatározás

Egy hazugság vagyok,
Légből kapott illúzió,
Képzeletbeli barát,
Aki volt,
Van
És lesz is,

Mégis elveszik
A nincsből.
Paradoxon vagyok.
A tavasz vagyok a lélekben,
És a sötétség a kávéban.

Ablakmozaik

Az ablakmozaik
Virágszirmain át
Kitárul előttünk
A tavaszi világ.

Ráduly János

Félperces történetek

Intézkedni kell

Né, parancsnok úr, mondta Ábel a rendőrnek, nincs sok kiegészíteni valóm, a panaszlevelemben vázoltam a fontosabb tényeket. Az ég világán semmi köntörfalazás nincs a leírtakban. Azért háborodtam fel, mert a kedves szomszédom engem többször is elküldött az anyám szebbik nemébe. Közveszélyes ember, ugyebár. Intézkedni kell.

Elvonókúra

A temetőről jövök, mondta Jakab, elkísértem utolsó útjára a barátomat. A kijáratnál megkínáltak egy pohár pálinkával és kaláccsal. Sajnálom szegény barátomat, itkányos (részes) volt, nem használt a szép szó, a belső zsebében ott lapult folyton a lapos pálinkás üveg. Most a temető jelenti neki az elvonókúrárt.

Mértéktartás

Igyekszem haza, mondta a tanítványom, Elemértől jövök, dolgoztam, megjavítottam a pálinkafőző üstjét, meghibásodott volt, megtataroztam, kibéleltem a belső világát, gyönyörűen dolgozik. Jó gyümölcsstermő esztendő van, finom házi italokat fogyaszthatunk majd, csak épp legyen egészségünk, és maradjon meg a mértéktartás.

Tőke

Magyar elődeink nyelvén gyakran fordult elő a fatuskó, fatönk jelentésű TŐKE szó. Ugye, a Barcsai balladában a hűtlen feleséget a férje halállal bünteti. Azt kérdezte: „Favágó tőke lesz (leszel), húsvágó tőke lesz...” Végül az aszszonyt elégeti. Itt, Faragó József kifejezésével élve, „évszázados nyelvi régiségről” van, lehet szó.

Fölül kell emelkedni

Az öreg nyugdíjas végül is megvigasztalta a fiatal kezdő nyugdíjast: Te, mondta, a nyugdíjad tényleg nem sok, úgy kezdted te is a megpihenés éveit, mint én egykoron. A pénz soha nem ütötte a mindennapi gondokat, de a túlélésnek van egy különleges titka, elárulom neked: fölül kell emelkedned a mindennapi gondokon.

Regéczy Szabina Perle

Mint egy klasszikus halott

ott ültem tompán
és mozdulatlan,
körülöttem hárfázott a semmi

ott ültem bambán
és színehagyottan,
körülöttem hajnal akart nyílni

ott ültem elmosódva
búbánatban,
mellettem renyhe, dallamtalan vágyak

ott ültem révedten
és kallódottan,
mellettem ósdi, tovatűnő várak

ott ültem merengőn
és unottan,
körülöttem hervadozó virág

ott ültem fénytelen
s elhagyottan,
köröttem örvénylő melódiák

ott ültem sután
és megkopottan,
mellettem virgonc, puha emlékszárak

ott ültem fehérlőn
és bágyadtan,
mellettem zsenge, oltalmazó szárnyak

ott ültem tévetegen
és fáradtan,
köröttem kócos, csillámló hajnalok

ott ültem tépetten
és hervadtan,
köröttem botladoztak a nappalok

ott ültem eszelősen
és ázottan,
mellettem pazar, tornyosuló tincsek

ott ültem örjögőn
s tébolyultan,
kezemben zordon, megrepedt kilincsek

ott ültem dermedten
s kárhozottan,
körülöttem béna, komor hideg

ott ültem tespedten
s ágrólszakadtan,
körülöttem málladozó szívek

ott ültem félszegen
és foszlottan,
mellettem tépett, fáradt emberek

ott ültem elernyedten
s meglapultan,
mellettem szemérmes madársereg

ott ültem halványan
s kifakultan,
köröttem robajos gondolatokkal

ott ültem ügyetlenül
és elnyomottan,
köröttem esendő fondorlatokkal

ott ültem megkövülten
és kábultan,
mint egy klasszikus halott...

Önfelismerés

megkönnyebbültem
futottam haza
hátamon
a nagy Nihil

belenéztem
a tükörbe

nem ismertem
rád.

Fürkészem a holnapot

Dalaimmal
hamvasztom a perceket
lassan
sűrűsödik a fény
a metronom megállt
s én lustán
de kiolthatatlan hűséggel
fürkészem a holnapot

Márton Tímea

Csillagbirodalom

(I.)

(Részlet)

Szereplők:

- Csillagifjú, egy báró fia
- Testvér, a Csillagifjú bátyja
- Anya, a báró felesége, Csillagifjúnak és Testvérének édesanyja
- Menyasszony, a Csillagifjú jegyese
- Herceg, Hesperus hercege
- Hercegnő, a Herceg felesége
- Király, Hesperus törvényes uralkodója
- Fattyú, a Király házasságon kívül született gyermeke
- Róka, különös színész és udvari bolond Hesperusban, a Herceg barátja, ismertetőjele: vörös haj
- Gróf, Róka apja
- Mesélő, a történeten kívül álló személy, aki ledönti a negyedik falat
- Szolgálólány, a Báró és a Herceg háztartásában, a Lovász szeretője, Róka nővére
- Lovász, a Báró és a Herceg háztartásában, a Szolgálólány szeretője
- Kocsmáros, a Testvér kedvenc szórakozóhelyének tulajdonosa
- Leány, egy ékszerész lánya
- Boszorkány, Hesperus vajákos asszonya
- Halál
- Emberek a kocsmában

I. EMBERI VILÁG

(I.)

1. jelenet

Mesélő: (kilép a színpad közepére, körbekémlél)

Bizonyára mindannyian töprengtetek már azon, milyen titkokat rejthet az ég sötétje, az ég gomolygó végtelenje. Sok ötlet dereng fel erről az enigmáról, de engedjétek meg, hogy eloszlassam a tudatlanság ködét szemetek előtt. Elmesélek egy történetet. Egy olyan történetet, ami után a rejtélyek felgöngyölítése máris kevésbé lesz embert próbáló feladat...

Hallottatok már róla, hogy az ég mesés birodalma mily csodás? De nem szemfényvesztés ám e ragyogás, hanem valódi városok tündöklése az ég térképén!

Látod azt a fényt ott?

(Felmutat egy fénylő pontra az eget formáló sötét függönyön.)

Szemrevaló, nemde? A Birodalom legékesebb kincse, az Esthajnalcsillag! Az Egyesült Birodalom székhelye, azért is ilyen virító és látványos. Egy főváros! De nem volt mindig béke az égen... Miket beszélek, máig sincs, hisz akkora a világ a mérhetetlen távolságon túl, hogy élőlényei között mindig akad békére nem lelő! Most azonban egy hatalmas háború hőseiről fogok mesélni... Az égi viszály egyik legjelentősebb alakja pedig maga Esthajnalcsillag egykori hercege, akinek kezei közül majd' kifolyt a hatalom, mintha csak homokot markolt volna, amikor atyja elméjére a Halál az örök béke csókját kívánta hinteni. Az érdekes mégis az, ahogy a hatalmat végül megszilárdította... Vágjunk is bele!

(A mesélés helyett mégis elsétál, helyet adva a következő jelenetnek, a történet valódi kezdetének, az Esthajnalcsillag fénye kialszik.)

2. jelenet

(A Csillagifjú, aki még semmit sem sejt önmaga kilétéről, a tetőn fekszik, a csillagok fénye által pettyezett eget kémleli.)

Csillagifjú: Néha magával ragad a csillagos ég fényjátéka. Fekete selyembe rejtett ékkövek, a sötétségből előbukkanó ötletek, tündöklő elmék, egész birodalmak... S mindez távoli gázgömbök kihaló fénye csupán. Vajon élnek még, vagy csak kihűlt holttestük kései tündöklését szemlélhetjük?

Testvér: (zabolátlan léptek nyomán toppan be) Már megint álomvilágod járod?

Csillagifjú: Hullócsillag vagy űrhajó, amit látok?

Testvér: Vagy csengettyűs szánon télapó, szarvas helyett szivárványt okádó pegazusok által hasítva az égen!

Csillagifjú: Bár részese volnék...

Testvér: (a közönség felé fordul) Sosem érthetsz meg egy álmodozót... Nem evilági. (Közben fejénél köröz egy ujjával, rosszalló arckifejezés kíséretében.) Zakkant!

Csillagifjú: Attól, hogy figyelmen kívül hagyom a szavaidat, még hallom, miket fecsegsz! (emeli fel hangját)

Testvér: (nevetve felpillant öccsére) Pedig azt hittem, az álmodozás hangszigetelő fátyla megfoszt a hallásodtól!

Csillagifjú: Néha jó úgy tenni, mintha siketek volnánk. Megnézhetjük, meddig merészkednek szidalmazásunkkal az emberek.

Testvér: Ez az állandó filozofálás! Inkább gyere le! Egy kis szabadságra van szükséged, mielőtt megérkezik a menyasszonyod.

Csillagifjú: Szabadságra?

Testvér: Főleg a gondolataidtól, mielőtt beléjük fulladsz!

Csillagifjú: Ugyan, te mélyebbre süllyedtél... Csak a kacér gondolatokban!

Testvér: Ne legyél pimasz a bátyáddal! (fenyegetése játékos)

Csillagifjú: (halk kuncogás kíséretében leugrik testvére mellé) Fájdalmas az igazság, nemde?

Testvér: (átkarolja a fiút, barackot adva a fejére összeborzolja haját) Pont ezért sérti a büszkeséged, hogy én vagyok a rangidős, nemde?

(elsétálnak)

3. jelenet

Testvér: (berángatja öccsét egy takaros kis kocsmába, ahol néhány szék és egy hosszú pult található)

Csillagifjú: Miért is jöttünk ide?

Testvér: Miért? Miért? Azt hittem, van eszed, de még sosem bizonyítottad! Hát szórakozni! Az asszony úgyse fogja hagyni, és akkor majd megköszönöd!

Csillagifjú: (szétnéz, ritmusos zene hallatszik, amire jól lehet táncolni, vállat vonva a pulthoz lép)

Testvér: Két korsóval a legjobb söréből, kocsmáros!

Kocsmáros: Tudod, hogy csak egyféle van, és ha volna több is, a legolcsóbbat vennéd.

Testvér: Így akkor is jobban hangzik.

Kocsmáros: (megcsóválja fejét, a fiúk elé löki az italukat)

Testvér: (hatalmasat kortyol a korsóból)

Csillagifjú: (sosem vonzotta igazán az alkohol, de nem hoz szégyent nemére)

Testvér: (lecsapja a korsót a pultra) Nézd azt a leányt! Vajon rád vagy rám vágyik? Valószínűleg rám, de tudod mit? Nem csapom le a kezetről!

Csillagifjú: Nem túl kicsattanó az önbizalmad?

Testvér: Csak egészséges.

Csillagifjú: Mértéktelen, mint az alkoholfogyasztásod. (komisz mosoly)

Testvér: Nem tudom, miről beszélsz! (a második üres korsót teszi már le) Ahelyett, hogy engem szapulsz, inkább kérd fel egy táncra!

Csillagifjú: Nem tartom jó ötletnek...

Testvér: Ne akadékoskodj!

Csillagifjú: (lemondóan sóhajt egyet, elindul a lány felé)

Leány: (egész izgatottan ülve várja a fiút, összeség egy barátnőjével)

Csillagifjú: Elnézést, hölgyem, szabad volna felkérnem egy táncra?

Leány: (levakarhatatlan a mosolya) Természetesen, uram! (felpattan)

(hegedű csendül fel, több pár is táncolni kezd, akik ülnek, azok pedig dobolnak a lábukkal. Jó mulatság kerekedne a kocsmázásból, ha a Csillagifjú nem taposna folyton partnere lábára)

Leány: (elnezően mosolyog, de látszólag bánja, hogy nem utasította el a táncot)

(Egy férfiú, aki ezidáig a sarokban ült, ekkor feláll. Összecsapja a kezét, mire a zene elhallgat, hirtelen mindenki mozdulatlaná válik.)

Herceg: Elnézést, uram. Válthatnánk néhány szót odakint? (a meglepetten pislogó Csillagifjúhoz lép)

Csillagifjú: Elnézést, ha bajt okoztam... Csupán egy tánc volt... (hebeg riadtan)

Herceg: (vet rá egy utolsó, komoly pillantást, majd elindul kifelé)

Csillagifjú: (nyel egy aprót, további szócséplés nélkül követi)

Testvér: (odaugrik öccse helyére, elkapja a Leány derekát, és ezzel folytatódik a zene, ami fokozatosan halkul, közben a szórakozó népség kitáncol a színről)

4. jelenet

(A Herceg és a Csillagifjú kiérnek a kocsmá mögé, ahol kis lugas vezet a kocsmárosné gazdag színekben pompázó kertjébe.)

Csillagifjú: Mit akar tőlem, uram?

Herceg: (komolyan pillant végig a vele tartó fiún, majd felnevetve leül) Ej, nem kell úgy megijedni. Csak meg akartam óvni a további kínos ballépésektől!

Csillagifjú: (zavartan félrepillant)

Herceg: Csakugyan nem tud táncolni, vagy csak meg akart szabadulni a hölgytől?

Csillagifjú: Sajnos az előbbi.

Herceg: Hát az meg hogy lehet? Hisz a társa, akivel jött, roppant mód tehetséges!

Csillagifjú: No igen, ez az ő erőssége: amit az ember társaságban kell megtegyen — csevegés, tánc —, abban mindig jobb volt.

Herceg: Úgy hallottam pedig, hogy hamarosan esküvője lesz.

Csillagifjú: Hogy jutott ez a hír el Önhöz?

Herceg: Itt a falnak is füle van! (veti oda játékosan, kis csend után folytatja) Nos, a fivére nem csupán táncos lábú, a nyelve is jár, mint a kereplő. Nem volt nehéz meghallani szavait.

Csillagifjú: Igaz is... Szabadna megkérdeznem, hogy ki is Ön?

Herceg: Ugyan, nem a nevem fontos valójában, hanem az, aki igazából vagyok. Egy szó édeskevése arra, hogy bárkit is meghatározzon, olykor mégis túl sok előzetes tapasztalattal telítődik, amiben elveszik a személy valódi kiléte, nem gondolja? De hogy udvariatlannak ne tűnjek. (megemeli kissé kalapját) Stella Imperiumból való volnék, Hesperus hercege.

Csillagifjú: (elképed, még sosem látott ily nemesi vérrel rendelkező embert, aki mégis ilyen könnyedén leereszkedett volna az egyszerű pórnép szórakozásainak színhelyére)

Herceg: (néhány pillanat erejéig mozdulatlan)

Csillagifjú: (eltöpreng) Különös ez a tájnév, ez a rang. Ismeretlen, mégis ismerősként cseng. Nem tudom, honnan, mégis mintha tudnám, mit is jelöl!

Herceg: (félbeszakítja a Csillagifjú belső gondolatmenetét) Mit szólna, ha megtanítanám táncolni?

Csillagifjú: Nem szívesen volnék a terhére!

Herceg: Ugyan, hát megmentettem volna a pletykáktól és az asszonyajkak szitkától, ha teherként tekintek utána Önre?

Csillagifjú: Kérem, tegezzen, hisz mégiscsak méretes a rangbeli különbség.

Herceg: Nemesebb vagy, mint azt hinnéd!

Csillagifjú: Tessék...?

Herceg: (Hirtelen kapja el a fiút, annak kezét derekára helyezi, míg ő maga vállánál karolja át, a női szerepet vállalva igyekszik vezetni első néhány lépését.) Csak szabadon, érezze csupán át a dallamot, és a testem rezdüléseit. (felcsendül a Danse Macabre dallama, és ők egyre szédítőbben keringenek, a Csillagifjú nem bír elszakadni táncpartnerre határozott tekintetétől, és egy idő után csupán átadja magát a zene bódító csábításának)

Mesélő: (a levegővel táncolva lépked előre, miközben a Herceg és az ifjú lassan távolodnak, végül hirtelen megtorpan hangosat dobbanva, a közönségre pillant) Néha amellet érezzük magunkat jól, aki tiltott gyümölcs, és amellet nem szárnyalhatunk igazán, aki megérdemli, hogy boldoggá tegyük. Mégsem mondhatunk ellent a szívnek, hisz az balga, szegény embert a végzetébe hajtja... Elég erős vagy, hogy szabad lehess? Ó elég erős ahhoz, hogy szabad lehessen? Lesz-e elég vakmerő az ifjú, hogy ezentúl ne némán csodálja a Herceget? Megbánja döntését? És Te megbánod valaha a lépéseidet?

(végigtekint a nézőkön, majd kísétál)

5. jelenet

(Helyszín: takaros szalon, ahol vélhetőleg vendégeket szoktak fogadni, azonban jelenleg üres, hogy az épület minden zugához hasonlóan, itt is rendet tessenek a cselédek, kellemes, nem túl erőteljes az ablakon át bekacsintó fény.)

Szolgálólány: (besétál, hevesen sepreget) Nem hiszem el, hogy az úrfi megnősül!

Lovász: (követi a lányt) A szülei közbenjárása nélkül szerintem hozzá se szólt volna az a lány.

Szolgálólány: Csak nem féltékeny vagy?

Lovász: Dehogy!

Szolgálólány: Mindjárt elsárgulsz az irigységtől! (nevet)

Lovász: Csak nekik... (keresi a szavakat) minden olyan könnyű! Egy kis vagyon, és máris minden le van zsírozva: iskoláztatás, befolyás, még a házasság is! (felcsattan) Nekünk pedig mi jut? Hozzájárulunk, hogy fenntartsák ezt a látszatot. Kisepregetjük a szócsatáik helyszínét, lecsutakoljuk a lovukat, hogy a jelenésükön vagy egy vadászaton a daliásságukban ne kaphassanak hibát. Mindezt épp annyiért, hogy éhen ne vesszünk! Pedig nélkülünk semminek tűnnének! Csak egy átlagembernek a sok közül! De ott a pénz, a nemesi vér, az majd elintézt helyettük mindent.

Szolgálólány: Azért te sem panaszkodhatsz! (rákacsint, a válla fölött kihívóan hátrapillantva)

Lovász: (megpördíti, maga felé fordítja) Nem volna panaszkodni valóm, ha a seprű nyele helyett valami más volna a kezeden! (nyakára csókol)

Szolgálólány: (zavartan nevet) Ejnye, no, uralkodj magadon! Elő kell készíteni a terepet az érkező hölgynek! (rácsap finoman a vállára)

Lovász: (elengedi) Jössz te még a pajtába tejért!

(A Lovász elvesz egy csutakoló kezét, távozik arra, amerről jött, míg a Szolgálólány tovább takarít, a színpad másik végén sétál ki.)

6. jelenet

Csillagifjú: (értetlenül szemlélődik a folyosón) Mi ez a sürgés-forgás?

Testvér: Takarításnak hívják. A jövőbeli jegyesed jön látogatóba, ha elfelejtetted volna... Jó benyomást kell tennünk!

Csillagifjú: Jó benyomást tennünk? (állát simogatja) Tehát hazudunk?

Testvér: Egy kis rendrakás nem hazugság! Ha a valóságot kicsi kicicomázod, nem változik meg az igazságértéke!

Csillagifjú: A kérdés az, hogy mit is jelent ez az általad említett kicicomázás? Csak szebben mondd ki az igazságot, megválogatva a szavaidat, vagy inkább kibővíted olyasmikkel... amik talán nem igazak?

Testvér: Mindig mindent túlgondolsz! Nem értem, hogy nem fáj folyton a fejed. Az enyém majd széthasad, pedig felét sem mondd ki annak a káosznak, amit a kobakodban őrizgetsz!

Csillagifjú: Szerintem neked a másnaposságtól fáj a fejed, nem tőlem! (oldalba könyököli mosolyogva)

Testvér: (fejet csóvál) Készülj! (vállon veregeti, kísétál)

Csillagifjú: (figyeli távozását jókedélyűen, majd sóhajt egyet, elkomolyodva fordul vissza a nézőkhöz) Néha... egyszerűen úgy érzem, hogy senki sem ért meg. Körbevesz halomnyi ember, zajlik az élet, minden mozgásban van, én pedig nem tudok mást tenni, csak állni, és nézni... Magányosan. Csak nevetünk a félreértéseken, tréfát űzünk abból, amit nem értünk meg egymásban, így nem kell komolyan vennünk a problémát. Közelebb kerülhetünk egymáshoz? Lesz valaki, aki igazán látni és érteni fogja azt, aki valójában vagyok? Én megérthetem valaha magamat? Miért csinálom folyton ezt? Miért akarok mindent elemezni? Miért érzem azt, hogy a világ és az élet egy rejtély, egy rejtvény, amit meg kell oldanom, holott mindenki más oly könnyedén létezik... El! Ismerkednek, mulatoznak, végzik a dolgukat. Mit tehetnék én? Miért érzek ekkora űrt a szívemben? (mellkasához emeli kezét) Miért... tesztek fel egyáltalán ennyi kérdést? Csak ebben volnék jó? (lehajtja fejét) Nem... Nem... (felpillant ismét elszántan) Meg kell találnom... Kell, hogy legyen ennek értelme! Megkeresem! Valaki majd meg fog érteni! Megismerem! Nem fogok csak ülni és hagyni, hogy más élje helyettem az életemet! (határozottan, eltökélten sétál ki)

(Folytatjuk)

Ráduly János

Haikuk

Frizurád

Borzos a határ,
Akár a nyári fényben
Fürdő frizurád.

Pillangók

Gondolataink
Folyton körülcikáznak:
Boldog pillangók.

Forrása

Az agysorvadás
Természetes forrása:
A jövőtlenség.

Lényege

Létem lényege:
A Bartók felmutatta
Disszonanciák.

Toborzót

A gondjaim, ha
Kisimulnak, toborzót
Jár majd a szívem.

Múzsák ajándéka**Ráduly János fordítása**

Mihai Eminescu
(1850–1889)

Az Estcsillag
(Luceafărul)

Volt egyszer, mese szól róla,
Ha nem volt, nem mondanám,
Felséges családnak sarja,
Volt egyszer egy királylány.

Mint gyermek, csak egyedül volt,
Féltett kincs, nagy fényesség,
Akár csillagok közt a Hold,
S a Szűz, szentek közt szentség.

Árnyékos boltívek alól
Ablakhoz lép csöndesen,
S az eget kémleli, ahol
Az Estcsillag megjelen.

S messze, túl távol tengeren
Az Estcsillag felragyog,
Hullámverte ösvényeken
Ráfigyelnek a hajók.

Nézi a lány ma is, holnap,
S vágy önti el a szívét,
Napok múlva, pár hét alatt
A csillag is érte ég.

S a lány könnyökére dőlve
Őt bámulja percekig,
Fölizzik nagy szenvedélye,
Szíve-lelke megtelik.

Az Estcsillag sziporkázva
Ontja esti fényeit,

S ott, ahol a kastély árnya,
Fölötte várakozik.

*

S lám, a lány nyomát követve
Besiklik szobájába,
Hideg sugárból font leple
Ráterül a leányra.

A királylány pihenni tér,
Rádól puha ágyára,
Ő megsimogatja keblét,
S két pilláját lezárja.

Fali tükrebből is a fény
A testét takargatja,
Végigpásztáz két zöld szemén,
Üde arcát kutatja.

Mosolyogni kezd a leány,
A fény borzong tükreben,
És elidőz álmainál,
Hogy megigézzé mélyen.

Szól most a lány, beszél vele,
A fohásza messze száll:
— Ó, éjem édes ura, te,
Miért nem jössz? Gyere már!

Szállj alá, szép Estcsillagom,
Itt egy sugár, azon jöjj,

Töltsd be a lelkem, a lakom,
S élttem fölött tündökölj!

Az Estcsillag megremegett,
Felizzott erős fénye,
Előbb villámként lebegett,
S eltűnt a tengermélybe.

S a tenger, ott, hol elmerült,
Gyűrűzött fodrot vetve,
S a mélyből mindjárt előtűnt
Egy daliás levente.

Küszöb gyanánt az ablakot
Lépte átal könnyedén,
Kezében egy különös bot,
Nádkoszorú a hegyén.

Ifjú vajdának tűnt előbb,
Aranyhaja lobogott,
Csupasz vállán bogra kötött
Kéklő lepelt hordozott.

Arca teljesen áttetsző,
Mint a viasz, hófehér,
Szeme ég, mégis halott ő,
Nem színezi már a vér.

— Távoli világból jöttem,
Engem hívtál, vársz reám,
A kéklő ég apám nékem,
S a tenger édesanyám.

És hogy téged nézhesselek,
Arcod milyen eleven,
Földre szálltam, én, Fény-gyermek,
S a víz szülöttje lettem.

Itt vagyok hát, drága kincsem,
Rád vár az én világom,
Én, Estcsillag, érted jöttem,
Légy az én menyasszonyom.

Jöjj koráll-kastély fényébe,
Leszel halhatatlanná,
S az óceán minden fénye
Csak szavadat hallgatná.

— Ó, szép vagy, még álmokban sem
Teremnek szebb angyalok,
Az úton, mit mutatsz nékem,
Én sohasem járhatok.

Szavad, ruhád mind idegen.
Fényedben sincsen élet,
Halott vagy te, én eleven,
S megfagyasztana szemed.

*

Elmúlt egy nap, elmúlt három,
Jött megint az éjszaka,
S a csillag az éghatáron.
Fényt sugárzik az arca.

A lány, mert álmodott vele,
Rá még jól emlékezett,
S a hullámok urát lesve
Szíve vágyra gerjedett.

— Szállj alá, szép Estcsillagom,
Itt egy sugár, azon jöjj,
Töltsd be a lelkem, a lakom,
S élttem fölött tündökölj.

A csillag minden szót értett,
Fájó fénye kialudt,
Az ég nagy pörgésbe kezdett,
Örvény örvény után fut.

Vörös láng lobban hirtelen,
Szétfut a mindenségbe,
S a káoszból előterem
Egy daliás levente.

Sötét haján a korona
Mintha égne, világít,
Amint jár az úrben úszva,
Napsugarak fürösztik.

Sötét gyolcs alól megvillan
Mind a két márványkarja,
Gond emészti, jön borúsan,
Fehér, sápadt az arca.

Kerek, csodás szemén a fény
Kacérkodik szüntelen,
Két telhetetlen szenvedély:
Világít a sötétben.

— Azért, hogy halljam szavadat,
Elhagytam égi hazám,
Tudnod kell, hogy apám a Nap
S az Éj az édesanyám.

Itt vagyok hát, drága kincsem,
Jöjj velem, vár világom,
Én, Estecsillag, érted jöttem,
Légy az én menyasszonyom.

Csillagfűzér ékesíti
Majd a hajad, meglátod,
Náladnál szebb nem lesz senki,
Minden téged bámul ott.

— Ó, szép vagy, még álmokban sem
Teremnek szebb démonok,
Az úton, mit mutatsz nékem,
Én sohasem járhatok!

Megpendült, lám, szerelmedért
Szívem-lelkemnek húrja,
Égek ragyogó szemedért,
Beköltöztél valómba.

— Ó, leszálnék, de nem lehet,
Hisz magad is tudhatod,
Halandó a te életed,
S én halhatatlan vagyok.

— Zavar éke szavaidnak,
Hol is kezdjem beszédem,
Bár világos minden mondat,
Lényegüket nem értem.

Akarod-e, szeresselek,
S egyek legyünk a vágyban?
Válaszd hazádul a földet,
S légy a halandó társam.

— Jaj, hogy adnám öröklétem
Csak egy csókért cserébe?

Bár tudod, te vagy életem
Legnagyobb szenvedélye.

Bűnben ha újra fogannék,
S más törvény szabna rendet,
Örökléttől szabadulnék,
S élnék, mint az emberek.

Azzal elszállt, el... tovaszállt
A királylányért égve,
Helyéből kitepte magát,
S vissza nem tért a földre.

*

Eközben egy ravasz, sunyi
Háziszolga, gyermek még,
Ki a kupákat megtölti
Borral, ha jön a vendég,

Egy apród, ki úrnőjének
Uszályával hengegett,
Bitangféle, talált gyermek,
Vakmerő is keveset,

Arca, mint két bazsarózsa,
Hogy a kánya csípje meg,
Leselkedik Katalinra,
Majd a nyomába ered.

Be gyönyörű lett a leány,
Büszke is, tűz vesse fel!
Hej, te szolga, kész a talány:
Próbálkozz szerencsével.

Jövet-menet egy sarokban
Átöleli derekát.
— Mit akarsz velem titokban?
Dologra fel, eredj hát!

— Mit? Hogy a gond ne emésszen
Folyton folyvást, nap mint nap,
Ne vess és csókolj meg engem,
Bár egyszer, az arcomat.

— Nem, nem ismerem e dolgot,
Hagyj békét s nyugtot nekem,

Ó, mert én az Estcsillagot
Halálosan szeretem.

— Ha nem tudnád, megmutatom,
Hogy mi is a szerelem.
Ne essék hát neked zokon,
S légy türelmesebb velem.

Ahogy a vadász az ágon
A madárnak hurkot vet,
Megsimogatod bal karom,
Majd átölelsz engemet.

Szemed merüljön szemembe,
Ihassam tekinteted,
S amint tartlak átölelve,
Két lábad megemeled.

Arcod ha felém közeleg,
A te arcod ráterül,
S nézzük egymást, míg az élet,
Mohón, telhetetlenül.

S a szerelmet, annak titkát
Hogy megismerd egészen,
Csókomra, amit a szám ad,
Csókkal válaszolj nekem.

Hallgatta a fiút a lány,
Bámult megrökönyödve.
Szégyenérzet gyúlt ki arcán,
Habozott: engedjen-e?

Aztán így szólt: — Felfigyeltem
Rád eddig is, te legény,
Sok fecsegésed élveztem,
S tán hozzám is illenél...

Van egy csillag, mely született
A végtelen homályból,
S most az árva tengereknek
Útjelzője, világol.

Nos, érte könnyes a szemem,
Titkon ezért lehunyom,
Tudom, hozzá siet minden
Hullám az óceánon.

Hát ő az, ki szerelmével
Elúzi a bánatom,
De az égre úgy fölivel,
Hogy én meg nem foghatom.

S ahogy hidegen tovaszáll,
Szomorúan néz felém,
Én öröktől szeretem már,
S ő távolodik egén.

Nappalom, akár a sztyeppe,
Olyan sivár, kietlen,
Éjjel esem bűvöletbe,
Jaj, miért is? Nem értem.

— Gyermekség csak, amit hallok,
Bujdossunk el örökre,
Nem talál majd sem itt, sem ott
Senki ránk, sem nevünkre.

Okosak leszünk, meglátod,
És vidámak szerfelett,
Szüleidet s a csillagot
Örökre elfelejted.

*

Már elindult az Estcsillag,
Lám, szárnyakat növesztett,
És csak egyetlen perc alatt
Bejárt több ezer évet.

Fölötte égő csillagok,
És csillagok alatta,
Futó villámként bolyongott
Az űrben fényalakja.

S látta — káosz birodalmán
Ahogy végigcsörtetett —
A teremtés első napján
Mint tűnnek fel a fények.

Tengermódra nőtt körötte
A fény árja, egyre gyúlt,
S míg őt a vágy röpítette,
A világ megsemmisült.

Ahol most van, ott nincs határ,
Szem nem láthat semmit sem,
Az idő hiába próbál
Megszületni: erőtlén.

Nincs egyéb, mint a fáradt éj,
Annak szomja kínozza,
S előttte ott tátong a mély
Felejtés óceánja.

— Oldozz föl, Atyám, engemet,
Terhes már az öröklét,
Áldani fogom szent neved,
Míg léssen föld, s léssen ég.

Ó, kérlek, adj nekem, Atyám,
Egy más sorsot, másat adj,
Hisz rég tudom, hogy te halál
És élet forrása vagy.

Vedd el halhatatlanságom
S tüzet égő szememnek,
Mert én felette kívánom
Az emberi életet...

Atyám, a káoszból jöttem,
S én oda visszavágyom,
A csend volt, aki szült engem,
S újból csendre szomjazom.

— Hyperion, mélység lelke,
Egymagad külön világ,
Ne várj tőlem semmi jelre,
Nem adhatok én csodát.

Mért akarsz te olyan lenni,
Mint a földi emberek?
Ott lenn halandó mindenki,
Meghalnak, kik születnek.

Ők csak légvárat raknak
Legszebb eszményeikből,
Ha a hullámok kimúlnak,
Nyomukban más hullám tör.

Sorsuk néha vidám és jó,
Balsors is sújtja őket,

Tér, idő — nem nekünk való,
S meghalni nekünk vétek.

A mát megszüli, tudhatod,
Az örök tegnap méhe,
Halál-éj ha megöl napot,
Új nap gyúl a helyére.

Létük örök, ó, azt hiszik,
De mind a sírba vesznek,
Minden meghalni születik,
S meghal, hogy szülessenek.

Hyperion, maradj, maradj,
Itt fönn minden ezt várja,
Az ősanyag formája vagy,
Az öröklét csodája.

...Kérj mást, ha nem elég, mi vagy,
Bölcsesség szíved vágya?

Hát adjak-e oly hangot neked,
Amelynek dallamára
Megindulnak erdők, hegyek,
S tenger szigetvilága?

Tettel igazolhatod-e,
Van igazság, hatalom?
S a megosztott föld lehet-e
Még egyszer birodalom?

Adok árbócot, sereget,
Indulj, menj. Bejárhatod
A földet, a tengereket,
De halált nem adhatok.

S kiért akarsz meghalni, mondd,
Fordulj, s nézz a földre le,
Vésd eszedbe végleg, hogy ott
Mi vár az életedre.

*

Hyperion visszafordult
A kiszabott helyére,
S akár tegnap, ismét kigyúlt,
És szétterült a fénye.

S az alkony után este lett,
 Osonva jött az éjjel,
 A tengerből a hold kikelt
 Reszkető, sápadt fénnel.

A fák között az ösvények
 A fénytől felszikkasztak,
 A hársfasor nyújt rejteket
 Egy szép fiatal párnak.

— Ó, fejemet hadd kebleden,
 Hogy megpihenjen, drága,
 És búbáj legyen testemen
 A két szemed sugára.

Hideg, hűvös fényvarázsod
 Hatoljon az elmémbe,
 Felejtsem a bút, bánatot,
 Nyugodt lehessenek végre.

Maradj itt, mellettem ülve,
 És tedd, a bú ne fájjon,
 Mert első szerelmem vagy te,
 És legutolsó álmom.

Hyperion mindezt látta,
 Hogy kigyúlt az arcuk is,
 Megölelik egymást, vágyva,
 Egyé vál a két hamis.

És rájuk virág-permeteg
 Esőz, a hárs virága
 Hull, hulkodál a két gyermek
 Fürtös, hosszú hajára.

A lány bódulat-ittasan
 Felpillantott az égre,
 Ott az Estcsillag magasan,
 S a lány esdekel, kérve:

— Szállj alá, szép Estcsillagom,
 Itt egy sugár, azon jöjj,
 Hatolj át illatos lombon,
 S éltem fölött tündökölj.

A csillag a fényét szórja,
 Erdőn, dombon szétterül,
 Rávetül a hullámokra,
 Míg magányuk elmerül.

Most nem szállt le, amint régebb,
 Nem vágyta tenger árját:
 — Agyag-báb, számít-e néked,
 Én-e, vagy más a mátkád?

Nektek a föld szűk lakotok,
 És ál-mámorban éltek,
 Az égben, fönny, én más vagyok,
 Halhatatlan és hideg.

(1883)

A fordító jegyzete

A vers nyolcvanegyedik versszaka után két különálló sor látható:

Kérj mást, ha nem elég, mi vagy,
 Bölcsesség szíved vágya?

Eme két sor valójában a nyolcvanegyedik versszak harmadik-negyedik sora helyébe kívánczik: úgy fordítottam, hogy ritmus és rím szempontjából is oda találjon. Tehát a nyolcvanegyedik versszak így is felfogható:

Hyperion, maradj, maradj,
 Itt fönny minden azt várja,
 Kérj mást, ha nem elég, mi vagy,
 Bölcsesség szíved vágya?

Az Eminescu-filológiában több hasonló eljárás fordul elő, a kritikai kiadások tartalmazzák is a fontosabb eltéréseket.

Ráduly János

Stănescu — Eminescuról

Nichita Stănescu (1933–1983) a román költészet másik nagy óriása, mindig csodálattal hajolt meg az eminescui életmű előtt. Néhány meglátását az *Antimetafizika* című kötetéből válogattuk, amelyben Stănescu válaszol Titu Aurelian Dumitrescu kérdéseire, s amely magyarul is hozzáférhető: a Kriterion Könyvkiadó gondozásában jelent meg 1987-ben Bíró Béla fordításában.

Íme, az egyik vallomáserejű megnyilatkozás: „Nincs olyan nap, hogy legalább egyszer ne hivatkoznék rá, bármiről legyen is szó. Voltak egész időszakok az életemben, amikor szinte testi valójában érzékelttem a jelenlétét. Eminescu sokkal közvetlenebb lángelme, mint amilyenek az életében készült fényképek, illetőleg a halála után született művészi ábrázolások mutatják. Olyankor érezni, hogy kezében oly eleven a vers, hogy a klasszikus formát lerázva tör a végtelen térbe, érezni megkeseredett, szomorú lelkét és lépten-nyomon szellemi erejét, páratlan éleslátását.”

Beszélgetés közben az úgynevezett „alapkönyvek” is szóba kerültek: olyan alkotók művei, amelyek meghatározó jelentőségűek voltak a költői pálya kialakulásában. Stănescu, aki Eminescu verseit „betéve tudta”, ezt mondta a költő-előd 1883-ban megjelent *Poesii* című kötetéről: „A KÖLTEMÉNYEK a román irodalom vonatkozásában minden kétséget kizáróan alapmű.”

Az interjúkészítő Dumitrescu egyes Eminescu-versek iránti vonzalmáról is érdeklődött. Stănescu az *Óda*, a *Szonettek*, az *Estcsillag* mellett a *Kámadéva* című verset is megnevezte. Azt értékelte benne „...ahogyan a költői képzelet és látomás hirtelen átvált jelen idejűvé, és a shakespeare-i újjáalkotás vagy a Baudelaire-vers mindenben egyenlő párjává magasodik. Továbbá megjegyzem a *Kámadéváról*, hogy rendkívül magvas költemény, de a benne rejlő magvakból csupán néhány csírázott ki az Eminescu utáni költészetben, a többi viszont a közeli vagy távoli jövőben fog kihajtani”.

Nos, ennek a rendkívül jelentős versnek eddig — tudtommal — négy magyar fordítója akadt: Brán Lőrinc (1909), Kara Győző (1923), Kibédi Sándor (1934), Franyó Zoltán (1955).

Az 1966-ban megjelent *Eminescu költeményei* című összesítő kötetben a már Franyó-féle magyar variáns látott napvilágot.

Közöljük — a magunk tolmácsolásában — a vers újabb magyar változatát.

Mihai Eminescu

Kámadéva

(Kamadeva)

Hogy szerelem bánatával
Gyógyítgassam szegény lelkem,
Kámát hívtam éjjel, jöjjön
Kámadéva, hindu isten.

Jött is, édes, büszke gyermek,
Jött is papagáj-lován,
Csalfa mosolyok derültek
Korállszínű ajakán.

Szárnya van, s táskája mélyén
Nyíl helyett virág fakad,
Mérges növény, a nagy Gangesz
Partján szedte azokat.

Íjára tett most egy szálat,
S célzott, épp szíven talált,
És azóta álmatlanul
Sírom át az éjszakát.

Jött, hogy leszámoljon velem.
Büntet mérgezett nyila,
Ő büntet, a kék eget s a
Meddő ábrándok fia.

Ráduly János fordítása

Kis jegyzet

A fenti, *Stănescu — Eminescuról* című közleményem a *Romániai Magyar Szó* Szabad Szombat mellékletében látott napvilágot (27. szám, 2000. július 8-9.). Igazolni próbáltam, hogy a modern román líra egyik legnagyobbja valóban fölismerte a nagy előd „szellemi erejét, páratlan éleslátását.” Így válhatott korunk egyik legnagyobb lírikusává.

Élő néphagyományok

Asztalos Enikő

Erdélyi néprajz marosszéki gyűjtésekben
III.

A Kis-Küküllő mente székely népviselete

Bevezető

A tájegység a Kis-Küküllő menti dombság nagy területén fekszik. Keleten Marosszék, nyugaton Aranyosszék határolja, tehát az itt gyűjtött anyag a Makfalvától Magyarkirályfalváig terjedő földrajzi területről származik. A vidéket a Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötete így határozza meg: „A Kis-Küküllő völgyének torkolattól a Székelyföld határáig húzódó szakasza, illetve ennek környező vidéke... Erdély legkorábban magyarok által benépesített vidékei közé tartozik. A 16–17. század háborúiban lakossága sokat szenvedett és pusztult. Ma [...] vegyes magyar—román népességű.”

A magyarság néprajzi térképe Királyföldnek (Szászföldnek) nevezi. Vízköz—Víz mellék a neve a dr. Kós Károly — Szentimrei Judit — dr. Nagy Jenő könyvének térképén. Így a terület keleti része Marosszékkal és Udvarhelyszékkal (a Sóvidékkel) határos, a másik a szász vidékkel, ezért teljesen más jellegű a két tájegység népviselete. A Felső-Küküllő mentén levő, azaz a Balavásár, Erdőszentgyörgy, Gyulakuta vásárosközpontokhoz tartozó falvakban a viselet a nyárádmentihez és a sóvidékihez hasonlít. A továbbiakban az innen gyűjtött anyagról lesz szó. Itt a székely kismesterek az 1920-as évekig vettek részt a vidék népviseleti darabjainak az előállításában. A helybeli szűcsök, bundakészítők, varrónők mellett átjártak ide a Székelyföldről a harisnyaszabók, lájbivarrok, valamint a Kis- és Nagy-Küküllő mentiek is tőlük rendeltek ruhadarabokat. Székely kapcsolatokra utal a székely lájbi, a tászlis ing, a főköttő, s a Székelyföldről hordtak át szőtt anyagokat. A hagyományos öltözetet az 1930-as évekig mindenütt viselték, teljes kivetkezés csak az 1960-as évektől történt, de az idősök máig megőrizték viseletüket vagy annak egyes darabjait, s konfirmálásra, falunapokra, ünnepélyekre felveszik, a fiataloknak átadják, s még újak is készülnek ilyen alkalmakra. A díszítés falvanként különbözik, mindenik iparos vagy varrónő a saját ízlését érvényesítette, s alakította a falu viseletét, amely alapjaiban a középkori nemesi-polgári hagyományokra utal.

1990 óta közöl a *Népújság* megyei hetilap melléklete néprajzi gyűjtéseimből. 2000 után kért meg Bodolai Gyöngyi szerkesztő-újságíró, hogy gyűjtsem össze a megyéből a régi, eredeti népviseleteket. A Nyárád mentével kezdtem a gyűj-

tést, és az összegyűjtött anyag minden részlete megjelent a Népújság *Harmónia* című mellékletében, állandó néprajzi rovatban. A 2009 őszi összegyűjtött anyag *A nyárádmenti székely népviselet a XIX. század végétől a XXI. századig* címmel 2015-ben könyv formájában is megjelent az Erdélyi Gondolat Kiadónál.

A következő tájegység, a Kis-Küküllő mente népviseletének összegyűjtése két évnyi munkát igényelt, 2013–2014-ben, a *Népújság* ezt is közölte. Hatása sem maradt el, a tánccsoportok, énekkarok kezdtek a megjelent anyag alapján átöltözni régi, részben már kihalt, eredeti népviseletükbe. A gyűjtés most a Felső-Marosmentén folytatódik. Jelen kiadvány tehát a 2013–2014-ben gyűjtött népviseleti tanulmányokat tartalmazza. Azóta idős lelképásztörök és tanerők, akik adatközlők szerzésében segítettek, nyugdíjba mentek, s az idős adatközlők egy része elhunyt. A könyvre igényt tartanak a közösségek a megújuló kultúrtevékenységek számára.

A szerző

Kis- és Nagy-Küküllő közének székely népviselete

Bözödújfalú népviselete

Bözödújfalú a Kis-Küküllő mellett, Erdőszentgyörgy közelében fekvő falu volt, melyet 1989 végén bontottak le és árasztottak el vízzel. A lakosság szétszóródott, s rokonoknál vagy a közelben-távolban telepedtek le, de évente összegyűlnek a vízből kilátszó templomtorony s a falu mellé épített siratófalnál megemlékezni szülőfalujukról. Ott született, s életük felét Bözödújfaluban leélt adatközlőktől jegyeztem le hajdani népviseletüket.

Bözödújfalusi férfiak 1930-ból

A fiatal fiúk zöld, az idősebb férfiak szürke, az öregek fekete kalapot hordtak. Katonai sorozáskor a legények bokrétát kaptak a szeretőjüktől a kalapjuk mellé, amit a faluban készített egy asszony művirágból, gyöngyökből, tenyérsyi nagyságúra méretezve, közepén kis tükörrel. A téli bundasapka fekete volt. Hasított ingben jártak kicsi gallérral, a mellrészen apró, levarrt rakásokkal, alatta keresztpánttal. Eresztett vállú ing volt, bő ujjú, két gombbal záródó kezelővel. A férfilájbí fekete posztóból készült, zsinór nélkül, bal mellén díszzsebbel, benne zsebkendővel. A gyapjúholmit Kibéden ványolták és a gyapjút is ott fésültették meg. A fehér harisnyát fekete zsinór díszítette, kacsaringókkal. Ezt aztán felváltotta ott is a szürke vagy fekete háziposztó priccsesnadrág. 1960-tól posztópantallót kezdtek hordani. A lábbeli itt is a bakancs volt viselőnek, a pásztorok bocskort varrtak maguknak. Az ünneplő fekete, kemény szárú bokszcizma volt. Nyáron a régiek a XX. század elején vékonyabb bőrbakancsot viseltek. Télen posztókabátot hordtak, szürkét a fiatalabbak, feketét az idősebbek. A mai öregek nagyszülei az 1900-as évek elején zsinóros posztókabátban jártak, a zsinór az ujjára, a gallérra és a zsebekre volt felvarrva. 1960-tól díszítetlen háziposztó kabátot csináltattak ványolt posztóból, gombokkal, két felső és két alsó zsebbel. A bundalájbí kívül cájg anyagból készült, bundával bélelve, báránybőrből. A télikabát bundás volt, szintén báránybőrből, de fordított bőrből, hogy meleget tartson. Az 1940-es években fekete plüsskabátot is hordtak, fekete, bolti zsinórral díszítve. A falu híres priccsesnadrág- és kabátvarrója Mózes Elek szabómester volt.

Lányruha 1960-ból
(Néhai Papp Zsófia szőtte, varrta)

A bözödújfalusi, 1989-ben lerombolt falu női viselete hasonló volt a nyárádmentihez. A leányok két ágba font haja végét szalagcsokor díszítette ünnepeken, hétköznapiokon hátul felkötötték, hogy a fonat ne zavarja őket a munkában. A leányok világos színű, az asszonyok sötétebb, s az idősek fekete fejkendőt viseltek. Szövetanyagot vásároltak, s a szélét saját maguk hímezték ki cérnával, selyemmel, a barnát fehérrel, a szürkét is fehérrel, a feketét fekete selyemmel.

Apró levélformákból álló szegélymintát varrtak a kendőkre. Pártát csak a csőszleányok viseltek, a műmagyar ruha maradványaként pirosat, fehér gyöngyökkel kivarrva, 1968-ig. Asszonyoknak itt is szégyen volt fejkendő nélkül járnia. Hasi-tott, mellévarrott ingben jártak, a régebbiek nyakát csak egy pánt fogta körbe, később gallért is varrtak rá. Bő ujjá közelővel csukódott. A régiek, a század elején sötét színű, hosszú, bokáig érő szoknyát viseltek. A szoknya itt is megrövidült az 1930–1940-es években, lábszárközépig. Az anyák piros fejtős háziszóttos szoknyát készítettek lányaiknak, főleg barackmagos mintával, az aljára bársonyszalagot varrtak, esetleg szatént. Szélesebb, ferde szalagot is tettek olykor a bő szoknyára. Alája régen csak egy, 1940 után két alsószoknyát vettek fel, egy szűket és egy bő, ráncba húzva, csipkeszegéllyel. A lányok lájbija a szoknya szóttos anyagából vagy piros bársonyból, esetleg szaténból készült, az időseké szövetből, fekete bársonyból, szaténból, szalagpánttal díszítve. Divatba jött már a XX. század elejétől a blúzok viselése, hegyes gallérral, szűk, hosszú ujjakkal, testhez simuló szabással, szövetből. Az ünneplőt gyöngyök díszítették, a galléron voltak fekete, apró gyöngyök, virágok, levelek, s néha a mellényre is rátették. Elöl végig bevont gombok voltak rávarrva. A régi öregek viselőnek gyapjúsurcot szóttak, az ünneplő fekete selyemkötényt levasalt rakásokkal. A fiatalok is lerakott selyemkötényt varrattak, csak világos anyagból. 1930–40-től a leányok fehér vászonkötényt hímeztek ki pirossal, fekete pamuttal körülvarrva.

A mintákat egymástól másolgatták le, s kikeményítve, levasalt rakásokkal hordták. Patentharisnyával száras cipőt viseltek, a régiek félcipőt is, az '50-es évektől pedig szandált. 1950 után kezdtek a nők is csizmát csináltatni, előbb kemény szárút rendeltek táncba, templomba menni hideg időben, majd puha szárúra váltották. Szvettért, hárászkendőt viseltek télen, de háziszóttos posztókabátot, bundakabátot is. A szövetkabátokat Szabó Sükösd Mózes szabó varrta, a női ruhákat a felesége. A fekete plüsskabátot a nők télen kizsinórozva, zsinórgombokkal, zsinórakasztóval viselték az '50-es évekig. A népviselet levetése az 1960-as évektől kezdődött, a nők rakott szoknyákat varrattak Papp Zsófia varrónővel, ezután pedig egybevarrt nyári ruhákat hordtak. Ha a falut le is romboltatták, a viselet emléke még él a mai 60-70 évesek körében, s csak remélhetjük, hogy unokáikat felöltöztetik a régi ruhák mintájára szerepelni, óvodai, iskolai előadásokon ott, ahol most laknak.

Kis-Küküllő mente székely népviselete

Gyulakuta népviselete

Gyulakuta község a Kis-Küküllő mellett fekszik, országút halad át rajta Szováta irányába. Orbán Balázs hegyes-völgyes vidékként emlegeti, amely a Partium nevet viselte, csak később csatolták a Székelyföldhöz, Udvarhelyszékhez. Ma Maros megyéhez tartozik. A férfiviselet hasonló a közelében levő nyárádmentihez. Az 1920-as években a férfiak csak fekete kalapot viseltek, amelynek szalagjára katonai sorozáskor a szeretőjük muskátlibokrétát tűzött. Ez a divat aztán 1945 után elmaradt. A leányok az 1950-es évek elején a Katalin-

napi vagy nyári vásárokon szív alakú pogácsát kaptak a fiúktól, s cserébe karmantyút horgoltak a szeretőjüknek körben a csuklóra, színes gyapjúból, csíkokban, és díszsebkendőt hímeztek nekik keresztszemes mintával, a mellényük felső zsebébe. Télen fekete kucsmát, nyáron szalmakalapot hordtak a férfiak. Ingük a XX. század elején kenderből készült, később vegyes kender-gyapot anyagból, s az ünneplő gyolcsból. Szabása mellévarrott, karöltő nélküli, előbb csak keskeny pánt volt a nyakán, majd az 1950-es évektől gallér. Jellegzetesége, hogy az ing vállán és csuklóján a faluban lakó hozzáértő varróasszonyok túvel felszedték az apró ráncokat, s géppel letűzték, így szép buggyos ujjú lett a férfing. Hasított, bebújós szabású, de nem voltak hajtások a gombolás mellett, hanem dupla visszahajtása kacsaringósan géppel volt letűzve, bármilyen anyagból (kenderből vagy gyapotból) készülhetett. A gyolcsing szabása sem változott az 1950-es évek után. A vőlegény-inget fehér, keresztszemes, apró tulipános-rózsás mintával díszítették a gallérján és a mellén. A fiatalok színes, piros, zöld lájbit viseltek kacsaringós zsinórdíszítéssel, az idősebbek csak fekete háziszótttest, zsinór nélkül. Hogy később nagyobbítani, szélesíteni lehessen, hátul közepén kétujjnyi pántot varrtak bele, s pecket a hát közepére, hogy azt kienvedve bővíteni lehessen. 3-4 gomb volt a lájbin, s kihajtott gallér, felső bal oldali és két oldalzseb. Ezeket Pakulár Béla helyi szabó varrta, de jöttek időnként más falvakból is szabók, akik megszálltak rokonnál, ismerősnél, s megvarrták a háziposztót. Volt fenyőágas szövésű is, de a legtöbb sima, s Kibéden fésülték hozzá a gyapjút. A harisnya színe csak fehér volt ünneplőnek, sötétebb viselőnek, kevés vékony bébi-zsinór díszítette, kacsaringókkal. A használt, meggyérült nadrágot hordták mezei munkára, vásárra menet. 1950-től itt is bejött divatba a priccsesnadrág, de a harisnya mellé, amit nem iktatott ki a viseletből. Az ujjas is háziszótttest, a viselő pedig firiskó. Színe fekete, szürke, házilag festve, díszítetlenül, kihajtott gallérral. Bundamellényt vettek télen alája, ha nem volt nagy hideg, csak kendervászon béléssel viselték. Csizmát hordtak télen, de a viselő bakancs volt, s a háziszandált nyárára húzták fel.

Férfi kislánnyal 1952-ben
(Fazakas Ilona gyűjtése)

A gyulakutai női ruhákat a helybeli varrónőknél rendelték meg a XX. század elejétől. Híres varrónők voltak Varga Mária, Molnár Józsefné, akikkel ingeket, szoknyákat varrattak, s a néhai Császárné Pakulár Irma a székely ruhák készítője volt. A népviseletet 1950-ben cserélték polgári ruhára. A fejkendő nagyünnepelőnek hímezetlen, fényes, vékony bársony anyagból készült, a mindennapi és kisebb ünnepelő pedig apró virágokkal hímezett, körben szegélymintával díszített, az életkorhoz illő volt, rendelésre készült, a fiataloké világos: drapp, zöld; az időseké fekete. Gyöngyöt mindenki viselt, a leányok pirosat, egy- és kétsorosot, a fiatalasszonyok átlátszó üveggyöngyöt, a nagymamák szalmagyöngyöt

Gyulakutai nagyleány népviseletben

és gömbölyűt is, vegyesen, mind vásárból vett holmit. A női ing is hasított szabású volt, a válla leszedve apróra, de nem varrták le a szedést, mint a férfiingen. A csukló irányában szűkült a szabása, s mandzsettával zárult. Elöl, a hasíték mellett a dupla anyagot kacskaringós gépi levarrással díszítették. Anyaga régebb csak kender, majd az ünnepelő gyolcs anyagból készült. A XX. század eleji lájbikat fekete bársonyból varrták, apró gyöngyökkel díszítve az időseknek, a fiatalok piros, zöld lájbit varrattak, béléssel, fehér vagy arany színű zsinórral díszítve, az is bársonyból készült. A fejtőből szőtt háziszótttest hétköznapiakon viselték, díszítetlenül. Az alsószoknya régen vastag kender, majd vékonyabb kender, végül gyolcs, s ünnepekre kettőt is felvettek, hogy kitartsa s billegtesse a szoknyát járás közben. A XX. század elején a kenderszoknyát házilag festették meg zöld, barna, fekete színűre. Az ünnepelő fejtőből szőtt, sima, a derékpántnál ráncolva vagy lerakva, derékpántba fogva készült, elől csukódva, a kötény alatt. A legaljára pántlikát varrtak, kissé eltérő színűt. Volt selyemszoknya is, fényes szaténból, mindenki varratott ráncosat és lerakottat is. Özvegyasszony haláláig feketét viselt. Mindkét kötényt hordták, a kerek szabásút is, körben fodorral, s a szögletest is, jobb-bal felől 2-3 lerakással, alul hajtásokkal, ünnepelőnek selyemből, csipkésen, viselőnek háziszótttesből. Még a férfiak is feltették a mezőre, védte a ruhaneműt. A székely ruha a konfirmáláson 1940 óta hagyományos viselet, Péterffy Kálmán, Várbeli István elhunyt lelkész s a 30 éve itt szolgáló

Csalóka Zoltán tiszteletes is így konfirmáltatja az ifjakat. A fiúk harisnyában, a lányok háziszőttés, kicsi koszorús, barackmagos, kockacukros mintájú szoknyában jelennek meg, a szoknya alján 10 cm bársony, fölötte hajtás, azon felül keskenyebb bársonyszalag van, s ráncolják, nincs lerakva. A lájbi ugyanabból a szőttésből készül, nem gyöngyös, hanem fekete zsinór díszíti körben. Csizmát, száras cipőt, régebb szandált is Vásárhelyről rendeltek. A hárászkendő mellett rövid háziszőttés kabátot viseltek, derekán övvel, és bundalájbit, gallérján, karján fehér báránnyal díszítve.

Hármasfalu népviselete

A Kis-Küküllő völgyének Marosszékhez tartozó részén fekszik Hármasfalu, amely az 1968-as megyésítéskor egyesített Atosfalva, Szentistván és Csokfalva településekből áll, s közigazgatási szempontból ma Makfalva községhez tartozik. A három egykori falu népviselete nem teljesen egyforma. Leghagyományőrzőbb Atosfalva, s a legtöbb tanult ember Székelyszentistvánról került ki. Hármasfalu lakossága református, unitárius és római katolikus vallású.

Mindhárom faluban a fiatalok zöld kalapot hordtak, Szentistvánon sorozáskor zöld bokrétát kaptak a kalapjukra a szüleiktől, amelyet a faluban egy aszszony készített árvalányhajból, közepében kis tükörrel. Atosfalván és Csokfalván színes selyemvirágokból, néha gyöngyvirággal, levelekkel összerakott tükörös bokrétát viseltek, amit a vásárból vettek. A csokfalvi legénykék kis karimájú kalapján szalag helyett zsinór futott körbe. A zöld kalap szalagja a zöldnek egy másik árnyalata volt. Katonaság után már nem tettek bokrétát, s az öregek átadták a sajátjukat a fiataloknak. Szentistvánon a lány vasárnap egy szál virágot tűzött kedvesének a kalapjába. Húsvétkor Atosfalván a lányok rozmaringból és muskátliból összeállított kis csokrot adtak az őket meglocsoló legények közül a kiválasztottnak, s így két-három csokor is került egy kalapra. A csokfalviak szerették a kibédi Suba kalaposmester zöld kalapját, amelyen hátul harmonikaszerű csokros hajtások voltak sötétzöld szalagból. A fiatal házások is zöldet viseltek itt, egyesek zsinóros vadászkalapot, később barnát, az idősek feketét.

A férfing mindenütt mellévarrott, bebújos, eresztett vállú, bőven ráncolt. Nyakán csak visszatűrt pánt volt, nem volt szabott gallérja. Az ünneplő gyolcsing elejét kidíszítették öt-hat vagy csak három-három letűzéssel a gombolás két oldalán. A hajtások közé stikkolást hímeztek, s a mandzsettán is szerepelt az ujjnyi széles stikkolás. Főleg a vőlegényinget díszítették ki nagyon.

A lájbi háziszőttés, Hármasfaluban mindenütt a piros fejtőt feketével szőtték össze kétnyüstösen. Ezt 30 éves koráig viselte a férfi. Kihajtott, sálszerű vagy szögletes gallérral, esetleg gallér nélkül is készítették, kis felső zsebbel. Főleg kék színű, ritkábban zöld, s fekete zsinórral dúsan kidíszítették, 1940 után tulipánokkal is. Díszként a mellényre fémgombokat varrtak, tetejükön pillangóval, virággal. 30 éves kora után a férfi fekete lájbit hordott, ennek hátát 1950-től selyemből varrták, bélése feketére festett gyolcs vagy selyem volt, viselőjének a módja szerint.

A posztóholmit a háziasszony szőtte, a gyapjút Makfalván és Kibéden fésülték, ványolták, régen Atosfalván is Gálnál. A harisnya ezekben a falvakban is a

legrégebbi és a legtovább élő ruhadarab, az ünneplő hófehér gyapjúból készült, sima szövessel. A fiatalokéra kék zsinórt varrtak oldalt, ami hátul farkközépen körbement. Szentistvánon a legényeké piros zsinórral volt díszítve a zseb alatt, háromlevelű lóhere alakban, Csokfalván kék zsinór futott körbe a nadrágon kétsoroson, s elöl nagyon kidíszítették egyik felől, ahol a zsebe volt. Máshol elöl minta nem, csak szegély volt a zsebre rávarrva. Az idősebbek fekete zsinóros harisnyát hordtak mindenütt, a két szélén lefele, hátul középen körbefutott a zsinór, s a zsebet csak beszegték. A fiatalabbak ezt is díszítetlen szürke priccsesnadrágra váltották át.

Szentistváni nagyleány 1930-ban
(Kiss Dénes gyűjtése)

Az ujjas is gyapjú háziszóttos, három-négy gombbal, három zsebbel; Szentistvánon sima szövésű, s a módosabbak elöl vitézkötéssel díszítették, Csokfalván magyar idő után vitézkötést tettek rá egy szál fekete zsinórból. Télen báránybőr bélést gomboltak bele, vagy bundalájbit vettek alája, esetleg flanelbéléssel viselték. A fiatalok kovásznai posztóból varratták, gyapotbéléssel. Télen szokás volt báránybőr gallért tenni rá. Híres néhai szabók voltak: Borbély Ferenc és apósa Makfalván, Madaras Ferenc és Kádár Gergely. Atosfalván barackmagos és fenyőágas mintával szőtték az ujjasokat. Bundalájbit, rövid bundát viseltek télen, s Csokfalván Orbán Ferencnél kozsokot varrattak, bokáig érő bundát, de volt szokmány is házi posztóból. Kádár Gyula is Csokfalván dolgozott, híres szűcs volt.

Viselőnek lágy szárú csizmát, bakancsot, ünneplőnek kemény szárút készítettek, s 1960-tól bürgercsizmát, fűzőset is. A régi viselet 1970-ig élt, de a fiatalok most ismét ujjasokat varratnak.

A női viselet Hármásfaluban is a pompás székely viseletek közé sorolható. A lányok két ágba font hajukban piros masnit viseltek. Mindhárom faluban a XX. század elején főkötőt tettek az új asszony fejére felkontyolásakor. Anyaga fekete selyem, szalagokkal, csokrokkal. Szentistvánon a falra akasztott, üvegajtós dobozban őrizték. Apró gyöngyök s lecsüngő szalagok is voltak rajta, de mind fekete színűek. Az esküvő utáni első vasárnap ezzel vitték templomba az új asszonyt,

anyósa és násznagya kíséretében, s később a násznagyasszonyok kölcsönkérték lakodalmi fejdísznek. Az öregasszonyokat a főköttőjükkel temették el, ezért ma csak az emléke él a szép fejdísznek. Csokfálván az ünneplő fejkendő szórdelimből készült, selyemesíkokkal, apró mintákkal, egy-két asszony még megőrizte őket. A régiek Atosfálván is szórdelint viseltek, majd szövetkendőt vettek, szélein selyemcsíkokkal, gyári hímzéssel, s ezzel a kendővel temették el őket.

Az 1960-as években, amikor még nem volt kapható ez a fejkendő, szövetanyagra hímezték ki a régiek mintáit, s ezzel templomba, esküvőre, kereszte-lőbe is jártak. A viselőkendőt vászonból vágta ki és szegték be mezei munkára, de akinek volt a nagyanyjától örökölt, régi fejkendője, azt tette fel a kinti munkákra is.

A XX. század elején a legáltalánosabb a gyökérgyöngy (korall) volt, a fiatalok később is ezt vették a vásárból, 2-3 sorosat. Az ing mindhárom faluban mellévarrott, magas nyakú, álló gallérú, két-három gombbal, csipke nélkül. A gallért gépi hímzés díszítette, ökörhúgyos (kacsaringós) mintával, s a mellén a lerakásokat is cikcakkos vagy stikkolós díszítés jellemezte Atosfálván és Csokfálván. A vállrész szabatlan, dupla anyagú és bőven ráncolt, vagy mandzsettával, de inkább gumiba húzva, fodros csipkével az ujjak végén, amit felhúztak, hogy bőven buggyos legyen. Blúzt is viseltek a XX. század eleje óta, mindenütt háziszóttos, festett anyagból, ünneplőnek bársonyból, selyemből, diftintből. Szabott ujjú, magas nyakú, karcsúsított, kívülhordós ruhadarab volt, kiemelve a női termet szépségét. Hosszú ujjá széles, könyökig érő mandzsettával csukódott, buggyosan a könyök alatt, vállban bőven ráncolva vagy lerakással díszítve a válltól lefele, a mellrészen kieresztve, s a derékban nagy rakásokkal leszűkítve. 10-12 cm-re borult rá a szoknyára. Lájbit az inghez viseltek, a blúzhoz nem. Anyaga háziszóttos, mismással bélelve. Magyar gyászszalaggal díszítették, ami fekete alapon piros rózsás, zöld leveles, s a három szín érdekében fehér gyöngyvirágok beillesztésével készült már az 1924-25-ös konfirmáláskor. Volt bársonylájbi is és szövetlájbi ugyanúgy díszítve, néha spriccelt bordás bársonyból is, aztán fehér, majd fekete zsinórdíszítést tettek rá, de csak 1935-től. Csokfálván a zsinórból virágmintát formáltak, piros lájbira egy-egy szál virágot varrtak kétfelől. A kendervászon bélés sem volt ritka, hogy jó tartása legyen a lájbinak. Szentistvánon az ünneplő szóttos volt, simán szőve. A lányok pirosat, az asszonyok kéket, az idősek feketét hordtak, szalagdísszel, mellé csokrosan, virágszerűen helyezett zsinórral. Az alsószoknya alá inget vettek háziszóttosból vagy gyolcsból, vállán pánttal, s simán leért térdig, alján házi csipkével szegve. Két-három alsószoknyát is vettek rá, a 40-es években kendervászonból, hogy kitartsa a szoknyát. A sovány nők kikirit tettek a derekukra. Ez egy derékra kötött pánt volt 10-15 cm szélesen összeráncolt gyolcs vagy mismás anyagból, a csípő szélesítésére. Pendelyt hétköznapi hordtak a viselő szoknya alatt, házigyapotból szőve. A fersing, azaz szoknya a XX. század elején háziszóttos gyapotanyagból készült, ráncolva, oldalt gombolva. Legalulra kefezsínórt varrtak, föléje egy szélesebbet, vagy az alján bársonyszegéllyel, s fennebb egy keskenyebb csíkkal. Anyaga később lerakott szövet, elején simán hagyva a kötény alatti részt, s oda egy rózsát varrtak alul, középre. A selyemszoknyát ráncolták, s ehhez lerakták a kötényt. A kötény viselőnek gyapjából szőtt „szőrkarinca” volt, alján három fekete csíkkal, kétfelől ránccal, elöl simán varrva.

Az 1900-as évek elején fekete, fodros kötényt viseltek, ráncolt derékkal, körbevarrva két sor fodorral. A mindennapi kötény a szoknya háziszóttos anyagából készült, az ünneplő lerakott selyem anyagból, szélén kézzel horgolt csipkével. Színes szoknyához fehér kötényt kötöttek, ez szögletes szabású volt. Csokfalván néhai Szabó Lajosné varrt fekete, apró mintás kötényeket 1920–30-ban. Szoknyát köténnyel a fiatalok az 1950-es évektől már nem hordtak, de az öregasszonyok még az 1960-as években is ezt viselték. Híres varrónők voltak: Bíró Juliánna, Piroska Judit, Farkasné Török Irma, s jelenleg is varr Sükösdné Nemes Erzsébet, Cserkész Etelka.

A kivetkőzés már az 1930-as években elkezdődött, de egyes ruhadarabok tovább éltek, s az ún. „székely ruhát” ma is megvarratják a fiatalok.

**Szent István-nap,
koszorúzási ünnepély 1999-ben**

A női téli viselet: a kabát, az ujjas is háziposztóból szőtt anyagból készült, zsinórdísszel, fekete gombokkal. Karcsúsították derékban, feketére festve viselték, de nem mindenki díszítette. Hossza körülbelül a derék alatt 25 cm volt, s ezt a ruhadarabot is háziszabókkal varratták. A hosszú kabát már az 1940-es évektől megjelent, kovásznai posztóból készítették.

A dédnagyanyák nagykendőt viseltek télen ványolt háziszövetből, amely jó puha és meleg rojtos kendő volt, s a fiatalok háráskendővel is jártak. A nők mindhárom faluban hordtak bundalájbit, néhai Bódi András készítette a nagyon szép, selyemmel hímzett lájbikat. Nyakán körbe és a karöltőjén fehér prémmel díszítették, bőrgombokkal, bőrfülekkel csukódott. Két zsebén elöl s a hátán fent és alul gazdagon hímezték színes selyemmel. Bekecset is viseltek a nők, de azt nem hímezték. A magas szárú cipő itt is a régi viselethez tartozott, nyáron is ezzel mentek templomba. Csokfalván lágy szárú fekete csizmát is hordtak közép-magas sarokkal, a térd alatt kétujjnyi piros bőrcsíkkal díszítve. Nyáron bőrszandált készítettek fiatalpal, de a lábujj nem látszhatott ki belőle, ezzel kímélték a negyvenes években a csizmát, cipőt. Szentistvánon puha szárú piros csizmára nem emlékeznek, valószínűleg csak rendelésre készített, ezerráncú, he-

gyes orrú kemény szárút viseltek, amit Makfalván, Erdőszentgyörgyön, Gyulakután a vásárból vettek, vagy onnan rendeltek. Félcipőt is varratnak fekete bőrből, lapos sarokkal. Atosfalván mindkét fajta csizmát viselték, a puha szárút és a kemény szárút is, de az utóbbit ráncok nélkül. Csak a jómódúak hordtak csizmát, a makfalvi csizmadiánál rendelték meg, drága portékának számított.

A hármassfalui mai székely ruha a hagyományokra épül. 1990 óta Kiss Dénes református lelkipásztor bevezette a székely ruhás konfirmálást, amely a szentistváni templomban történik a három falu konfirmandusaival virágvasárnapon. Ezt a szép ünnepi ruhát aztán minden nagyobb ünnepen is felveszik: március 15-én, augusztus 20-án, falunapon, testvértelepülések látogatásain, s van, aki ebben vesz úrvacsorát továbbra is a református és az unitárius egyházban. A ruhák egy részét a fiatalok a családból öröklik, mások szövetik és varratják a faluban, s van, aki kölcsönkéri. A ruha a régi viselet mintájára készül, az inget kivéve, mert az már többnyire „sima”, azaz karöltős, bolti ing néha a lányoknál is. Sükösdné Nemes Erzsébet még a tavaly is szőtt: két szál piros fejtőt váltogat előre összesodort piros-fekete színűvel, s ez szép mintát ad ki fiú- és leánylájbinak s szoknyaanyagának. Sokat varrt és szőtt a sógornője, Sükösd Klári is, aki 8 éve halt meg. Újabban Kelemenelkéről is vásárolnak szöttes ruhaanyagot. A díszítésre az jellemző, hogy a fiúk piros lájbija gazdagabb zsinórozású, s a zsinór is vastagabb szálú. A fiúk Kovásznáról hozott abaposztó harisnyát viselnek. A lányok mind piros-fekete mintás lájbit, szoknyát viselnek, melyet a bársony- vagy selyemszegélyek között gyöngyözés díszít: fenyőágasan tűzik rá az apró fekete gyöngyöt, s köréje a hosszúkását (szalmagyöngyöt), ezek közé pikkelyt tűznek. Ritkábban a lányok ingét a vállon darázsolják 10-12 centiméter szélesen, valamint a szoknya derekát is, de nem gyöngyözik ki a letűrést. A varrónők (a 70-80 évesek) a szüleik ruháját tekintik mintának, s így hagyományosnak tekinthető a mai ún. „székely ruha”. A kötényt hímezik, valaha tanító nők adták hozzá a mintákat. A hímzett bundalájbi kihalt, már az idősök anyja sem viselte, csak a nagyanyjuk a XX. század elején; a Torboszlórról származó Stefánné Gönczi Juliánna hímezte szépen ki a bundalájbikat, melyeket a férje varrt a nőknek, de még fényképen sem láthatók már. Utoljára Átyim Edit szőtt anyagot, aki Vármezőről került ide. Öröndetes a hagyományörzés a faluban a viselet terén, s a lelkipásztor által szorgalmazott székely ruhás konfirmáció, amely motiválja az ünneplőként való használatát.

Makfalva népviselete

Makfalva a Kis-Küküllő völgyének vásáros helye. 1827-ben évi négy hetivásárra kapott jogot, s ez fellendítette a település fejlődését. A vásártartási jogot 1970-ig megőrizte, a vásáros napok január 2-ára, április 24-ére, június 9-ére, szeptember 8-ára, ünnepekre estek. 1970 óta nincs kirakodóvásár, de az állatvásárok máig megmaradtak. A kirakodóvásárok látták el a települést és a környékét a háziipar termékeivel, itt vettek vagy rendeltek csizmát, bakancsot, a szabók és szűcsök ruhadarabjait, amelyek befolyásolták a népviseletet.

A férfiviseletre itt is a korosztályokhoz illő kalaphordás volt jellemző: a zöld, szürke, végül fekete színű. A legények kalapjába a vásárból vettek bokrétát a regutabálra, akié nagyobb és díszesebb volt, azt a szeretőjétől kapta, az egyszerűbbeket édesanyák vették fiaiknak. A bebújós ing mellrészén díszes bevarrás volt a hajtásokon, vállban és a mandzsettán bőven ráncolták. A fiatalok itt is piros lájbit viseltek kék-zöld sújtással díszítve. A legszebbeket a 10 éve meghalt Szőcs Pali bácsi készítette, kockás háziszóttos anyaga piros-sárgás, kockacukros mintájú volt, de a piros szín volt uralkodó rajta. Kihajtott gallérját 3-3 rend duplán felvarrott rézgomb díszítette, s rézgombokkal csukódott. Az idősebbek kék és fekete anyagból varrattak lájbit, amit a fonott zsinórdísz gazdagon beborított. A harisnya anyaga háziszóttos volt, szürke a viselő, fehér az ünneplő. Az edényekkel posztót is vittek eladni, ezt „posztózásnak” nevezték. Csak sötét szegő díszítette a harisnyát, zsinór nem, csak a lábszáron oldalt és a nadrág derekán hátul. A priccesnadrág anyagát simán vagy fenyőágasan szótták, 1940–50-ben kezdték viselni. Az ujjas is háziszóttos, szürke posztóból készült fekete zsinórozással, zsinörgombokkal. Híres szűcsmester volt a faluban a 12 éve meghalt Barabás Béla, akihez még a Kis-Nyárad völgyéből is eljártak bundalájbit és bundát rendelni. Ő készítette az Árpád-sapkát, amely szőrméből készült körben karimáson. Vásárokba is hordta szekérrel a termékeit, sátort vitt, s úgy árult. A sapka karakül báránybőrből készült, még Németországba is elvitték a vevők. Bőrrel díszítette a férfibundákat, amelyek combközépig értek, bőrgombokkal csukódtak. A régebbi csizma az ezerráncú, „harmonikás csizma”, de túl drága volt, s helyette 1960 után az egyszerűbb, ránc nélkülit viselték. A falu néprajzi múzeumát 1972-ben Fülöp Dénes magyar–történelem szakos tanár alapította, s most azt a felesége irányítja. Ide szövőszéket állítottak fel nemrég, szóttosmintákkal, de népviselet nincs benne. Tájházat is terveznek, most folynak a munkálatok.

A makfalvi női viselet sokban hasonlít a környező falvakéhoz, de különbségek is észlelhetők. A kontyoláskor feltett főköttő nagy értéknek számított. Fekete színű volt, csillogó gyöngyökkel kivarrva, körben szalagok lógtak le róla. Az 1920–30-as években még úrvacsoraosztáskor is feltették, később már csak a násznagyasszonyok kérték el az esküvőkre. Az öregasszonyokat ezzel temették el, ma már nem található egyetlen példány sem ebből a fejdíszből. A szórdelin fejkendő (drapptól a sötét színűig) takarta a nők haját, körben és elszórtan mintákkal, gépi hímzéssel volt kidíszítve. A fiatalok csak ünnepnapokon eresztették le a hajfonatukat, hétköznapiokon koszorúba tették, két ágba fonva. Az 1900-as évek elején még hasított, mellévarrott ujjú ingben jártak, vállán ráncba szedve, a mellrészén, a hasíték mellett kétoldalt vékony hajtással, melyre fehér virágmintákat hímeztek. A lányok piros vagy fehér gyöngyöt tettek a nyakukba, de az asszonyok már nem viseltek gyöngyöt. A XX. század elejétől hordtak lékrit, blúzt is.

Az ünneplőt fekete bársonyból varratták, a viselőt tarka anyagokból. Elöl végig gombolós volt, kívül hordták a szoknyán, bevarrott ujjal, karcsúsítva, álló pántgallérral. A lájbi és a szoknya anyagát gyapotból szótták, apró fekete mintát szórva az egyszínű anyagba, a fiatalabbaknak pirosat, a menyecskéknek kék, zöldet, az idősebbeknek sötétet. Volt ünneplő bársonylájbi is. A lájbikat egymás mellé virágmintásan felvarrt kék-zöld sújtással díszítették, körbeszegve

bársonnyal, szaténnal. A régi bundalájbikat Barabás Béla szűcsmester varrta, s színes selyemmel kihímezte. A lájbi nem ért le derékig, ki kellett az ingnek látszania. A későbbi ingeket gumiba húzva, csipkés fodorral — buggyosan csukódva a karjukon — varratták. A szoknya alján fekete bársonyszalag futott körbe, 6 cm távolságra felette még egy fekete csíkkal. A régiek hosszú szoknyát, 1930-tól szárközépig érőt, alul keményebb anyagból készült harang alakút varrattak. Mindenki szőtt a faluban ruhaanyagot, és télire háromnegyedes szürke posztókabátot készítettek. A nagymamák kerek kötényt viseltek, a szélén és kissé bennebb fodorral körbevarrva, s a '40-es évektől a hímzett hosszú kötény jött divatba.

Az eredeti makfalvi ruhát az úgynevezett „székely ruha” váltotta fel, amely az 1960–70-es évekbeli szereplésekhez készült — Rózsa Lajos tanár szervezésével — a kultúrotthon és az iskola számára. Siklódról hozta ide át a kockás szövésű lájbit és szoknyát, amit „váradi kockás lájbinak” neveztek. A fiúk is viselték, s kék-zöld zsinórral díszítették. A konfirmálás 1959-ben még népviseletben történt, aztán kétszer is a polgári ruhára tértek át — a lányok fehérre —, de a népviselet vissza-visszatért. 1997 óta Kiss Károly lelkész népviseletben konfirmálja a fiatalokat, visszaállítva a piros lájbit.

Jellegzetes makfalvi női lájbi
(Péterfi Levente fényképe)

A kivetkőzés egyszerre történt, ugyanis 1950-től működni kezdett a lengyár, ahol kék kezeslábasban dolgoztak a nők, s kerékpáron sokszor ezzel is mentek munkába. A lenüzem 1990-ig működött, de a viseletet hirtelen átcserélték polgári ruhára, csak néhány idős ember ragaszkodott hozzá.

A hajukat viszont csak 1960–70 között vágták le a nők, s a fejkendőviselet még ezután is tartott az asszonyoknál, sőt, kendővel mennek ma is a templomba nagyobb ünnepeken. Volt lágy szárú csizma is, de csúszott le, ezt felváltotta a kemény szárú, amit ma is felvesznek a népviselethez, melyet konfirmáláskor, szüreti bálokon, majálisokon, falutalálkozókon — s a koszorús lányok lakodalmakon — még ma is viselnek.

Különböző korszakokban más-más hatás érte a makfalvi női viseletet. A legrégibb itt is a hosszú szoknya, lerakott köténnyel; a szoknya anyagával nem volt kötelezően megegyező a rövid lájbi anyaga, mert a gyapotszötte szoknyához bársonylájbit is felvettek ünnepnapokon. Piros színű ruhában mindig csak a lá-

nyok jártak, amíg viseletként hordták, s az asszonyok színes — kék, zöld, fekete — szoknyát viseltek. A régi makfalvi szövés minta itt is a barackmagos, koszorús, apró babos volt, feketével beleszőve. Már szó volt róla, hogy a kockás mintájú lájbi és szoknya Siklódról került be a szereplésekkel, tehát nem az eredeti ősi makfalvi viselet. A faluban mindenki tudott szőni, de a női és férfi „posztózás”, a posztóanyag szövése volt a legősibb ruhaanyag-készítési mód. A szoknya- és lájbianyagot a szegényebbek kenderből, mismásból, a módosabbak házi gyapotból szőtték. Az 1930-as években Török Józsefné piros kétnyüstös anyagot szőtt szoknyának-lájbinak, s a sátorosoknak eladta. Jakab Edit a '70-es években találta ki az újabb szövés mintát ünnepi viseletként. Kétnyüstösen szőtte, három szál piros gyapotnyújtót egy szál vastag, sodrott fekete gyapjúval vert le, s ebből érdekes minta jött ki, öt centiméteres sávokban, amit „farkasfogasnak”, „fésűsnek”, „nyolcasnak” szoktak nevezni. Albertné Kálmán Eszter volt a falu híres szövőasszonya, aki nemrég halt meg. Sok szép szoknya- és lájbianyagot szőtt rendelésre, külön Makfalvának, külön Hármásfalunak vagy Kibédnek, a kiválasztott helyi mintái alapján. A ruhákat a Székelyudvarhelyen lakó két leánya, Eszter és Margit varrta meg.

Hazatértek, felvették a rendelést, vitték a szőtt anyagokat, és a falvak hagyományai szerint varrták meg azokat, betartva a helyi zsinórozás szabályait is. Anyjuk szüreti bálra, konfirmálásra, ünnepélyekre szőtte, s vállalta a rendeléseket. Margit Udvarhelyen most is sző. Eszti néni idős korában utóbb csipkéket horgolt a kötények szélére.

Makfalván most indul be a népfőiskola, egyelőre székház nélkül, pályáztatva. Célja a régi, hagyományos mesterségek felelevenítése és a gazdálkodás fellendítése. Irányítói: Suba Mária nyugdíjas tanárnő és Tótkés Brigitta vallás tanárnő, aki már néhány leányt szőni tanít a régi, pirosba szőtt fekete mintával. Eszti néni halála megrázkódtatást jelentett a falunak, ő is taníttatta a fiatalabbakat, s Eszti, a leánya szőtt utóbb mellette sima piros szoknyaanyagot egy szál feketével. A makfalvi lájbin, amit halcsont erősített meg elöl a gombolásnál, kis zsebecske is volt bal felől, a bársonyszegély fölött, pénznek, zsebkendőnek. A régi díszzsebkendőket egyesek összehajtogatva a derekukra tűzték, s csipkés szélet, néha azsúrozást, színes virágot hímeztek a sarkára.

A falumúzeumot 1972-ben Fülöp Dénes tanár alapította, a felesége irányítja a működését. Itt edényeket őriznek, főleg a régi híres fazekasok munkáit, Suba László szobrász emlékszobáját és a helyi népművészek munkáit. Tájházat is berendeznek, szövőszéket állított fel, szövőszobát létesített a múzeumban Fülöp Irén nyugdíjas tanárnő. A hagyományörzés aktívan foglalkoztatja az értelmiségieket.

Bonyha népvielete

Bonyha a Kis-Küküllő mentén, azaz a Vízmelléken fekvő, kiemelkedő vásáros hely, a környező vidékek állandó találkozóhelye. Mindmáig vásárok vannak itt. Minden hónap második vasárnapján vegyes vásárt tartanak, de a leghíresebb a karácsonyi, pünkösdi, aratási, azaz ünnepeken tartott vásár. Ezzel magyarázható a község lakóinak fogékonysága az új iránt, s a sokféle hatás keveredése. A férfiviselet azonos a legősibb erdélyi régi ruhadarabokkal. Az általunk vizsgált

korszakban, a XX. század elejétől 1970-ig, s néhol máig, a XXI. századig is jellemző az ősi harisnyaviselet, s az azt folytató priccsesnadrág a fiatalabb korosztály számára 1950-től. A férfiak 1960-ig viseletben jártak. A legények zöld kalapjukra árvalányhaj bokrétát tettek, a Meleg-oldalról, a falu határából szedték. A leányok a kedvesük kalapjára piros muskátlit tűztek ünnepekkor, s a húsvéti locsolók előre elkészített kis ibolyacsokrokat kaptak a leányoktól a lájbira vagy ujjasra. Az idősök csak fekete kalapot hordtak, bokréta nélkül, s télen karimás fekete báránybőr kucsmát. A férfiing mellévarrott, bő ujjú, vállban ráncolva, s háromujjnyi széles gombolós kézelő zárta le a csuklónál.

Albert János szabómester műhelye 1929-ben

Az ing mellrészére, a hasíték két oldalára 6-6 zájmelit varrtak, apró, géppel letűzött hajtásokat, s a XX. század elején csipke is díszítette a házilag szőtt gyaptingeket. „Pak” gyapotot vettek az asszonyok, abból szőttek. A „gagya” vegyes anyagból készült, a gyapotot kenderrel verték le, s két vetélővel dolgoztak, egyikben kenderfonal, a másikban gyapotszál volt. Az ünneplő tiszta gyapottból készült, csak az 1950-es évektől kezdtek gyolcsot venni anyagnak. Nem szőttek viselő inget, amikor elkopott az ünneplő, felvették viselőnek. A csipkét 2-2 sor zájmeli közé varrták a gombház mellé, géppel. A bebújós inget felváltotta a végiggombolós ing, de a zájmeli és csipkedíszítés megmaradt. Harisnyát, ujjast, priccsesnadrágot háziposztóból szőtt a háziasszony. A lájbi itt sem volt soha színes, egyszínű szürke gyapjúból szőttek. A gyapjút otthon áztatták, megtépték, Dicsőben vagy Mikházán fésültették, megfonták, megszőtték (a priccsesnadrágét fenyőágasan, s néha az ujjasét is). Bonyhára lószekérrel ment egy mikefalvi ember, összegyűjtötte a ványolni való anyagokat az asszonyoktól, megegyezve, hogy hányasra kell „üttetni” (az ujjast háromnegyedesre, a harisnyát egészre), s Szeben mellé vitte ványolni. Visszavitte, s akkor fizették ki a tulajdonosok a munkát és a szállítást. Utóbb Udvarhely mellett, Kadicsfalván ványolták a priccsesnadrágok anyagát. Eredetileg a XX. század elején a harisnyán csak a lábszárok oldalsó szélén s hátul körben volt fekete zsinór, díszítés elől nem volt rajta. A falu híres szabómestere volt Albert János, aki Balavásárról származott, a zsebekre szürke, fekete szegélyt varrt, s négycentis recés, kacskaringós mintá-

val zsinórozta ki azokat. A lájbi nem volt díszítve, s a régi ujjasok sem, amelyeket parkétanyaggal béleltek, s télen bundát gomboltak bele, bundagallérral viselték. Albert János szabómester a vidék számára rendelésre készített ujjasaira vitézkötést tett félcentis, lapos zsinórból, s díszítést is, tulipános, lóhere alakú mintákkal. A zsinórt felesége, Lakatos Erzsébet kötötte, már 20 éves korától. (A szabómester 2005-ben, felesége 2000-ben hunyt el.) 1965-ben még élt ez a viselet, de a harisnyát a priccsesnadrág váltotta fel, amelyet nem díszítettek. A férfiak számára az irhabundákat a helyi szűcsmester, Puskás János készítette. A férfiak kenderkötényt kötöttek az istállóban vagy a mezőn végzendő piszkos munkákhoz, hogy a ruhájukat védjék. Az ünneplő lábbeli kemény szárú fekete csizma volt, munkára bakancs, ezt szegődték, vagy a vásárból vették, s a barna bürgeri csizma is néha előfordult, de nem lett általános viselet.

Híres régi cipészek voltak: Török József, Dézsi József, Dézsi Sándor. Régi híres szabók: Albert János, Szakács István, Lőrinczi Ferenc. Szűcsmesterek: idősb és ifjabb Puskás János, Fazakas János, Dézsi Imre, Dézsi Márton, Bali József.

Női viselet 1908-ból
(Kántor Irma gyűjtése)

A Bonyháról összegyűjtött női viseletnek négy-öt rétegét találtam meg az adatközlők beszámolóiból. Főköttőre senki sem emlékszik, csak selyemmel, géppel hímzett szórdelin fejkendőre, amely a nők korához illően krémszínű, barna, sötétzöld, fekete volt. Az eredeti házi szövésű gyapoting mellévarrott volt, csak hosszú ujjal készült, hegyes gallérral, kézi csipkeszegéllyel. A karöltőt beráncolták, azon is volt horgolt csipke, s a mandzsettán is. A hasíték zájmelikkal, apró lerakásokkal, de csipkedísz nélkül készült. 1940-től jelent meg a rövid ujjú fehér gyolcsing, gumiba húzva az ujján, s csipkeszalaggal összehúzva. Már az 1900-as évektől viseltek réklit, házi gyapotszöttesből vagy bolti anyagból, szabott, hosszú ujjú, nagy galléros volt, a gallér szélén keskeny fodorral, derékban szűkítve, s a szoknyára arasznnyira ráborulva. A gombolás pántját fodorral, csipkével is díszítették. Anyaga megegyezett a szoknya anyagával. Lájbit csak inghez viseltek, aminek anyagát méteráruként a boltból vették, leggyakrabban szövet-

ből. A lányok pirosat, az asszonyok zöldet, sötétebb színeket viseltek, kemény anyagú béléssel. Bársonnyal szegték körbe, cakkosan varrva a nyakrész körül. Fűzős-kapcsos volt elől, a lányok szalaggal fűzték össze. Gyöngyöt a magas nyakú inghez a régiek szorosan kötöttek a gallér fölé, csak piros gyökérgyöngyöt vettek a vásárból, a későbbi viselethez lelógó gyöngy jött divatba. Asszony nem viselt gyöngyöt. Az alsószoknya mindig házi gyapotszőttésből készült, s legalább kettőt vettek fel, csipkeszegéllyel, s három-négy hajtással, hogy a szoknyát kitartsa, s harang alakúvá tegye. Bőven ráncolták, s pántra varrták derékban. A legrégebbi téli szoknya háziszőttés gyapjúszövetből készült, négyenyűstösen. A felvetésnél az aljára két fekete csíkot vetettek fel. Simán szőtték, gallérra varrva derékban. A leányok számára a helyi festődében pirosra festették a megfont gyapjút, de a két fekete csík a felvetőben megmaradt, s a szoknya aljára került. Az asszonyok hosszú, a XX. század elején még bokáig érő szoknyája egyszerű, szürke gyapjúból készült, fekete csíkokkal. A nyári szoknya anyaga lenge, bolti kelme volt, kartontól a szórdelinig. A gyapjúszőtttest lerakásokkal viselték, a vékonyat, nyárit ráncolva. Ebből a gyapjúszőttésből készült régen a lájbi is, de réklivel is viselték. 40 éven felül sötét szoknyát és lájbit hordtak az asszonyok. Csak az 1970-es évektől kezdtek csíkos szoknyákat szőni és varratni, ami nem az eredeti bonyhai viselet. Persze ide is begyűrűzött a „magyar” ruha, de nem lett általános viselet, csak szerepeltek benne. A fehér selyemszoknya, zöld kötény, fehér ing, piros párta nem népviselet.

1950-től divatba jött a gyári szövetből varratott plisszírozott szoknya; az aljától 4-5 centire rávarrt lapos zsinór díszítette a ráncos szoknyát, a lerakottat nem díszítették. A legrégebbi kötény 1900-tól az egyszerű rózsaszín, világoszöld, világoskék selyemkötény, körben bolti csipkedísszel, s elől 3-4 hajtással, néha a két szögletén lekerekítve. A régiek ünneplőként atlaszselyem kötényt hordtak. A nők cifra bundalájbit viseltek, amelyeket Puskás János varrt meg, s Dicsőszentmártonban, Bordy Gizella tanítónő rajzolt rá magyaros mintát. Haza-vitték, s mindenki ő maga hímezte ki színes pamuttal fentről, a gallértól lefele a két szélén, rózsás, tulipános, leveles indákkal, s a minta az alján is körbefutott. Az 1950-es évektől terjedni kezdett az udvarhelyi mintájú fehér, hímzett gyolcs kötény, piros cérnával varrva, feketével körbeszegve. Patent-, majd flórharisnyát húztak, nyáron zoknit. A régiek cipőben, később egyesek rendelésre készített puha szárú csizmában jártak. Szövetkabátot készen vettek télire a vásárból, ez háromnegyedes, kihajtott gallérú téli holmi volt, bevont gombokkal. A hárszkendő volt az ősi viselet itt is télen.

A mai székely ruhát Kibéden varratják, piros-fekete anyagból, bársony-díszítéssel, hímzett köténnyel, ez tehát nem az eredeti ősi bonyhai viselet. Híres varrónők voltak Vass Juliska, Lajos Róza, Fábián Juliska, Fazakas Annuska. Báthory Róza szőtt is, varrt is, Dézsi Mária szoknyaanyagokat szőtt, Kántor Katalin, Baliné Dézsi Katalin varrónők is már elhunytak. Ma Fábián Margit varr női ruhákat.

A bonyhai konfirmálók a múlt század elején még a népviseletükben jelentek meg a délelőtti istentiszteleten. A leányok fehér anyagból varratnak inget, lájbit (vagy réklit) és kötényt. A délutáni istentiszteletre már tarka szoknyát vettek fel, ezt nevezték „második ruhának”. 1936-ban a konfirmándus leányok ruhája: fehér szoknya ráncolva, hozzá gyolcs- vagy selyemkötény (módjuk szerint), fehér ing, piros lájbi bársony vagy klottanyagból, fehér vagy fekete díszítéssel (ezt

asszony korukban is viselték), hozzá fehér selyemköténnyel, melyet csipkével szegtek körbe. 1950-ben már fehér polgári ruhát varrattak a lányoknak, s a fiúk pantallónadrágban konfirmáltak. Egy időben a '80-as években szerepeltek egy „mű székel” ruhában is, majd visszatértek a polgári ruhához 1990-től mindmáig. A menyasszonyi ruha is sajátosan bonyhai volt a XX. század elején. A fehér blúzra vagy szürke színűre fehér selyemrózsákat hímzett a helyi varrónő, Fábíán Juliska. 1939-ben például bordó színű, vékony, nem gyűrődő anyagból készült bolti szövetszoknyát vettek fel (vagy szürkét, barnát), s hozzá piros selyemkötényt kötött a menyasszony. A szoknyára két sor fehér szalagot varrtak, 15-20 centire az aljától számítva, s a blúzt hozzá kieresztve viselték, nagy matrógallérral bordó anyagból, övvel. A fejükre fátyolt tettek, többnyire egymástól kölcsönözve a faluból, ez a szoknya aljáig ért, s a hajukra fehér mirtuszkoszorút helyeztek. Ezt a színes menyasszonyi ruhát még sokáig felvették úrvacsoraosztáskor, de táncba is. 1942-ben a menyasszonyi ruha már világosabb színű lett: a blúz drapp színű, sötétbarna hímzéssel, a szoknya szárközépig ért, s fehér vagy krémszínű ráncolt selyemkötényt kötöttek eléje, melynek alján a sarkokat kissé lekerekítették. A legrégebbi lájbik fekete bársonnyal voltak beszegve, anyaguk többnyire selyem vagy házi gyapjúszőttés. A szegély két, két és fél ujjnyi széles volt, s vékonyabb szalagok, kacsakaringókkal varrott zsinórok, csipkék díszítették. Ilyen lájbikat még megőriztek a faluban azok, akik varrták másoknak, s mintaként használták fel. A férfi bundalájbikat 1938–1960 között Kántor Mihály szűcsmester hímmezte ki, a nők a kollektivizálás után kezdtek kivetkőzni, s polgári ruhába öltözni, de az idős asszonyok ma is szoknyát, kontyot, fejkendőt viselnek. A férfiak 1969-ig, ha nem is mind, de megőrizték a régi viseletet, főleg az idősebb korosztály.

Bonyhán ősi hagyománya van a kóruséneklésnek, szép sikereket hoztak a falunak, s közösségi kulturális élményeket. Az I. világháború után Jódál Dezső lévitatanító szervezte újra a dalárdát, mely azelőtt is működött, s a szerepléseiből gyűjtöttek össze pénzt az 1900-ra elkészült templomtoronyra (azelőtt fa harangláb állt a templom mellett). A kórus az 1930-as évek közepéig működött.

Bonyhai lány 1890-ből
(Fehérváry Erzsébet gyűjtése)

Ezután 1934–35-ben Nagy János, majd Szalma István kántortanító vegyes kara látványos sikereket ért el versenyeken, Dicsőszentmártonban, Ózdon, Gálfalván első díjakat nyertek. Nem templomokban, hanem termekben, s Dicsőben szabadtéri színpadon énekeltek. A kórus 1944-ig működött, Szalma István távozásával felbomlott. Ez a kórus még helyi népviseletben énekelt, kinek milyen volt a ruhája, a fiatalok világosabb, az idősebbek sötét színűben, a férfiak harisnyában szerepeltek. A nők fejkendő nélkül álltak színpadra.

1962-ben Keszeg István zenetanár szervezett ismét kórust az iskolásoknak, de felnőttadalárda is működött 1962-ig, az már nem népviseletben. Kibéden versenyen is nyertek vele. Kiss Juliánna zenetanár szervezett falusi vegyes kart, fehér-fekete ruhában szerepeltek, s végül Dénes Előd lelkipásztor fél évtizeden át vezetett egyházi kórust, akkor készült el a kórus zászlaja is. Tánccsoport nem volt, de alkalmi szereplésekre tanultak be táncot a fiatalok és az iskolások. Jelenleg Bordi András széplaki tanár Harangvirág néven táncegyüttest vezet, s átjár a faluba a fiatalokat oktatni. A régi bonyhai viseletet is próbálja elővetetni, ami sajnos, nehézkes, mert sok család eldobta, elégette a régi ruhákat. 1960-tól Báthory Róza szőtt piros fejtőből szoknya- és lájbianyagot, vitézkötéses zsinórozással, hozzá udvarhelyi hímzésű, fehér gyolcsköténnyel, amelyet leányai, unokái is viseltek táncversenyeken, ünnepélyeken. Ezt a ruhát ő hozta divatba a faluban.

Amit ma tévesen székely ruhának vagy magyar ruhának neveznek, csíkos rokolyával, az nem az eredeti bonyhai viselet. Benczédi Albert tiszteletes az 1980-as években vezette be ezt az öltözetet. A sok újfajta ruha a falu identitását, nemzetiségi öntudatát próbálta felerősíteni, jó szándékkal. Leghelyesebb volna visszanyúlni a régi, nagyon értékes, egyedi jellegű bonyhai ruhához, s abban konfirmálni, szerepelni.

Szászcsávás népviselete

Szászcsávás a Kis-Küküllő alsó folyása mentén fekszik, Bonyha és Vámosgálfalva között, 16 kilométerre Dicsőszentmártontól. A férfiviselet a környező falvakéhoz hasonló. Zöld kalapot viseltek a fiatalok a XX. század elején, szürkét, feketét, esetleg barnát a házások, idősek. A fiúk az 1930-as években még művirág bokrétát kaptak a szeretőjüktől, de azután már csak az élővirágcsokor jött divatba, minden vasárnap zöldikével körülvett piros-fehér muskátli-virágot tűztek a kalapjukra, és az árvalányhaját is hordták. A besorozott legények nem bokrétát viseltek, hanem a behívólevelüket hajtogatták össze taréjszerűen, s azt tűzték fel bevonulásukig. A téli viselet a kucsma volt itt is, a híres hajdani Méder János munkáját dicsérte; rokona, Méder Gyula ma is él, mindketten bundalájbít is varrtak. Az ing mellésabott és hasított, 3-3 hajtás volt a gombolás két oldalán levarrva díszként rajta. Általában rázott anyagból varrták, ebből szőtték az alsónadrágot is az asszonyok, és a nyári kabátot. Csak az ünneplő ing volt házi gyapotszöttes. Az inget vállban és a kézelőn is ráncolták, a mandzsetta 3 kicsi gombbal csukódott. A nyaka is 2-3 kicsi gombbal gombolódott, kétujjnyi széles kis, hegyes, visszahajtott gallérral. 1950 körül jelentek meg a bolti, elől végiggombolós ingek. A lájbít is házilag szőtték szürke, fekete

gyapjúból, simán, gallér nélkül. Mikefalván volt gyapjufésülő, Vámosgálfalván és Libánfalván ványolták. A lájbi alsó zsebekkel készült, s díszítetlen volt. Fehér harisnyát, esetleg szürkét szőttek az asszonyok, amit 1940-ig viseltek a férfiak a faluban. Ezen sem volt zsinórdísz, csupán sötét színű zsebszegély. A priccsesnadrág, ami felváltotta, szintén házilag készült szürke posztóból, s 1956-ig viselték. A fiúknak, férfiaknak kenderkabátot, firizst szőttek nyárára. Nagykabátot is szőttek, ezt flannellel, diftinnel bélelték, s báránybőr gallért tettek rá. Öt gombbal csukódott, két alsó zsebe volt. Ezt is az 1950-es évek végéig hordták. A legtöbb posztóholmit házilag varrták meg, vagy Mikefalvára vitték varratni, mert a faluban nem volt hozzá varrógép. Bakancsot hétköznap, bokszcizmát ünnepeken vettek fel. A vőlegény a XX. század elején ehhez a ruhához mirtuszcsockrot viselt a mellén. Az 1960-as években még elvétve hordták a népviseletet, az öregek pedig 1970-ig, aztán polgári ruhába öltözött mindenki.

Szászcsovási testvérek 1920-ban
(Gólya Melánia tanárnő gyűjtése)

A szászcsovási női viselet is több változáson ment át a XX. század kezdetétől az 1960-as évekig. A leányok két ágba fonták a hajukat, az asszonyok kontyba rakták. A fejkendő mintás delinszörből készült, koruk szerinti színekben viselték, s a dicsői vagy a vásárhelyi vásárból vették meg készen. Ezt a kendőt ünneplőnek használták, selyemcsík és apró virágminták voltak beleszöve. Hasított inget hordtak gyapotszőttesből, később fehér gyolcsból. Tászlis ingnek nevezték. Az 1900-as évek elején nagy, szögletes gallérral, hosszú ujjal, vállán ráncokkal varratták. A mellén 3-3 levarrott hajítás volt, csipkével a szélén, de csipke szegélyezte a gallért és a mandzsettát is. A lájbi ünneplőnek bársony vagy szatén szövet volt, szalaggal és zsinórral díszítve. Ing helyett már 1900-ban is lékrit, azaz „blújzt” viseltek a szoknya anyagából, melynek szögletes gallérja, szabott, hosszú ujj volt, elől végiggombolva, lerakásokkal a válltól lefele, fodorral a galléron és a kézelőn, elkeskenyedő ujjakkal, s derékban tenyérnyire kívül rásimult a szoknyára. A „blújz” szaténból, aprómintás vékony anyagból is készült, s bevont gombokkal gombolódott. A XX. század elején a bokáig érő szoknya is üzleti anyag volt. Akkor még csak egy alsószoknyát vettek fel alája, csipkével szegve az alján, s ezt fehérfersingnek is nevezték. A viselőszoknya háziszőttes, az ünnepi szórdelin vagy vékony selyem, s a vékony anyagból varrott szoknyát

is fersingnek nevezték. Egyszínű anyagot vettek, finom szövetet, sötét színben, bőven ráncolva. A kötény ünneplőnek selyemből készült, szögletes aljjal, körben csipkével szegve, alul 2-3 hajtással díszítve, és derékban ráncolva. A fersing vagy szoknya aljáig ért, s színe egy árnyalattal különbözött a szoknya anyagától.

A következő generáció lábszárközépig érő szoknyát viselt száraz cipővel. Az 1930-as évektől megmaradt a tászlis fehér ing, a lékri gallérja széles pántra volt szedve a nyaknál, vászonszerű bolti mintás anyagokból. A leányoknak ünneplőnek gyapjűszoknyát szőttek házilag piros, bordó színűre festve, s a felvetőre a szoknya aljától 10 centire zöld csíkot szőttek az egyik szélére, ami a szoknya aljára került. Ehhez nem vettek lájbit, garnéros lékrivel hordták. Az asszonyok gyapjűszoknyája és lájbija kétnyüstösen szőtt, babosan díszített kávészínű, drapp, barna színű vagy kék volt, a felvető gyapotfonal, a leverő házigyapjú, s festődében festették meg. Ugyanabból az anyagból varrták a lájbit és szoknyát. Az ünneplő továbbra is delinszőr volt, lerakva vagy ráncolva, alján kefezsínórral, felette három hajtással. A bársony vagy szövetlájbit a hozzá találó szalaggal díszítették, valamint sujtással (vékony zsinórral), amit egyenesen egyik szélétől a másikig varrtak rá. Ehhez már két alsószoknyát viseltek. A kenderszoknyát is házilag szőtték, hétköznapiakra, lerakva, pirosra festve és blújzzal viselve. A két alsó sarkán lekerekített, üzleti anyagból varrt köténnyel hordták, munkához kenderköténnyel. A női télikabát háromnegyedes hosszúságú volt, vásárolt szövetből készült, a régi asszonyok kétsoros karikás zsinórozással viselték. A hárászkendőt a régi is, leányaik is hordták hideg időben. A régi asszonyok mind szőttek ruhaneműt is, fehérneműt is. A népviseletet 1960-tól cserélték fel polgári ruhákra a mindennapi használatban és ünnepeken.

A legünnepelesebb női öltözet Szászcsáváson is a konfirmáló és a menyasszonyi ruha. Adatközlőim nyomán felidézhető ezek története is 1900-tól napjainkig. A legrégibb konfirmáló ruhát a helyi népviselet mintájára fehér anyagokból készítették. Az 1950-es évekig fehér selyemblúz (bekötős), ugyanabból a selyemanyagból varrott szoknya és kötény volt. A blúz kihajtott, hegyes gallérrel, magas pántra varrva csipkével volt körbeszegve. Szabott, hosszú ujját ráncolták a vállán és a mandzsettája felett is. Elöl végiggombolós, s két-két hajtas díszítette válltól lefelé, s bekötötték a szoknyába. A selyemszoknyát derékban ráncolva pántra varrva viselték. A kötény alján a két sarkát lekerekítették, s körbevarrták csipkével. Ebben a ruhában vettek továbbra is úrvacsorát a leányok. Aki az 1970-es években konfirmált, tehát a közbeeső 20-30 évben, a ruha fehér színén nem, csak az anyagán változtatott. A blúz fehér szövetből készült gallérral, elöl végiggombolva, hosszú ujjal, mandzsettával, de a gallér már kerek is lehetett, s a kétfelőli hajtasok is a mell felett megmaradtak. A szoknyát is fehér szövetből varratták, nagyobb, vasalt lerakásokkal, a kötény anyaga selyem maradt, alul két-három hajtással, körben csipkeszegéllyel, s ezt a ruhát felvették a templomba még évekig.

A menyasszonyi ruha legrégebbi anyaga és kivitelezése a népviseletet követte. Blúzjt vagy fehér gyapotinget vettek fel, delinszőrből varratott szoknyát, lájbit és fehér selyemkötényt. Ez módosult később úgy, hogy a blúzjt és szoknyát fehér anyagból készítették, lehetőleg selyemből. A szoknyát holokba hajtogat-ták. A blúzjt magas nyakú volt, kerek gallérral, s hátul gombolódott, testhez állóan, a vállától a mellrészen körberáncolva, úgy, hogy két ránc essen egymás

mellé. A szoknya földig ért, egybevarrták a blújjal, s fekete cipőt húztak hozzá. A fátvolt vagy vették, vagy a faluból kölcsönkérték, s mirtuszcsoportot tettek fel. A vőlegény posztóviseletben volt, mellére csokrot tűztek. A nyoszolyólányok is ünneplő ruhájukhoz koszorút tettek a fejükre. 1980-tól már fehér, hosszú, egybeszabott polgári ruhát vettek fel a lányok, s pantallós kosztümöt a fiút. A konfirmáló ruha megreformálására is volt példa: körülbelül 20 évvel ezelőtt ún. „székely ruhát” varrattak a lányoknak. Vásárból vett vagy házilag szőtt piros-fekete vékony csíkokkal, fekete bársonnyal díszített szoknyát, lájbit, de ezt csak egy évig viselték konfirmáláskor, s visszatértek a fehér ruhához, s mindmáig annak polgári változatába öltöznek.

Esküvői kép 1960-ból

Híres varrónők voltak a faluban a néhai Vasimre Katalin, Dézsi Katalin. Marosvásárhelyen tanult meg varrni, s nagyon szépen varrt Vas Kacsó Irén, aki ma is él. 1960-tól néhai Erdős Juliska néni varrta a hosszú menyasszonyi ruhákat a kétrészes, holokba szedett szoknyával. A nők lábbelije régen a száras cipő, majd a csizma és a félcipő lett.

Szászcsávás a dalárdájáról nevezetes, mely közel 200 éves, így a kórus ruhaviseletéről is beszélnünk kell. Az első, egyházi jegyzőkönyvi bejegyzés szerint 1837. február 12-én, a templomszentelésen a dalárda már „szép harmóniában” énekelt. A falu a múlt nyáron ünnepelte az írott feljegyzés 175. évfordulóját. Az írott dokumentumok szerint Belle József iskolamester (Szász István lelkész idején) tanította meg a csávásiakat a harmonikus éneklésre. Híres karmesterei a XX. század közepétől számítva: Keszeg János (1957-től 1973-ig), akinek még 130-140 tagú volt a dalárdája, Dézsi Ferenc zenetanár 90 tagú kórust vezetett 2002-ig, haláláig, hónapokig Bonyháról járt át Dénes Előd lelkész a kórus irányítására, utána 2010-ig Iszlai László zenetanár, akinek 40-45-ös létszámú kórusát Ugron Noémi zenetanárnő vezeti azóta mindmáig. A kórus története sikerek története, díjazások, országos díjak, külföldi szereplések tették híressé, s utóbb 2011–12-ben Marosvásárhelyen a Bárdos Lajos fesztiválon, valamint Magyarországon szerepeltek, és szerepeltek 2013-ban is. Ma olyan kórustagok is vannak, akik 50 éve hűségesen járnak a próbákra, bár a csoport fogy, az idősek visszavonulnak, holott a tapasztalataikra szükség van. Emlékezetük szerint

hajdan mindenki a saját konfirmálóruhájában szerepelt, melyet már bemutatunk. 1956-ban az ing rövid ujjú lett a nőknél, s piros selyemlájbit kezdtek viselni hozzá, fehér vitézkötéses sujtással. 1963-tól az ing maradt, a lájbi szintén, s megjelent a piros szoknya rakott anyagból, három zsinórral az alján.

Ehhez fehér, csipkés gyolcskötényt kötöttek csipkebetéttel, s csipkével körbeszegve, mindez még Keszeg tanító idején történt. 1967–68-tól a lájbiról leszedették a vitézkötést, a díjnyertes dalárda ebben a magyaros öltözetben vonult végig Brassó főterén, ebből viszont baj lett. Elhatározták, hogy a kórusnak egyenruhát készítenek. A férfiruha a vegyes karon még 1967-ben is magas nyakú, kis gallérú ing, fekete lájbi s priccses nadrág; kalap, kabát nélkül a kórusban. A népies új egyenruhát a Népi Alkotások Háza a Népi Együttes tervezőjével készítette el. Ez tehát nem a csávási népviselet, de ez a megoldás akkor áthidalta a felmerült nehézséget. Anyagokat vettek, aki tudott varrni, a megadott minta alapján maga készítette el, mások varrónővel varratták meg a ruhájukat. Ez a családokban öröklődött, s máig ebben énekel a dalárda, pedig kopott, használt, s mivel a nőknél a piros színezés már nem mindig talál, így valószínűleg a közeljövőben új, remélhetőleg a hajdani csávási viselet darabjait felidéző ruhákra lesz szükség. A mai ruha nőknek, férfiaknak vastag szálú anyagú, fehér gyolcsing, tászlis gallérral a nőknél, a szoknya anyaga vastagabb bolti szövet, alján bársonyszalaggal szegve, felette vékony szalagsíkkal. Ugyanabból az anyagból van a lájbi, bársonydíszítéssel, felső részén apróra lerakott rózsaszín vagy kék szalaggal (ez hasonló a népviseletükhöz). A kötény fehér panamavászon, széles azsúrral az alján, s keskenyebb zsinórral fölötte, keresztszemes magyaros mintákkal a két azsúr között. Kendőt nem tesznek fel, fekete félcipőt húznak a lábukra. A férfiring régies szabású, magas nyakú, kis gallérú, a lájbi hozzá fekete posztó, de már dupla gallérral (a népviseletben gallér nélküli volt), fekete nadrág s félcipő jár hozzá. A dalárda évfordulója alkalmából 1967-ben Bandi Dezső iparművész által faragott kopjafát állítottak a kultúrház elé nagy ünnepséggel. A kórus két évszázados lelkes munkája példa lehet minden magyar falu számára a kultúra megőrzésére, ápolására, élő használatára.

Részlet a szászcsávási népviseletből
(Szabó Réka fotói)

A *Népújság* Harmónia mellékletében 2013. augusztus 8-án a megye egyik büszkeségének, a szászcsávási, közel 200 éves dalárdának a viseletéről volt szó. Mivel a szöveg különböző okok miatt nem ad világos képet róla, most ezt szeretnénk röviden ismét bemutatni. A kórus legidősebb, ma élő tagjai 50 éve szerepelnek mindmáig. Adatközlőim a következőképpen emlékeznek a ruháikra. A legrégebbi öltözet mindenkinek a konfirmálóruhája volt, azaz a nők a népviselet darabjait fehér anyagból varratták meg, a férfiak posztólájbit, nadrágot vettek fel a fehér, kis gallérú, szépen lerakott melldíszítésű ingjükhöz. 1956-tól a nők kezdtek rövid ujjú ingben s piros lájbiban szerepelni, s a lájbit fehér zsinóros vitézkötéssel díszítették. 1963-tól ehhez az öltözethez klott (selymes tapintású vászon) anyagból piros szoknyát varrattak, három fehér zsinórral az alján, tehát megközelítették az ún. „magyar ruhát”. 1967–68-ban ebben vonultak fel díjnyertes büszkeséggel, énekelve Brassó főterén. Feltűnést keltettek vele, a vitézkötést leszedették a lájbiról, s az együttes a további kellemetlenségek elkerüléséért elhatározta, hogy a kórusnak egyenruhát varrat. Szakemberek segítségét kérték, a Népi Alkotások Háza a népi együttes ruhatervezőjével népies jellegű ruhát terveztetett, ami nem azonos a helyi, szászcsávási népviselettel, de átídaló megoldásként megfelelt abban a politikailag feszült korszakban.

A férfiak inget, s dupla gallérú posztólájbit kaptak (a népviseletükben gallér nincsen), s bármilyen sötét színű nadrágot felvehettek hozzá, ez ma is így van. A ruhaanyagot, amit megvettek, s a kórustagoknak kiosztottak, a nők vagy saját maguk, vagy varrónő segítségével, minta alapján varratták meg. Kék színű a szoprán, piros színű az alt hangúak ruhája, azaz a szoknya, a lájbi és az ing beszegése. Anyaga keményebb, sűrű vászon, ezért az ing meleg és kényelmetlen, a szoknya és lájbi vastagabb szövet, bársonydíszítéssel, a lájbin lerakott szalagdísszel. A kötény aszúrozott, szélesebb alul, felette keskenyebb, s közepén keresztaszemes magyaros minta díszíti. Ezt a ruhát a családban azóta örökölték a nők, csak hogy az altos szoknya szoprános lányhoz került vagy fordítva. Remélhetőleg a régi ruha újra cserélődik, amely megközelíti a helyi népviseletet. Szorgalmuk, amellyel a kórust éltetik, s máig szerepelnek vele, minden dicséretet megérdemel.

A *Népújság*ban megjelent tanulmány után a Belle József Kulturális Egyesület elnöke, Gólyáné Dézsi Melánia tanárnő megpályázta a hírneves kórus eredeti népviseletbe öltöztetésének költségét, és 2017-ben meg is nyerte a pályázatot. A tanárnő többször megkérdezett a népviseleti darabok anyagainak, szabásának, díszítésének módjáról, és 2018 augusztusára már elkészült 16 rend női ruha és most készülnek az új férfiingek is.

Vámosgálfalva népviselete

Vámosgálfalva Mikefalva és Szőkefalva között fekvő község, 6 kilométerre Dicsőszentmártontól. Az első írásos adatok 1302-ből származnak a településről.

A férfiviselet a vidékre jellemző ruhadarabokból áll. Az 1900-as évekből származó adatok szerint a fiúk, férfiak csak fekete kalapot viseltek, 1940-től jött divatba az, hogy a fiúk zöld, a házasemberek, idősek feketét, néha barnát hordtak. A XX. század elején még vásárból vett tükrös, művirágos bokrétát kapott a le-

gény a szeretőjétől, s ezt a katonai sorozás alatt végig viselte. Vásár a községben is volt az 1930-as években, s ott ruhaneműt is beszerezhettek. Az 1940-es évektől a leányok zöldikével díszített muskátlicsokrot tűztek a legények kalapjára, s ez így maradt szokásban az 1960-as évekig. Locsoláskor még a '60-as években is ibolyacsokrot kaptak a leányoktól. A régi ing hasított, kicsi, hegyes gallérú, bő ujjú, bőven ráncolt ruhanemű volt, a mandzsettánál lerakásokkal. Dupla anyag, betét volt varrva az ing vállára, belül a hátára, s a karöltőre téve.

Fiatál gálfalviak 1935-ben

A régi ingek otthon készültek fehér gyapotból, házilag szőve, csak a II. világháború után váltotta ezt fel a fehér gyolcs ünneplőing. Az ing elöl hasítva, gombokkal, alatta keresztpánttal készült, kétfelől négy-négy levarrott díshajtással. A viselőing és a gatyá kender vagy elegyes vászon volt. A XX. század elején háziposztó harisnyát viseltek, a zsebeken és alatta háromlevelű lóhere alakú fekete zsinórral díszítve, körbeszegve, ami hegyesen végződött. Ezt a fehér harisnyát mindenki megőrizte máig is, s a fiatalok kölcsönkérlik táncolni, szerepelni. 1950-től már priccesnadrágot varrattak, előbb háziposztóból, majd vásárból vett zöld posztóból, s akkor jött divatba a zöld kalap is. Ujjast is a háziasszony szőtt, gép nem volt, saját maguk kézzel varrták meg minta alapján kiszabva. Díszítés nem volt rajta, bélése olcsó flanel. 1955-től, aki tehette, bundagallért illesztett rá télen. Az öregek 1980-ig hordták a harisnyát, de zsinór nélkül, fekete zsebszegéllyel. Szabómesterek, mint a néhai Belényesi András, már kosztümöket varrtak, de nem posztóból. Bundamellényt vettek az ujjas alá télen, belül volt a bunda, sima külseje díszítetlen, csak beszegett.

Hídi Gyula és Keszegh Gyula szűcsmesterek varrtak bundakabátot is 1965-ig, ami középhosszúságú volt. Hosszú bundát nem viselt senki.

1960-tól már Belényesi András szövetből varrt télikabátokat, mert már senki sem szőtt otthon posztóanyagot. A fekete bokszcizmát Marosvásárhelyen, később Gálfalván rendelték. (Hídi János csizmát, bakancsot, szandált készített.) A viseletet az 1960-as évekig hordták, az idősek tovább is.

Vámosgálfalva XX. század eleji női viseletére már csak néhány 70 éven felüli adatközlő emlékezik vissza. Kontyoláskor fekete anyagból készült főkötőt tettek,

amely fekete csipkével, szalagokkal, gyöngyökkel volt díszítve. A főköttöket a faluban készítették, s az asszonyok a fejkendőjük alatt viselték templomban, ünnepi alkalmakkor, s a fekete csipke kilátszott a kendő alól a homlokukon. Mára már egyetlen darab sem maradt meg, a főköttő viselése már a II. világháború előtt abbamaradt. A régiek csak sötét színű delinszőr fejkendőt hordtak, szélén keskeny mintával. 1934 után jött divatba a vásárokból beszerezett nagyrózsás szőrkenő, de ünneplőnek apró mintást használtak. A leányok a nyakukba kétsoros piros gránátgyöngyöt kötöttek. Az ingnek sosem volt gallérja, csak egy pánt volt helyette csipkével körbeszegve. Az ing házilag szőtt gyapotból készült ünneplőnek, otthoni viseletre vékony kenderből, elegyesből varrták. Mellévarrott szabása volt, pálhával (hónaljékkal), mellközépig bevágva, amelyet négy-négy levarrott rakás és csipke díszített, s a bő ujj is csipkeszegélyes, hosszú karú volt. Már a régi asszonyok is kötöttek rá vállkendőt. Ezt vásárból szerezték be, delinszörből készült, széles rojttal, rózsás mintával, alapszíne fekete vagy barna, rajta a rózsák pirosak, zöld levelekkel. Elöl keresztbe fogták a mellükön, s nem kötötték meg, hanem beledugták a széleit a lájbi derekába, s a széles rojt kicsüngött az ing vállára, karjára. Ezeket az ingeket, a lájbit és vállkendőt máig is megőrizték a faluban, mint saját népviseletük ősi elemeit. A régi lájbik fekete bársonyból vagy lüszterszőrből készültek, körben apró gyöngyszemekkel, a lájbik készítésével, gyöngyözésükkel két asszony foglalkozott a faluban. Ezt követte a barackmagos mintájú, szőtttes lájbi viselete, melynek anyagát Székelyudvarhelyről vásárolták, s a kórustagok ma is ezt viselik, de akinek már nem jutott ilyen örökség, nem tudott újat rendelni, mert a szép anyag gyártása megszűnt Udvarhelyen. Alapszíne bordópiros, fekete, barackmaghoz hasonló mintával. A lájbinak háromujjnyi fekete bársonyszegélye van körben, a nyakánál lerakott fodros ripszszalaggal díszítve, ami bármilyen színű lehet, világosabb a lájbinál. Régen zsinórozták is, ez rendre elmaradt. A barackmagos lájbit sosem gyöngyözték.

Vámosgálfalvi csoportkép 1939-ből
(Balogh Orsolya gyűjtése)

A vámosgálfalvi női és férfi alsónemű, fehérnemű, éppúgy, mint máshol, a legrégibb időktől a II. világháború utánig háziszőttésből készült, kenderből, elegyből, s csak az 1950-es évektől bolti gyolcsból, ünneplőnek. Itt a nagyon bő alsószoknya volt a divat, csipkével, a csípőt szélesítő szabással, korbca húzva. A viselő szoknyát fersingnek nevezték, ezt házilag szőtték, később vásárolták az anyagát, de fersing volt a neve a XX. század elején viselt, bolti anyagból készített, bokáig érő szoknyának is. A barackmagos, fejtőből szőtt anyagot Székelyudvarhelyről vásárolták, s az 1930-as évektől, azaz a szoknya rövidülésétől (szárközépig) mindenki megvarratta. Nagyon bőre szabták, 5 szélből készült, 70-80 cm hosszú volt, nagy fodor került rá, alul lerakva. 1942-ig tudták beszerezni a barackmagos anyagot, azután mindenki azzal maradt, amit örökölt, s ma is ezt tartják saját népviseletüknek, a kórus is ezt veszi fel előadásokra, de falunapokra, ünnepekre is. A kötény a XX. század elején lüszterszőrből készült, fekete, kék alapon, aprómintás anyagból. (1942-től kezdtek a fiatalok piros szoknyát varratni selyemből, fehér zsinóros lájbival, pártával — ez az úgynevezett „magyar ruha” aztán el is maradt.) A barackmagos szoknya is lerakott volt, alul kétsoros fekete szalag díszítette. A barackmagos szoknyához viselt kék, bordó kötény többnyire alul lekerekített szabású, s körben fodor, csipke díszítette. Ezt a szoknyát barackmagos lájbival is, de a régi fekete bársonylájbival is felvették ünneplőnek, s a dalárdák az 1930-as évektől is ezt a ruhát veszik fel, mindmáig, s a férfiak fehér posztóharisnyát húznak. Általában a szászcsovási kórusvezetők jártak át a dalárdát megszervezni és szerepeltetni. Jelenleg Szabó Gyula zene-tanár vezeti a 17-tagú kórust, remélve, hogy gyarapodni fog a létszáma.

A vámosgálfalvi kórus az 1970-es években,
Bíró Endre karmesterrel
 (Szabó Gyula gyűjtése)

Bundalájbit viseltek a nők, a falu két szűcsmestere, Keszeg Gyula és Hídi Gyula munkáit, a régieket a szűcs hímezte ki tulipános mintával. Máig érvényes szabály, hogy a lájbi és a szoknya között háromujjnyi távolság kell legyen, s így kilátszik középen a fehér ing. A barackmagos szoknyát a kivetkőzés előtt lerakott szövet, plisszírozott szoknya és blúz cserélte fel, kötény nélkül, s a barackmagost eltették, csak az 1990-es évektől vették elő ünneplőnek. Dicséretes a falunak az a törekvése, hogy a hagyományos viseletet ünneplőként megőrzi, használja.

Bokszicsizma, száras cipő, félcipő volt itt is a lábbeli, s hárászkendőt hordtak télen. A nők az 1960-as évektől kezdtek polgári ruhában járni, de az idős asszonyok ma is kontyot, fejkendőt viselnek. Ha az ünneplő ruha anyagát már nem lehet Udvarhelyről beszerezni, talán meg lehetne próbálni házilag megszőni, s rendelésre eladni a faluban azoknak, akik igénylik, hiszen az 50-60 éves asszonyok még tudnak szőni, s a mintát levehetik a régiekről. Nagyon szép példája a falu nőinek az eredeti, vállkendős, szőtt viselethez való ragaszkodása, a hagyományos, jellegzetes, csak Vámosgálfalvára jellemző népviselet megőrzése.

Magyarsáros népviselete

Magyarsáros (régi nevein Sáros, Kissáros, Szondasáros) Dicsőszentmárton-tól délre fekvő település. A férfiviselet az adatközlők vallomása szerint több száz hatást megőrzött (akárcsak a néhány zárt telek, hatalmas, átlátszatlan nagykapuval és kerítéssel).

A „gazdaköri tagok” 1939-ben
(Tóth Gyula és Katalin gyűjteményéből)

Nyáron szürke, télen fekete nemezkalapot viseltek. A fiatalok piros muskátlicsokrot kaptak vasárnap templomba menet a leányoktól a kalapjukra. A sapka ún. „német sapka” volt, báránybőrből, beütött tetejű, de simléderes (kb. 6-7 cm szélességű), s a vámosgálfalvi Keszeg család készítette számukra. Az inggallér keskeny, szögletes, ujnyira visszatűrt pánt, az ing mellévarrott, bebújós, bő ujjú, pálhával a hónaljban. A mellkivágást levarrott hajtasok díszítették a gombolás két oldalán. Ezt az inget az 1950-es évekig viselték. Az ingeket fehér gyapotszőttből varrták, az újabb aztán végiggombolás gyolcsing lett. A lájbi háziszőtt gyapjából készült, sötétszürke vagy fekete színben. Gyapjufésülő Dicsőszentmártonban volt a híd mellett, és Bonyhán is. Küküllőszéplakon fésültek és ványoltak is, majd később Székelyudvarhely mellé vitték a ványolni való posztót. A viselő lájbit gallér nélkül varrták, de az ünneplő galléros volt, három zsebbel, s a felsőbe díszzsebkendőt tettek. 1940-től már vásárolták a lájbi szövanyagát. A legrégebbi nadrág itt is a fehér, később szürke háziszőttből készült harisnya. Fekete zsinórral díszítették a zseb körül, s a zseb alatt az ún. „bajuszos” mintával, melynek zsinórja kétoldalt lelógott. Csak az ünneplő haris-

nyát zsinórozták. Néhány háziasszonynak volt varrógépe, maga varrta meg a posztóholmit, de a többség szabónál varratott, néhai Kolozsvári Józsefnél, Barta Jánosnál. A fiatalabb nemzedék az 1940-es évektől priccsesnadrágban járt, melyhez jól talált a rámás csizma. Helyi mesternél rendelték a csizmát, Balázsnál, Bandinál, Késmárkinál, de a módosabbak Marosvásárhelyről szerezték be. A pantalló az 1980-as évektől jött divatba. Az ujjas is sötét színű, háziszóttas anyagból készült, télen a gallérjára báránybőr gallért húztak, bármilyen színűt. Az ujjast is zsinórozták, a szélesebb zsinór jobban mutatott. Bélése kender, olcsó bolti anyag, télen bundát gomboltak bele. Bundalájbít az öregek Bogdan Vasile (Vaszi bácsi) szűcsnél rendeltek, aki tulipános, kacsaringós mintával ki is hímezte. A XX. század elején viselték a hímezett lájbit, a mai idők már nem. A viselet rendre maradt el, az 1970–80-as években a fekete báránybőr sapkát hajolajjal fényesítették, s úrvacsorát még 1980-ban is rámás csizmában vettek. A csizmát 1990-ig hordták. Ma már nem járnak a régi népviseletben.

**Családi kép 1920-ból,
a helyi néprajzi múzeumból**

A magyarsárosi női viselet a XX. század elején az akkor mindenhol szokásos, főleg sötét színekből álló, bokáig érő ruha volt. Főköttő viselésére nem emlékeznek az adatközlők, de a fejkendő otthon is, ünnepeken is kötelező volt az asszonyoknak, a leányok sem jártak templomba „hajdonfejt”, csak fejkendővel. Ott-hon olcsóbb anyagból készült kendőket viseltek, az ünneplő delinszőr anyagú, vásárból vett, búzakalász mintákkal és beleszövött szegélyű díszes holmi volt. A fiatalok világosabbat, az idősebbek sötétebbet hordtak, s 40 éves kortól csak feketét. A fiatalok kendője világosbarna, fehér virágmintás szegéllyel, de volt fehér gyapjúszőr kendője is minden leánynak, s konfirmálás után csak ebben vett úrvacsorát. Az asszonyok melegebb, téli fejkendője is gyapjúszőr volt, apró kockás mintával. Az ing mellévarrott szabású volt, a XX. század elejétől már tászlis (sűrű fodros) gallérral, házi gyapotszóttas anyagból, s a kézelőn is sűrű fodrok voltak, kicsi „urkolással”, pálhával a hónaljban. Elöl, a hasíték két oldalán levarrott lerakások és csipke díszítette, s porcelángombokkal csukódott. A lékri is

régi divat, fekete anyagból varrták, kerek nyakkivágással, gallér nélkül, csak beszegve. Ez bevarrott ujjú blúz volt, a kar felső részén lerakásokkal, lefele a csuklóig elkeskenyedve. Elöl ráncolták, derékban karcsúsították, majd bő tényéri anyag kívül ráborult a szoknyára, végiggombolós alsó részét alul, a kötényt felett elkerekítették. A lájbi mindig rövid szabású volt, a derékrészen kilátzott az ing. A legrégebbi lájbik sötét színű bársonyból vagy szövetből készültek, béléssel, kapcsosan, bársonyszegéllyel, alatta elől simán varrt fekete zsinórral, a hátán középen, alul a zsinór csokorként kiemelkedett. A mai idős anyja még tiszta feketében konfirmált. Volt gyöngyös lájbi is, a sötét anyagra zsinór helyett apró fekete gyöngyöket varrtak a szegély alá. Az alsószoknyát házi gyapotszottesból varrták, a testen levő alsónak pendely, a felsőnek fehér fersing volt a neve. Már a mai öregek nagyanyja is két, csipkés, alul hajtásokkal díszített alsószoknyát viselt. Fersing volt a legfelső szoknya neve, bár bolti anyagból készült, szottesnek nevezték, főleg delinszór volt az anyaga, ráncolva, alul zsinórral körbevéve (fekete, barna, kék színben). A viselő szoknya diftin- vagy kartonanyagból készült, itt nem szóttek házilag szoknya- és lájbianyagot. A régi kötényt szögletes, sötét színű selyem, körben és az anyagba beépített csipkével, ezt betétes kötéynek nevezték, elől két csikban, vízszintesen, az aljától négyujjnyira volt beletéve a csipke. A lábbeli száras cipő, spanglis cipő, sima boksz-cizma volt, s télen nagy hárászkendőt borítottak a vállukra.

Az újabb, tarka, eredeti sárosi viselet

A következőkben az 1930-as évek utáni viselet alakulását mutatjuk be.

Az 1930-as évektől kezdve a magyarsárosi női viselet megszínésedett, s hosszában megrövidült. A fejkendő továbbra is készen vásárolt delinszór, beleszótt selyemmintával; a fiataloké fehér virágmintával. Az ing a régi maradt, bebújós, tászlis gallérú, a bő ujjat mandzsetta zárta le két gombbal, s a négy-négy levarrott lerakást a mellhasíték mellett fehér csipke díszítette. Megmaradt a fekete bársonylájbi is, szélén fekete, cikcakkosan varrt szalagszegéllyel, később divatba jött a drapp, kék, zöld szövetlájbi, szimplán, szegetlenül, rövidre szabva, karcsúsítva. A legalsó pendelynek kombinészerű vállrésze volt, alja szűkre szabott

szóttas vagy gyolcsanyagból készült, erre borult rá a bő alsószoknya, s a táncban, forgáskor az alsó, szűk takarta a testet. A fersing ugyanis lábszárközépig ért, a térdet takarva, tarka, bolti anyagból, a lájbiéval egyezően. Fekete klottszegély volt az aljától háromujjnyira, felette egy-két sor fekete zsinór. A szövet-, parkét-, kartonszoknyákat ráncolva viselték. A legünnepibb bársony- vagy szövetszoknyát csak templomba vették fel. 1950 után kerek kötényt is viseltek, még melles kötényt is, körloknival selyemből, ünneplőnek, többnyire egyszínű, színes, magában mintás anyagból. Megmaradt a lékri viselete is, tarka, színes anyagból. A bordó bársonyszoknyához például rózsaszín selyemkötényt kötöttek, szögletes szabással, négy hajtással az alján. Híres varrónők voltak: Tóth Márici, Tóthné Máté Júlia, Czerán Irma. Még él közülük a 89 éves Zsold Annus néni. Ezt az 1930 után viselt ruhát tekintik a magyarsárosi igazi népviseletnek. Az 1962-ben beindult kollektív gazdaság hozta be a nők kivetkőzését. Polgári ruhákat varrattak, a leányok levágatták a hosszú hajukat.

Bundát Dicsőszentmártonban varrattak, az 1960-as években, ez derékon alul ért.

Sajnos a kultúrcsoportok nem a viseletükben szerepeltek. A vegyes kar, amelyet Pálfi és Patakfalvi tanárok vezettek, az eredeti, tászlis inghez fekete szövetlájbit, szoknyát, zefíryanagból varrt csipkebetétes kötényt hordott. A kórus 1952-ig működött, s újraindult Nagy Endre lelkész idején, Iszlai László kórusvezetővel, de már négy-öt éve szünetel. A tánccsoport szintén leállt, de korábban a piros szoknya-lájbi, fehér kötényből álló, ún. „székely ruhát” varratták meg. Remélhetőleg, ha a kulturális élet újraindul ebben a szép faluban, a saját, eredeti viseletüket veszik elő mintául a szereplésekhez.

Magyarkirályfalva népviselete

A Kis-Küküllő mente középső folyása mentén, a Vízmellék falvai között található Magyarkirályfalva, amelynek székely népviselete az udvarhelyszéki viselethez áll legközelebb a szakirodalom szerint. A férfiviselet a XX. század elején a környező falvakéhoz hasonló. A kalap többnyire fekete, csak nagyon ritka esetben zöld a legényeknél, s 1957-től már csak a kisfiúk viseltek zöldet. A régi bokrétát készen vették a vásárból a vőlegénynek vagy a vőfélyek kalapjába. A vásárnapi istentisztelet előtt a lányok muskátlicsokrot tűztek a legények kalapjára recés muskátlival vagy három szál árvalányhajjal, s ez a szokás az 1960-as évekig élt. A téli sapka a legényeknél rámás (kétujjnyi ráma volt körben feltűzve rajta), a házásoké kucsma benyomott vagy csúcsos tetővel, s legtöbbször fekete prémből, csak ritkán szürkéből. Szűcsmester nem volt a faluban, Ádámoson a Kovács Etusék családja s egy küküllőszéplaki szűcs készített a királyfalviaknak minden bundaholmit. Az ing kenderből vagy elegyes vászonból házilag készült. Nyakán kétujjnyi széles pánt volt visszatűrve, s az ünneplő fehérrel hímezve. Mellévarrott szabású, bő ujjú volt, mandzsettája szálánvarrott hímzéssel, két gombbal csukódott. A mellhasíték két oldalán 4-5 levarrott rakás metéléssel volt díszítve, fehér pamuttal hímezve. A lájbi is házi gyapjúsóttas, fekete, Ádámoson ványolták a sima vagy fenyőágas szótttest. A legények gallérral, a házások anélkül viselték a lájbit. A fiatalokét vékony fekete zsinór és szalagszerű

széles fekete pánt díszítette előbb simán, 1940 után vitézkötéssel. A fehér harisnya is háziposztó volt, nem volt díszítve, csak fekete szegély volt a zseb és behajtó szélén. Az 1950-es évektől a fiatalok itt is díszítetlen, házilag szőtt, szürke (néha zöldre festett gyapjúból készült) priccsesnadrágot hordtak, s csak a kollektivizáláskor jött divatba a pantalló. Alája kendergagyát húztak még 1960-ban is. A háziposztó ujjas is szürke volt, ritkán fekete. A fiatalokét gazdagon zsinórozták, az idősekét szerényen, az ünneplőn lóherelevél formájú volt, vastag fekete gyapjúzsinórral, mely le-fel hajlott az öv alatt és felett. Télen apró szőrű bundagallérral viselték. Csak két zsebe volt, egyik oldalt (szivarzseb), a másik alul (gyufazseb). 1940 körül a szegények háromszögű orrú bocskort hordtak, az iskolás fiúk posztótopánkákat viseltek papundekli aljjal. Bakancs volt a viselő, ráncos, kemény szárú csizma az ünneplő lábbeli. A csizmát vásárból vették Dicsőszentmártonban, vagy Medgyesen rendelték meg, a félcipőt, bakancsot szintén. Az 1960-as években jó lábbelit készített a faluban néhai Nónya Jóska, aki Medgyesről hozott bőrből varrt csizmákat is. Még az 1970-es években is úrvacsorát venni harisnyában (a fiatalok priccsesnadrágban) és bokszcsizmával mentek a templomba. A bundalájbít az ádamosi szűcs varrta, a bundakabátokat is, s ő maga érlelte ki a bőrt. A régiek lájbija elől nem volt elvágva, hanem egyben maradt, s a vállon kötötték össze a hátrésszel, féloldalt. Később elől két része volt, beszegve, gombolva, a boldogfalvi szűcs varrta azokat.

Lány lékriben 1940-ből
(Székely Anna tulajdona)

A magyarkirályfalvi női viselet az 1900-as évektől korszakonként változott, csak az ing s a száras cipő maradt meg mindmáig egyformán az öltözetdarabokból. A lányok felfonott hajukra bársonyt kötöttek ünnepeken, s néha hétköznapiakon is. Ez félujjni-ujjni széles bársonyszalag volt, gyöngyösen díszítve, s hátul csokorba kötve. Otthon készítették, ezért nem volt mindenkié egyforma. Az asszonyok a XIX. század végétől még a XX. század kezdetéig is fekete, vékony szövetanyagból készült főköttöt hordtak, melyre szőrűcsipkét és selyemszalagot varrtak fel. Erre kötötték a fejkendő, s így a fodrok miatt nem lapult a kendő a homlokukra, s „látni engedte szép, kerek arcukat”. A fejkendőt vásárokon vették

meg. Kásmir, tükörselyem, delinször anyagból készült, beleszőtt szélsíkokkal, apró mintákkal. A fiatalok fehérret, krémszínűt hordtak, majd barnát, s negyvenéves kortól csakis feketét kötöttek fel. Úrvacsorát 1950-ig csakis fejkendőben vettek még a lányok is. Télen bársonykendőt viseltek, rojtos széllel, s a módosabbaknál hímzett is előfordult. Az időseket főköötőjükkel temették el, a temetési főköötő gyakran fiatal korban készült, kimondottan erre a célra.

Az ing a legrégibb időktől, azaz itt most az 1890-es évektől mindig budris ing volt. Először elegyes anyagból, majd házi gyapottvászonból varrták. Mellévarrott, hasított ing volt, bő ujjal.

Magyarkirályfalvi pár 1925-ből
(Somodi Katalin gyűjtése)

A nyakán kis pánton volt a budri, azaz a keskeny, másfél ujjnyi, az anyagából vagy csipkéből lerakott, összehúzott fodor, s ez volt a csuklón is, a bő ing mandzsettáján. Ilyent hordtak a mai 75 évesek nagyanyái, s a mai napig is ez a helyi népviselet állandó darabja. Az 1950-es évekig ünnepeken viselték. A mellrész hasítékának a két oldalán 2-4 levarrott lerakás, metélés, csipke vagy fodor volt, gazdag díszítés, fehérrel. Leány, asszony egyformán viselte. Egy nőnek többféle díszítésű inge is volt, a varrónők egyéni ötletei szerint.

A lányok régen nyakhoz simuló, később már lecsüngő, 2-3 soros színes üveggyöngyöt kötöttek a nyakukba. Az ősi, XIX. század végi ruhadarabok közé tartozik a lékri vagy blúz is. Medgyesről, a vásárból vették az anyagát: szövetet, tükörselymet, egyszínűt s mintásat. Volt bebújos és elől végiggombolós szabású is. Karcsúsították, bevarrott ujját a vállon lerakták, lefele a karon leszűkül, s derékban alul kiszélesedett, lerakásokkal vagy simán. Az ünneplő mindig fekete vagy sötétkék színű volt. (Az elvásottakat otthon viselőnek használták.) Templomba, esküvőre, keresztelőre vették fel. A lájbi a fersing vagy a blúz anyagából készült, rövidre szabva, s kilátszott az ing, a blúz a fersing felett. Anyagban és színben találnia kellett a fersinghez. Bársonyfersinghez bársonylájbi illett, kor szerint piros, zöld, fekete színben. Zsinór díszítette lóhere alakú mintákkal vagy rózsákkal, s volt gyöngyös lájbi is, amelyen a fekete gyöngyöt a zsinór mellé varrták. Alját kétujjnyi bársonyszalaggal szegték be, s ez is fekete színű volt, akár a sujtás. 1940-ig ünnepelni még a lányok is csak fekete lájbit viseltek.

A magyarkirályfalvi női viselet alsóneműje deréktól lefelé a XX. század elején földig érő alsószoknya, az 1940-es évektől lábszárközépig érő pendely volt. Anyaga a mindennapi viseletre kenderből vagy elegyesből készült, az ünneplő is kezdetben elegyes, majd háziszőttés gyapot volt, házi csipkével az alján. Erre vették rá a háromujjnyi széles, kézzel horgolt csipkével, s két-három hajtással díszített alsószoknyát házi gyapotszőttésből varrva, hogy szép harang alakúra kitartsa a ráboruló fersinget. Az alsószoknyát ráncolták, a derekán gallérra varrták, s elöl csukódott. A viselő fersinget diftintból, parkétból, egyszínűre festett szőttés fonalból készítették. Otthoni viseletnek színesre festették a gyapjút, ráncba szedték, krepedesint varrtak az aljára, vízzel levasalva a rakásokat. Így mentek ki a mezőre, de ott levetették, s a viselőt használták munkában, kivéve a szénacsinalást, amikor szép fersinget vettek fel. Az ünneplő számára vásárolták az anyagot, főleg szöveteket, delint minden színben, pirosat, zöldet, szürkét, s mintás anyagokat is (pl. pirosat feketével, zöldet szürkével, vonalas mintával). Négy-öt szélből varratták, aljára kefezsínórt tettek, föléje lerakásokat, közéjük zsinórt, kreppet, színes bársonyszalagot varrtak, ami kiemelte a díszítést. Viseltek selyemszoknyát is, fodorral a hajtások között. A díszítőszalag, zsinór színe talált a fersingével, csak erősebb árnyalatban.

Csoportkép 1960-ból
(Somodi Katalin gyűjtése)

Királyfalván viseltek abás fersinget is, nagyünneplőnek. A vékony szövet-szoknyát kétfelől, oldalt felakasztották az övükbe, s kilátszott, kifordult a világos színű abaposztó körülbelül 15 cm szélesen, belül rávarrva, feketével zsinórozva. Ez alá keményített fehér alsószoknyát vettek. 1950-ig hordtak abás fersinget. A fersing elé ruhát (kötényt) kötöttek. Az ünneplő egyszínű vagy apró mintás selyemanyag volt, sötétzöld, bordó színű, s lehetett kerek és szögletes szabású is, a kereket fodorral szegélyezték.

Híres varrónők voltak a faluban néhai Hunyadi Zsuzsanna, Zsiga Julianna, Bényi Peti Zsuzsanna, Székely R. Julianna, Korodi Mária. Száras cipőt, ráncos kemény szárú csizmát, de ránc nélkülit is hordtak, s cipőt, de csak fekete színűt.

Az ünneplő női kabát háromnegyedes volt, ezeket Vinczi András és az ádámosi Nagy Imre készítette. Zsinór díszítette, pipa alakú vékonyabb és mellette kisujjnyi széles fonott sujtás volt a hátán, ami középen leereszkedett, s az ujjain és zsebein is körbe díszítette a kabátot.

A viselő már nem vásárolt szövetből, hanem fenyőágasan vagy simán szőtt házi gypjúból készült, néha zöldre festve, de az ünneplő mindig fekete volt. Bundalájbijukat nem hímezték, a sima részre bőrdarabokat varrtak díszként vagy bársonnyal szegték körbe.

A népviselet 1950 után kezdett kimaradni, de az öregek, s még a középkorúak ma is kontyot s fejkendőt viselnek. A királyfalvi nők kissé sötétebb színeket használtak mindig, mint más falvakban, kerülték a rikító, élénk színű holmikat.

Magyarkirályfalván évtizedeken át népi tánccsoport működött. 1963-ban kezdték megszervezni a helybeli lelkes tanítók: Solymosi József és felesége, Irén, Kerekes Juliánna, Vásárhelyi János. 1970-től a Királyfalvára Küküllődombórol átjáró Miklós Mária, Miklós Ilona, valamint a tovább is tevékenykedő Kerekes Julianna vezette. Kezdetben gyermekeket tanítottak be népi táncokra önálló műsorszámként vagy dramatizált balladák, népi játékok betéteként. Az I–IV. osztályos tanulók sem iskolai, sem pioníregyenruhában nem léphettek táncolni a színpadra. A kisfiúk harisnyát, fekete lájbit, fekete kalapot vettek fel fehér ingükhöz, s a lányok piros szoknyában, fehér blúzban, lájbiban, fehér kötényben táncoltak. Az V–VIII. osztályosok már az édesanyjuktól örökölt vagy varratott helyi népviseletbe öltöztek. Műsorukat a szülők számára tanulták be, s zsúfolt kultúrotthonban adták elő. A tánccsoportot a felnőttek körében is megszervezték. Fiatal házaspárokat tanítottak be, s a csoport 1983-ban már 30 tagból állt. 1968–70 között Miklós Mária és Miklós Ilona a Medgyes főterén levő üzletből barackmagos mintájú, fekete-piros háziszőttes méterárut vásárolt, amelyből nyolc leányt öltöztettek fel. Hogy a ruhaanyag minden nő számára elegendő legyen, Székely Anna házilag kezdte szőni ezt a szőttanyagot, amelyből Vinczi Rebeka és lánya, Murza Anna varrt lájbit és szoknyát a csoport minden tagjának. A férfiak metéltes ingben, harisnyában, csizmában, fekete kalappal és zsinóros fekete lájbiban szerepeltek. A nők félig a saját népviseletükben, a budris ingben, s a helyi népviselet mintájára varrott lájbiban, az új szőtt anyagból készült szoknyában, s bordó színű santung (selyemszerű) kötényben táncoltak. A szoknyára elütő színű kétsoros pántlikát varrattak, s fűzős, száras cipőt viseltek.

Színpadon a tánccsoport

1983 után 12-13 pár lépett fel királyfalvi lakodalmas műsorukkal Magyarlapádon, Szászcsován, Küküllődombón, és meghívásokra sok más helyen. A megyei és az országos versenyekre is eljutottak. A felnőttek csoportjából két pár utazott saját népviseletben Bukarestbe, ahol Simonffy Katalin *Kaláka* című tévéműsorában szerepeltek. A táncsoprot fokozatosan szűnt meg egy baleset, az ebből adódó haláleset, kiöregedés, valamint a Dicsőszentmártonba kezdődő ingázás miatt. 1989-ben már csak öt pár táncolt, s 1990-től teljesen megszűnt.

Minden elismerés megilleti a helybeli tantestületet, hogy önkéntesen végzett kulturális tevékenységével felemelte a falut. Sajnos, ma már a fiatalság száma annyira megcsappant, hogy új csoport egyelőre nem tudna működni.

Küküllődombó népviselete

A Vízmellék jelentős települése Küküllődombó. A férfiviselet itt is megegyezik a többi székely viselettel: ing, lájbi, harisnya, priccsnadrág, ujjas, csizma. Jellemző rá, hogy nagyon egyszerű, kevésbé díszített minden férfiruhadarab. A férfiak, gyerekektől idősekig, csak fekete kalapot viseltek. A legények a kalapjuk szalagjába piros muskátlit tűztek zöld levéllel templomba menet. Régebb, a XX. század legelején, a leány karácsonyra vásárból vett művirág bokrétát (kénefelejcses rózsabimbókkal) ajándékozott az udvarlójának. Későbbi szokás lett, hogy a táncosok árvalányhaját is tűztek a kalapjukra. A sapka fekete báránybőrből készült, karima nélkül, beütött tetővel. Hasított ingben jártak, keskeny, a pántról visszatűrt gallérral. Az ing bő ujjú, ráncos, de elkeskenyedő, s a csukló ráncain, a keskeny pánton egyetlen gomb zárta le. A mellrész bevágását körbehímezték fehér pamuttal, farkasfoggal, de a kivágás közé nem varrtak hajtásokat, csupán a vállból ereszkedett le két-két ránc, s a hasíték alatti keresztpánt alatt ráncolták az elegyes házivászonzóból készült inget. A lájbit fekete háziposztóból, gallér nélkül varrták, két oldalzsebbel, s egy kis bal oldali felső zsebbel, amelybe a jegyesüktől kapott, tenyérynyi nagyságú, hímzetlen, de szép kézi horgolással körbevarrott zsebkendőt tűzték (hidegben ez a kabátzsebből látszott ki). Nem volt a lájbin semmilyen díszítés. Anyagát Szebenben ványolták, a többi háziposztóval együtt. A XX. század elején a háta is posztóból készült, a '40-es évektől vékonyabb anyagból. A legősibb nadrág itt is a harisnya, de díszítés, zsinórozás nélkül, csupán a visszahajtot szegélyezte elől fekete, ujjnyi széles gyapjúzsinór.

Az 1940-es évektől a fiatalok már priccsenadrágot varrattak maguknak. A harisnya ünneplőnek hófehér, viselőnek szürkébb posztóból készült. Hűvös időben vékonyabb háziszóttos posztókabátot vettek fel, melynek fazonja volt, s gombokkal csukódott, vékony bélés volt belevarrva. Nagy hidegben vastag háziszóttos gyapjúujjast viseltek, parkét-, diftin-, szibillbéléssel. A szürke színű volt az általános viselet, de fekete is előfordult. Szimpla gallérral varrták, díszítetlenül hordták.

Híres szabók voltak a néhai Szabó Ferenc és Molnár András az 1900-as évek elején, 1930-ból Miklós József és Osváth. A bundalájbi is díszítetlen volt, báránybőrből készült, akárcsak a bunda, amely a leeresztett kéz hosszáig ért. Néhai Ferenc István s a boldogfalvi Bándi Pál szűcs mesterek készítették hozott

anyagból. Ma már ezt sem viselik, vagy csak igen ritkán. A lábbeli viselőnek bakancs, ünneplőnek fekete bokszcizma volt, ezt nagyon megbecsülték, igen drága holminak számított. Sok háznál megőrizték mindmáig, sokáig úrvacsoravételhez vették csak fel. Kötényt munkához kötöttek, régen kendersurcot, később szürke bolti vásznat, hogy védjék a ruhát vele. A népviseletet 1960-ra elhagyták, már csak a bálba vették fel a fiatalok. Ezt látva Benczédi tiszteletes úr az 1960-as években bevezette a kötelező népi ruhás konfirmálást. A leányok ma is így konfirmálnak, a fiúk már nagyjából elhagyták az eredetit, s Bocskai-kabátot varratnak szövetből, pantallóval.

Jegyespár 1925-ből

A női viselet érdekessége a sötét ruhaanyagok használata, csupán az ing és a kötény hófehér a 19. század vége óta. Főkötőviseletre senki sem emlékszik, fejkendőt Medgyesről, Dicsőszentmártonból és az 1950-es évektől Magyarországról vásároltak. 30-40 ünnepi fejkendője is volt szórdelinből egy-egy asszonynak, a fiataloké drapp, az idősebbeké sötétbarna, sötétzöld, és 50 év felett fekete színű volt, beleszőtt apró mintákkal és szegéllyel. A leányok otthon két ágba fonták a hajukat, de templomba menet többnyire egy ágba tették, vékony szalaggal befonva, s a végére kötötték a nagy, piros selyemmasnit, melynek végei leértek a fersing aljáig. A leányok nem fejkendőt, hanem hajszerítót viseltek ünneplőként bársonyból, plüssből. Télen hárászkendővel takarták be a fejüket, de a templomban ezt is levették, s úrvacsoravételkor a padban hagyták. Piros színű, néha négysoros, de gyakrabban kétsoros gyöngyöt viseltek. Az ing elegyes vászonból, később fehér gyolcsból készült hasított, mellévarrott szabással. Nyakán a pánt-ra csipkebudit, ráncolt házicsipkét varrtak, kikeményítve, hogy felfele álljon, ne boruljon rá az ingre, és ne takarja el a nyakkeszkenyő. Bő ujj keskeny mandzsettájára is sűrűn ráncolt csipkét varrtak. A mellig kivágott ing nem volt levarrásokkal díszítve, csupán farkasfog vagy pánt szegélyezte, hiszen a nyakkeszkenyő a melldíszítést úgyis eltakarta volna. A lájbi rövid volt, s az ingből derékban kivillogott kétujjnyi. A mélyen kivágott lájbi anyaga megegyezett a ső-

tét színű (fekete, sötétkék) fersing anyagával. Lehetett cakkenyes kivágású, de sima is, fekete bársonyszalaggal díszítve. A bársony alul szélesebben beszegte a lájbit, föléje fekete apró gyöngysort varrtak, efölé ismét kes-kenyebb fekete bársonyszalagot, s afölé is egy sor fekete gyöngyöt. A másik fajta, nem gyöngyös lájbit az alsó bársonyszegély fölé kifli alakúra formált fekete sujtással díszítették, s a bársonyszegélyek közé is vékony zsinórt tettek. Az ing és a lájbi közé került a nyakkeszkenyő (újabb nevén vállkeszkenő), ez tarka mintás, piros vagy rózsaszín alapú szórdelin kendő volt, nagy, piros rózsákkal, zöld levelekkel, körbeszegve, piros vagy rózsaszín rojttal. A kendőt nyakba tették, s a mellen elől keresztbe, melltúvel összetűzték, s így jól látszott a színes kendő anyaga, de a vállakon és derékban csak a rojtok csüngtek le. Ezt a kendőt vásárokról szereztek be, s az 1950-es évektől, mikor már nem lehetett kapni, piros vagy rózsaszín paplanselyemből házilag varrták meg körberojtozva. A lájbit kapcsokkal zárták, alája csúsztatva a díszszegbkendőt, melyet színes pamuttal színezték ki rózsabimbókkal, virágokkal, körbeazsúrozva, s házi horgolású csipkével körbeszegve, monogrammal az egyik sarkában. Jól kikeményítették, hogy tartása legyen. Csak leány viselhetett vállkeszkenyőt, az asszonyok nem hordhatták. Különben ez volt a sötét színű anyagokból varrt népviselet egyetlen színes ruhadarabja.

A küküllődombói nők már 1900-tól, a hosszú ruhás időszakban, két alsószoknyát viseltek. A pendely lenvászonból vagy elegendőből készült, derékban korbca húzva, s nem túl bőre szabva. 1940-től az aljára csipkét varrtak, s olyan kemény anyagból volt, hogy „megállt a lábán”, jól kitartotta a felette levő szoknyákat. Erre vették fel a fehér szoknyát, melynek anyaga házi gyapotszöttes, később gyolcs volt, az alján tenyérnyi szélesen fehér pamuttal hegyes szirmú virágokkal hímezték ki, hogy a táncban, forgás közben kivillanjon. Ezt már nem korbca húzták pertlivel, hanem gallérra varrták, s oldalt kötötték meg. A fersing viselőholminak olcsó anyagból készült. Az ünnepelő, konfirmálásra sötétkék, utána fekete színű, vékony szatén vagy szövetanyagú volt, négy-öt minden nőnek. Mindig egyszínű volt, és nagyon bő, négy szélből varrt szoknya. Sűrűn ráncolták derékban, s elől kötötték meg. Aljára kefezsínórt varrtak, s az aljától tenyérnyi magasan három levarrott hajtás díszítette. A kötény mindig fehér volt, házi vagy bolti gyolcsból, szögletes szabással. Derékban lerakták, de nem vasalták le, s az alját betéttel díszítették. A betétet varrónókkal varratták fehér hímzéssel dobrámán, géppel, magyaros mintákkal, rózsákkal, krizantémokkal, s az aljától számítva 5 cm-re illesztették rá a kötényre. Előbb oldalt, később hátul kötötték meg a pántjait. Ez volt mindig a templomi viselet. Lékrit is hordtak, ennek anyaga vékony szövet vagy posztó volt, karöltővel, derékban karcsúsítva, dereka alatt bővítve. Csak magára is viselték, kibélelve, elszűkített ujjakkal, mandzsetta nélkül, az aljára körbe kefezsínórt varrva. Csak fekete lehetett, 12 apró fekete gombot varrtak rá. Hidegebb időben rávették az ingre, néha gallérosan is szabva, de felül kilátszott az ing fehér budrija, csipkefodra. A módosak fekete selyemmel hímeztették ki a lékri elejét, rombuszokkal, köröcskéekkel, téglalap formákkal, s ezt a kézelőre is rávarrták selyem hímzőfonállal. Télen a legrégebb meleg holmi a többnyire Medgyesről vásárolt hárászkendő volt, mely vastag takaróként védte a nőket a hidegtől. Kabátot is varrtak, ványolt háziposztóból, fazonos szabással, mely derékon alulig ért, s parkétanyaggal bélelték. Házilag készítették el. Bundalájbit viseltek, de bundát nem. Lábukra patentharisnyát húz-

tak, s a nők még a templomba is száras cipőt vettek fel, nyáron félcipőt vagy a kedvelt spanglis cipőt. A csizmaviselés a nőknél csak 1960-ban kezdődött, de nem lett általános viselet. A dombói női viselet a XX. század elején minden családban házilag készült. Később már varrónőkhöz fordultak, pl. a néhai Miklós Annuska, Márkus Katalin teljes népviseleteket varrt az 1950–60-as, s még az 1980-as években is. A kötényhímzést Miklós Rózsika, Csíkiné Keszeg Ilus, Mátyásné Székely Irén vállalta, s a néhai Székelyné Szabó Mari. Adatközlők vallomásai szerint az itt leírtakat számíthatjuk az eredeti dombói népviseletnek. Emellé viszont 1940-től „mulatóruhát” is kezdtek varrni, ami a fekete-fehér népviselettel szemben tarka lett. Ennek darabjai: piros fersing apró fehér babokkal, fehér, kerek kötény fodrokkal körbevarrva, vagy ötszögre szabva, és a selyemkötény is megjelent. A piros szoknya diftinból, parkétból is készült, a lájbi szintén. A piros lájbit fehérrel zsinórozták, de volt kék, zöld fersing is. Ezt a „mulatóruhát” ünnep másodnapján vették fel, csakis bálba, táncba. A templomba a máig is féltve őrzött régi viseletben mentek. A kivetkőzést itt is az 1970-es évek ingázása indította el, a városi munkához polgári ruhát vettek fel. A viselet az időseknél napjainkig is részben élő, részben megőrzött, megbecsült kincsnek számít.

A Küküllő mente székely népviseletének összefoglalása

A Felső-Küküllő mentén a férfiak korukhoz illő kalapot viseltek: zöldet, szürkét, feketét. A legények bokrétája helyi mester által készített, vagy vásári művirág volt, de Hármásfaluban árvalányhaj és rozmaring is előfordult. Az ing kicsi gallérú, hasított, bő ujjú, s a mellrész bevágása körül apró lerakások vannak, a vőlegénying stikkolással, fehér hímzéssel díszített (Hármásfaluban, Makfalván). Itt is a fiatal legények piros vagy zöld lájbit viselnek háziszőtt piros-fekete, zöld-fekete anyagból, s zöld vagy kék zsinórral, tulipánosan, leveles, kacskaringós mintákat varrnak rá. Makfalván a férfilájbit duplán rézgombokkal is kirakják. A fehér harisnya is piros vagy kék, esetleg fekete, kacskaringós, lóhereleveles sujtással díszített a zseben és alatta. A viselőkabát is, az ünneplő ujjas is háziposztó, az ujjast barackmagos, fenyőágas mintával szőtték, fekete zsinórral díszítették. A makfalviak az edényekkel együtt posztót is vittek árusítani más vidékekre. Az ügyes falusi szűcsmesterekhez távoli vidékekről is eljártak bundalájbit, kucsmát, Árpád-sapkát rendelni. A lábbeli „harmonikás” csizma volt Makfalván 1960-ig. Hármásfaluban előbb lágy szárút, majd kemény szárút, s 1960-tól bürgerit is rendeltek néhányan.

A női viselethez tartozó fejkendőt Erdőszentgyörgy környékén és Hármásfaluban házilag kézzel hímezték ki vásárolt szövetanyagra vagy bársonyra (Gyulakután). Az asszonyokat fekete, gyöngyös, selyemszalagos főkötőjükkel temették el mindenütt.

A szőrdelin fejkendőt előbb kézzel hímezték, majd vásárból vették meg gépi hímzéssel. A hasított ingnek keskeny volt a gallérja 1900-tól, ez állógallér is lehetett, s a mellrészt a hasíték két oldalán virágmintával hímezték ki. A lékri, blúz anyaga kender, diftin viselőnek, selyem, bársony ünneplőnek. A kendervá-

szon alsószoknya jól kitartotta a felső szoknyát. A lájbi és szoknya anyagát házi gyapotszövetből varrták, apró fekete mintával. A leányok pirosat, az asszonyok zöldet, kéket, 40 éven felül feketét viseltek. Nagyünneplő volt a bársonylájbi. A lájbikat virágmintás szalaggal és sujtással Makfalván, gyöngyözéssel is Hármásfaluban, és cakkos mellkivágással díszítették. A szoknyaanyagot minden háznál szőtték, főleg barackmagos mintával, s még eladásra is készítettek a piros-fekete mintásból. A szoknya a tulajdonos anyagi helyzetétől és a viselés alkalmától függően festett kendervászon és szatén is lehetett. A kötény az 1900-as évek elején fekete vagy fehér szögletes, fodros selyem. 1940-től a fehér kötényt hímezték, levasalt rakásokkal készítették, s megjelent a kerek, fodros, csipkés is (Gyulakután), Hármásfaluban pedig „szőrkarincát” viseltek. A kabát rövid vagy háromnegyedes hosszúságú gyapjú háziszövetes. Hármásfaluban a női bunda-lájbit selyemmel hímeztették ki. Száras cipőt, lágy szárú, a tetején piros csíkos vagy „ezerráncú” csizmát hordtak. Tehát Makfalvától Balavásárig a viselet férfiaknál, nőknél egyaránt színes és gazdagon díszített volt, háziipari termékek felhasználásával.

Küküllődombói öltözet és szoknya köténnyel

A Vízköz falvainak népviselete

Nyugat felé haladva, a Kis-Küküllő alsó folyása mentén fekvő, azaz a Vízköz falvainak népviselete sokban különbözik a már bemutatott, színes, marosszékihez és udvarhelyszékihez hasonló ruháktól: elsősorban a háziipar szerepe csökkent, s több bolti ruhaanyagot használtak, kevésbé színeset, mint a Küküllő felső folyása mentén. Ezen a vidéken meghatározó szerepük volt a vásáros falvaknak és kisvárosoknak, ahova Udvarhelyszékről is hordtak portékát, s ahol megvásárolhatták a gyári kelméket is.

A férfiruha 1890–1970 között itt is a jellegzetes székely harisnyás-inges-lájbis viselet volt. A kalap csak néhány faluban zöld színű a fiataloknál (Bonyhán, Vámosgálfalván 1940-től, Magyar királyfalván), a gyűjtésben szereplő többi faluban fekete, néhol barna nemezből készült. Jellegzetes szász hatást mutatott a magyarsárosi ún. „német sapka”, melyet Vámosgálfalván készítettek 6-7 cen-

tis simléderrel, báránybőrből. Magyar királyfalván a legények rámás, a férfiak beütött tetejű fekete, szürke kucsmát viseltek. A legények vagy vásári művirág bokrétát, vagy — főleg 1940 után — muskátlicsokrot viseltek a kalapjukon.

Az ing mindenütt mellévarrott, kis gallérú volt, elől hasítékkal, bő ujjakkal. A hasíték mellett levarrott rakások, s a nagyünnepelőt apró fehér szálánvarrott hímzésű azsúros minta, hímzett mandzsetta díszítette. Házilag szőtt elegyes vászonból vagy „rázott” anyagból készült. Még 1918-ból is őriznek egy vőlegényinget Magyar királyfalván teljesen ép állapotban. Az ingre néhol csipkét is varrtak (pl. Bonyhán) a mellrésze, a lerakások közé. A lájbi mindig fekete vagy szürke háziposztó, gallér nélkül, díszítetlen, csupán Magyar királyfalván varrtak vékony zsinórt, szalagot rá a fiatal legényeknek.

A nadrágviselet itt is a házilag szőtt fehér, később esetleg szürke harisnya volt. Többnyire csak fekete szegély díszítette a visszahajtóját s a zseb szélét, de Bonyhán kacsaringós, Magyarsároson a zseb körül „bajuszos” zsinórozással. 1950 után ezen a vidéken is priccesnadrágot varrattak, de a harisnyát máig is majd mindenütt megőrizték. Az ünnepelő csizma bokszcizma, rámás csizma (néhol máig ezt veszik fel a férfiak úrvacsorát venni a templomba). A kabát vékonyabb gyapjúanyagból, fazonosan készült, az ujjas fényőágasan szőtt, vastag, szürke gyapjúholmi. A fiatalokét Magyar királyfalván gazdagon zsinórozták, az idősekét szerényen, Vámosgálfalván csupán fekete zsebszegély volt rajta, Bonyhán is csak lóhereleveles zsinórminta. Hordták a firizsnek vagy firiskónak nevezett viselőkabátot (pl. Szászcsován). A posztóholmit többnyire a háziaszszony varrta meg, bár szabómesterek is működtek, egy-egy falucsoportot kiszolgálva. A bundalájbi a XX. század elején cifra, magyaros hímzésű (Bonyhán, Magyarsároson), máshol egyszerű, díszítetlen. Bundakabátot is varrattak a régiek a szűcsmesterekkel.

Összhatásában a Vízmellék férfiviselete kevésbé színes és díszített, mint a Nyárád mentéé, s Aranyosszék felé haladva a színek is egyre sötétebbek (pl. nincs piros lájbi és sok színes zsinórdísz). A viseletet az 1960-as évekig hordták. Mivel elevenen él a kultúrmunka, az értelmiség tagjai dalárdákat, táncsoportokat, műsoros előadásokat szerveztek és szerveznek, s így a népviseletet is részben máig megőrizték. Ha nem is használják folyamatosan, megbecsülik, s a táncsoportok, kórusok, iskolai műsorok szereplőinek kölcsönadják.

A Vízköz női viselete korszakonként változott az 1890-es évektől kezdődően. „Az öltözet főbb ruhadarabjai anyagukban, szabásukban és díszítésükben a közelebbi és távolabbi (székely és kalotaszegi) magyar néprajzi vidékek népviseletével egyeztek meg.” A kenderből szőtt alsónemű és a gyapjúholmik kivételével sok népviseleti anyag került ezekbe a falvakba azokból a sátrakból, amelyek a dicsőszentmártoni, bonyhai, vámosgálfalvi, küküllővári, medgyesi vásárok árusainál voltak kaphatók. A kontyoláskor feltett főkötőre már a legtöbb faluban az asszonyok nem emlékeznek vissza, de Vámosgálfalván a II. világháborúig viselték. Fekete anyagra varrott csipkés-gyöngyös-fodros díszítéssel készült, és erre kötötték rá a fejkendő, amikor templomba mentek. A lányok Magyar királyfalván, Küküllődombón hátrafésült hajukon hajpántot viseltek, fekete bársonyból, plüssből házilag készítve, gyöngyözve, kidíszítve. Az ünnepeken egybefont hajukba (hétköznapi két ágban hordták) piros szalagot fontak, a végét megkötötték, és szépen vasalt, duplán hajtott másik piros pántlikát kötöttek hozzá, a-

mely lecsüngött a fersing aljáig. A XIX. század végétől az ünnepi fejkendőt a vásárból vették. Apró mintájú delínszőrből készült, és a nők koruk szerinti színeiben használták a világos színűtől a feketéig. A lányok téli fejkendője fehér gyapjúszőr volt (Magyarsároson), az asszonyoké fekete gyapjúszőr karikás mintával.

Küküllődombói fiatalok 1937-ben
(Miklós Ilona gyűjtése)

A fejkendő anyaga lehetett kásmir vagy tükörselyem is, télen pedig bársony, rojtos széllel, néha kihímezve is (Magyarkirályfalván). Úrvacsorát még a leányok is csak feltett fejkendővel vettek. Télen a kendőre borították a hosszú, fersinget is takaró meleg, gyapjú hárászkendőt. A legrégebbi női ingnek nem volt gallérja, csupán egy pánt a nyak körül. A nyakpántra rávarrták a ráncolt csipkét s a budrit (födrot), ezért budris ingnek nevezik. Anyaga házi gyapotszóttes volt, csak 1950-től fehér gyolcs. Hordtak hegyes gallérú inget is a vidéken, vállban ráncolva, mellévarrott szabással, nagyon bő, hosszú ujjakkal, s a mandzsetta is budriban vagy pántban végződött. A mellrészén a bevágás két oldalát hajtások, metéléses csíkok, apró hímzések és csipke díszítette. Máig ezt számítják eredeti népviseleti ruhadarabjuknak. Tászlis inget is készítettek (Magyarsároson, Szászcsáváson), széles tányérszerűen elterülő lerakásokkal, csipkeszegéllyel. A lékri, azaz blúz is 1900-tól viselő és ünneplő ruhadarabnak számított. Anyaga általában azonos a szoknya anyagával, tehát bolti méteráru. Az ünneplő, selyem, tükörselyem, bársony, szövet, lüszterszőr anyagból készült, karöltős szabású, vállban lerakott, kívül hordott, többnyire egyszínű, nagy gallérú, de ünneplőként csakis fekete. A színeseket a nők korához mérték (piros, kék, zöld), bársony szegélyezte, és mindig hosszú ujjú volt. Varratták bebújósan vagy elől végiggombolós szabással is, gyakran lekerekítve elől a lékri sarkait. 1940-től kezdtek buggyos, rövid ujjú gyolcsingeket varratni, de ez nem tartozott az eredeti népviselethez, csupán szereplésekre használták. Az ingre vették fel a leányok (asszonyok nem!) a vállkeszkenőt, azaz a mellkeszkenőt. Anyaga delínszőr, piros rózsákkal, zöld levelekkel, szélein piros vagy rózsaszín rojtokkal

(Küküllődombó, Vámosgálfalva), a nyakukba tett kendőt a mellén keresztbefogták, letűzték a lájbi alá, csupán a rojtok látszottak ki a vállukon és a derékon. Az eredeti ünnepi lájbi mindig fekete színű bársony, lüszterszór, szövet anyagból készült (azelőtt szürke háziszóttas), s 1940-től Magyarsároson bolti szövet. A lájbinak rövidnek kellett lennie, az ing tenyéryire látszik ki a szoknya fölött. Bársony szegélyezi, cakkos vagy sima a mellkivágásnál, díszítése fekete zsinór, keskeny szalag, s esetenként melléje felvarrt fekete, apró szemű gyöngysor. A későbbi lájbik többnyire a fersing anyagából készültek, de a legünnepibb akkor is a bársony maradt. Az alsószoknya elegyes vászonpendely volt, szűkebb szabással, alul kézicsipkével, s erre vették rá a fehér fersinget, mely harang alakú szabásával kitartotta a felső fersinget. A fersing a XX. század elején bokáig, 1930 után lábszárközépig ért. Az otthoni anyaga gyapjúsóttas volt levasalt rakásokkal. Az ünneplő vékony szövet, lüszterszór, delinszór, négy-öt szélből varrva. A nők életkoruk szerint készítették piros, zöld, szürke mintás anyagból, a dombóiak csak feketéből. Magyarkirályfalván 1950-ig viselték az abás fersinget vagy felakasztós fersinget, amely a keleti nők ősi viseletére emlékeztet. Vékony szövetből készült, kétfelől a csípőre akasztva, s kifordult a világos színű abaposztós csík (15 cm), melyről a nevét kapta, s kétfelől kilátszott alóla a kikeményített fehér fersing. A ruha, azaz kötény selyemből varrt egyszínű vagy mintás (sötétzöld, bordó) anyagból készült, szögletes vagy lekerekített aljjal, a nagyünneplő fehér, hímzett betétű volt (Küküllődombón és Magyarsároson).

Küküllődombói lány
(Miklós Ilona tulajdona)

Az ünneplő ruhák közül a konfirmálórúha a leghagyományőrzőbb. Bonyhán a XX. század elején a leányok minden népviseleti ruhadarabot fehér anyagból varrattak konfirmálásra: blúzt, szoknyát, kötényt, s ezzel évekig templomba jártak (Bonyhán, Szászcsovás). Arra is volt példa, hogy a XX. század elején még tiszta feketében konfirmáltak a leányok (Magyarsároson), vagy a saját fekete-fehér népviseletükben mindmáig (Küküllődombón). A fiúk harisnyaviselete és népviselete konfirmálásra rendre fekete-fehér öltönyre változott, miután 1970-től nem szóttak házi gyapjút harisnyának. A legtöbb településen a konfirmálórúhába öltöztek a menyasszonyok, de volt rá példa, hogy a menyasszony piros

vagy bordó szövetszoknyát és piros selyemkötényt hordott, fát్యollal a fején (Bonyhán). A már említett kultúrcsoportok népviseletükben szerepeltek, majd sajátos ruhákat vettek fel a Vízközben. A 175 éves szászcsávási dalárda hajdan a konfirmálóruhában szerepelt, majd 1967-től a Marosvásárhelyi Népi Alkotások Háza által tervezett ruhát veszi fel. 1930-tól megjelent szereplésekkor a háziszőtt szoknya, lájbi, valamint a lékri viselete. Szászcsáváson 1930-tól az ünneplő ruha házi gyapjuszőtt szoknya volt, pirosra, bordóra festetve, amelybe alul zöld csíkot szőttek, s lájbi nélkül, ganéros (ráncos fodros) lékrivel viselték, de csak a lányok. Az asszonyok gyapjuszoknyáját és lájbiját kék, drapp, barna színűre festették. Bonyhán az ún. mai székely ruhát Kibédén varratják fehér-fekete szőttből, fehér köténnyel. 1980-tól ezt az anyagot otthon is szőtték piros fejtőből, s a lájbira vitézkötést tettek, eltérve ezzel a táncsoport előadásain a helyi népviselettől. Vámosgálfalván Székelyudvarhelyről vásárolták meg éveken át a barackmagos mintájú, bordó alapú lájbit-szoknyát, s mikor már nem volt beszerezhető, 1942-től a faluban is szőtték, s ezt tekintik saját ünnepi népviseletüknek. Magyarsároson nem szőttek ruhaanyagot, s a kultúrcsoportok 1960-tól nem a népviseletükben szerepeltek, 1950 után pedig visszatértek a tázslis inghez s a fekete-fehér összeállítású ruhához a vegyes kar előadásain. A magyarkirályfalvi táncsoport Medgyesről vásárolt barackmagos háziszőttet, de otthon is szőtték a csoport számára 1990-ig.

A Kis-Küküllő Vízköz menti falvai a hagyományőrzésről nevezeteseek, nem dobják és nem adják el a régi ruhákat, hanem megőrzik, s ünnepélyekre időnként felveszik.

Adatközlők jegyzéke

Adatközlők a Kis-Küküllő menti székely népviseletről 2013-2014-ben:

Farkas Ilona 73 éves, Vargáné Császár Erzsébet 66 éves, Csalóka Zoltán lelkész, 65 éves, Szabóné Harcsás Karola 57 éves — Gyulakuta; Csukorné Papp Mária 65 éves — Bözödújfalú; Kiss Dénes, lelkész 56 éves (Szentistván), Szászné Nemes Irma 70 éves (Szentistván), Sükösdné Nemes Erzsébet 82 éves (Csokfalva), Cifra József 66 éves (Atosfalva), Dániel Sándor 70 éves (Atosfalva), Muszka Árpád tanító, 39 éves (Atosfalva) — Hármassfalú; Kiss Károly lelkész, 60 éves, Huszár Margit 53 éves, Fülöp Irén 68 éves, Barabás Béla (lelkész Étfalván), Barabásné Bernád Juliánna 83 éves, Tarné Barabás Juliánna 54 éves, Suba Mária tanárnő, 69 éves, Bernád Ilona 50 éves, Péterfy Levente 40 éves, tanár — Makfalva; Tóthné Dézsi Mária 82 éves, Báthori Anna 68 éves, tanítónő, Báthori Róza 92 éves, Fehérvári Bálint lelkész, 41 éves, Fehérvári Erzsébet lelkészné, 38 éves, Gyerkó Annamária tanárnő, 30 éves, Kántor Irma 73 éves, Mártonné Dézsi Rebeka 61 éves — Bonyha; Bíró József lelkész, 63 éves, Erdős János 72 éves, Erdősné Erdős Judit 68 éves, Gólyáné Dézsi Rebeka 71 éves, Gólyáné Dézsi Melánia tanárnő, 37 éves, Dézsiné Füleki Melánia tanárnő, 63 éves, Osváthné Erdős Katalin 74 éves, Dézsiné Vasimre Katalin 54 éves, Ugron Noémi tanárnő, 40 éves — Szászcsávás; Keszegné Lőrinczi Katalin, lelkészné 58 éves, Baloghné Belényesi Anna óvónő, Feketéné Pataki Rozália 36 éves, tanítónő, Patakiné Keszeg Rozália 63 éves, óvónő, Keszegné Hidi Juliánna 77 éves,

Balogh Elemér 43 éves, Balogh Melinda 40 éves, tanárnő, Balogh Orsolya 18 éves tanuló, Tóthné Szombat Mária 80 éves, Szabó Gyula 24 éves, tanár — Vámosgálfalva; Murvainé Bartha Ilona 81 éves, Tóth Gyula 55 éves, tanító, Tóth Katalin 53 éves, tanítónő, Bartháné Hidi Ilona 79 éves, Tóthné Szekeres Zsuzsanna 73 éves — Magyarsáros; Székelyné Székely Anna 70 éves, Székely Zsuzsa, 43 éves, Somodiné Csiki Katalin 74 éves (Marosvásárhely), Csiki Zsuzsa tanítónő, 60 éves, Solymosi József 80 éves, Fülöp Ernő 60 éves, lelkész, Székelyné Varga Zsuzsa 65 éves, György József tanár, Miklós Mária 69 éves, tanár — Magyarkirályfalva; Miklósne Hunyadi Ilona tanár, 63 éves, Miklósne Erős Mariska 72 éves, Péterfi Sándor 59 éves, lelkész, Péterfi Sándorné 50 éves, Kisné Hunyadi Katalin 89 éves (Marosvásárhely), Miklós Mária 69 éves, tanárnő, Mátyásné Székely Irén 90 éves, Miklós Mária Katalin 29 éves, Miklós Sándor 27 éves — Küküllődombó.

*

A mellékelt képek ma is fellelhető ruhadarabokról készültek, vagy régi fényképek, melyek mostanig sehol sem jelentek meg, s az adatközlők gyűjteményeiből származnak. Megköszönöm a Kis-Küküllő mente lekipásztornainak, családjuknak, a tanügyben dolgozóknak vagy onnan nyugdíjba ment pedagógusoknak, polgármestereknek a segítségét, akik megnevezték az adatközlőket, és esetenként kapcsolatba hoztak velük, s a gyűjtést kiegészítették saját gyűjteményük tárgyairól készített és albumaikból származó fényképekkel.

Helynévmutató

Bonyha — Bahnea
 Bözödújfalva — Bezid Nou
 Gyulakuta — Fântânele
 Hármásfalva — Trei Sate
 Atosfalva — Hotești
 Szentistván — Ștefănești
 Csokfalva — Cioc
 Küküllődombó — Dâmbău
 Magyarkirályfalva — Crăiești
 Magyarsáros — Delenii
 Makfalva — Ghindari
 Szászcsávás — Ceuaș
 Vámosgálfalva — Gănești

Tájszavak jegyzéke

firizs = kenderszöttes kabát
 gárnér = a blúz, vagy a szoknya díszítése saját anyagából varrt fodorral
 holok = nagy, mély hajtások a ruhán
 kikiri = csípőpótló ráncolt anyag a derékra kötve

lűszter = sodrott gyapjúszálból készült, fényes felületű vékony szövet
 metélve = azsúrozva
 pikkely = flitter
 pálha = hónaljék, toldás az ing hónalji részén
 rázott = kender gyapottal szőve
 szőrkarinca = háziszóttas gyapjúkötény
 szőrkendő = szőrdelin fejkendő
 tászli = fodor, ing vagy blúz nyakrészén levarratlan rakásokkal, vagy rán-
 colva
 ujjas = galléros, hosszú ujjú, derékon alul érő posztókabát
 karmantyú = csuklón viselt színes, 5-7 centis horgolás
 mismás = gyapot, kenderrel összeszőve
 darázsolás = a ruhaderék vagy ingváll apró letűzése
 budris = bodros, fodros
 kefezsínór = a zsinór egyik oldala bojtszerű, porfogó

Jegyzetek

Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötete (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987 (367-369).)

A magyarság néprajzi térképe (Térkép — Faragó Bt. 2005, Ábel Térképészeti Kft.)

Dr. Kós Károly — Szentimrei Judit — dr. Nagy Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet* (Kriterion Kiadó, Bukarest, 1978. 8-9., Uo. 255-258.)

Szakirodalom

Ágh Zsófia: *Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében*. Mozaik. Szeged, 1999.

A magyarság néprajzi térképe — Magyar História — Térkép — Faragó Bt. Balassa — Ortutay: *Magyar néprajz*. Corvina Kiadó 1979.

Demény Pál — Gazda Klára — Keszeg Vilmos — Pozsony Ferenc — Tancos Vilmos: *Magyar népi kultúra*. Tankönyv. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár, 1999.

Erdély / Ardeal / Siebenbürgen / Transilvania — *Erdély Helységnévtára*, Budapest, 1991, 2. javított kiadás.

Gazda Klára — Haáz Sándor: *Székelyek ünneplőben*. Plánétás Kiadó, 1998.

Dr. Kós Károly — Szentimrei Judit — dr. Nagy Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1978. (8-9., 233, 257-258.)

Kósa László — Szemerkenyi Ágnes: *Apáról fiúra*. Móra Kiadó, 1973.

Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 3. kötet, 1987. (367-369.)

Nagy Jenő: *Hagyomány és újítás a népviseletben*. Bölcsőringató. Az Igaz Szó Évkönyve, 1984. (109-115.)

Varga Marianna: *Magyar népviseletek régen és ma*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.

Melléklet

Asztalos Enikő *A Kis-Küküllő mente székely népviselete*
című tanulmányához

Szentistváni vőfélyek 1985-ben
(Kiss Dénes lelkész gyűjtése)

**Csokfalvi nagyleány
az 1930-as években**
(Kiss Dénes lelkész gyűjtése)

**Téli viseletben a szentistvániak
valamikor 1920–30 között**

Makfalvi fiatalok népviseletben 1940-ből

Makvalvi népviselet
(Bernád Ilona fotója)

Bonyhai selyemlábik
(Báthori Róza munkái)

Bonyhai családi kép 1920-ból
(Tóth Marika gyűjtése)

Bonyhai fiatalok
(Fehérváry Erzsébet gyűjtése)

Bonyhai családi kép 1905-ből
(Fehérváry Erzsébet gyűjtése)

Leány blúzban Szászcsáváson, 1880-ban

A szászcsávási dalárda régebbi egyenruhája

**A szászcsávási dalárda saját népviseleti
ruháiiba öltözve 2018-ban
(Szabó Réka fotója)**

Szászcsávási népviselet
(Szabó Réka fotója)

Vámosgálfalvi népviselet.
Orsi 2013-ban a dédmamája ruhájában
(Balogh Orsolya fotója)

Küküllődombói lány
a dédmamáék ünneplőjében

„A gazdaköri tagok” 1939-ben Magyarsároson
(Tóth Gyula és Katalin gyűjteményéből)

Fiatalemberek az 1950-es évek kezdetén
Magyarsároson
(Somodi Katalin gyűjtése)